

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

Издавач:

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Адреса на Редакцијата:

Министерство за одбрана

Списание „СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“

ул. „Орце Николов“ бб 1000 Скопје

Телефони: 3282-299 и тел. факс 3113-527

Интернет адреса: WEB на Министерството за

одбрана: www.morm.gov.mk, публикации, СОВРЕМЕНА

МАКЕДОНСКА ОДБРАНА на македонски и на англиски јазик

Списанието излегува два пати годишно.

Цената на еден примерок е 70 денари.

Претплата за 2008 година изнесува 140 денари (плус поштенски трошоци).

Претплата за странство е двојно поголема (плус поштенски трошоци).

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

ТЕОРЕТСКО СПИСАНИЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ОДБРАНА НА РМ

ИЗДАВАЧКИ СОВЕТ

Илјаз ХАЛИМИ, претседател

проф. д-р *Трајан ГОЦЕВСКИ*

м-р *Жанет РИСТОСКА*

проф. д-р *Росе СМИЛЕСКИ, полковник*

проф. д-р *Митко КОТОВЧЕВСКИ*

проф. д-р *Марина МИТРЕВСКА*

Зоран ДИМОВ, бригаден генерал

проф. д-р *Назми МАЛИКИ*

проф. д-р *Петар АТАНАСОВ*

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

проф. д-р *Трајан ГОЦЕВСКИ*

проф. д-р *Росе СМИЛЕСКИ, полковник*

проф. д-р *Митко КОТОВЧЕВСКИ*

м-р *Жанет РИСТОСКА*

проф. д-р *Зоран НАЦЕВ*

доц. д-р *Оливер БАКРЕСКИ*

Главен и одговорен уредник: проф. д-р *Трајан ГОЦЕВСКИ*

Заменик главен уредник: проф. д-р *Росе СМИЛЕСКИ, полковник*

Технички уредник: *Билјана ИВАНОВА*

Компјутерска обработка: *Александар АТАНАСОВ*

Ликовно решение на корица: *Кочо ФИДАНОВСКИ*

Лектор: м-р *Жанет РИСТОСКА*

Печат: АД „Коста Абраш“ - Охрид

Сите права се резервирани

Се забранува репродуцирање на публикацијата и нејзините делови, како и нивно трансформирање во разни медиуми: електронски, магнетни ленти, механичко фотокопирање, снимање и друго, без писмено одобрение на издавачот и авторите.

All rights reserved

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means: electronic, electrostatic, magnetic tape, mechanical photocopying, recording or otherwise, without permission in writing from the publisher and authors.

Според мислењето на Министерството за култура бр. 07-7144/2 од 27. 12. 1999 година, за списанието „СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“ се плаќа повластена даночна стапка.

СОДРЖИНА

1

*Општо-теоретски, доктринарно-стратешки и други теми
од областа на одбраната*

Митко КОТОВЧЕВСКИ

**АКТУЕЛНАТА ОРГАНИЗАЦИСКА ПОСТАВЕНОСТ НА
РАЗУЗНАВАЧКО-БЕЗБЕДНОСНИТЕ ЗАЕДНИЦИ НА
РЕПУБЛИКА ХРВАТСКА И РЕПУБЛИКА СЛОВЕНИЈА..... 9**

Оливер БАКРЕСКИ

ДЕМОКРАТСКА КОНТРОЛА НА ВОЈСКАТА..... 27

Тони МИЛЕСКИ

НОВА ПОЛИТИЧКА КАРТА НА БАЛКАНОТ..... 45

2

*Геополитички, геостратешки, военополитички и теми
од меѓународен ангажман во областа на одбраната*

Фросина ТАШЕВСКА-РЕМЕНСКИ

**СТРАТЕГИСКИОТ ОДГОВОР НА НАТО И ЕУ НА
ТЕРОРИЗМОТ..... 63**

Тања МИЛОШЕВСКА

ДИЈАСПОРАТА И ТЕРОРИЗМОТ..... 79

3

Евроатлантски интеграции

Стојан КУЗЕВ

**ПОКАНАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА ЧЛЕНСТВО
ВО НАТО - ОД ЖЕЛБА ДО РЕАЛНОСТ..... 95**

Стојан СЛАВЕСКИ

**КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА РЕГИОНАЛНИТЕ
ИНИЦИЈАТИВИ ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА..... 105**

4

Техничко-технолошки досейѓнувања, вооружување и опрема

Драге ПЕТРЕСКИ

**ДИНАМИЧКА АНАЛИЗА НА ЛОСОВИОТ МЕХАНИЗАМ
НА УРЕДОТ ЗА ИСПИТУВАЊЕ НА НАГАЗНИ ЗАПАЛКИ
ЗА ЕКСПЛОЗИВНИ СРЕДСТВА..... 123**

Мухамет РАЦАЈ

НУКЛЕАРНА ЕНЕРГИЈА И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ..... 137

5

Странски автори

Милан МИЛОШЕВИЌ

**РАЗУЗНАВАЧКО-БЕЗБЕДНОСНИТЕ СИСТЕМИ НА
ХОЛАНДИЈА, БЕЛГИЈА И ЛУКСЕМБУРГ..... 151**

6

Други рубрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата

Игор ЃОРЕСКИ

МЕНАЏМЕНТ И ЛИДЕРСТВО ВО РАКОВОДЕЊЕТО СО

ОДБРАНАТА..... 169

7

Прикази на книги, стручни трудови и др. од областа на одбраната

Ванчо КЕНКОВ

ПРИКАЗ кон книгата „**ИНТЕРЕСИТЕ НА РЕПУБЛИКА**

МАКЕДОНИЈА ЗА ЧЛЕНСТВО ВО НАТО“ од Никола Кљусев,

Трајан Гоцевски, Стојан Славески и Оливер Бакрески.....187

АКТУЕЛНАТА ОРГАНИЗАЦИСКА ПОСТАВЕНОСТ НА РАЗУНАВАЧКО-БЕЗБЕДНОСНИТЕ ЗАЕДНИЦИ НА РЕПУБЛИКА ХРВАТСКА И РЕПУБЛИКА СЛОВЕНИЈА

Митко КОТОВЧЕВСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии

Апстракт: Р.Хрватска во периодот после нејзино осамостојување од сосставот на поранешна СФРЈ, направи неколку трансформации и суштинска реорганизација на разузнавачко-безбедносниот систем во зависност од политичката и безбедносната констелација на односите во кои се наоѓаше државата. Нејзината интенција за зачленување во НАТО влијаше врз определувањето на моделот на организација на разузнавачко-безбедносната заедница според современите стандарди на САД и европските држави. За разлика од Р.Хрватска, Р.Словенија изгради современ модел на разузнавачко-безбедносната заедница без многу експериментирања, имплементирајќи ги најновите стандарди на земјите-членки на НАТО. Карактеристично за двете соседни држави на оваа релација е тоа што имаат речиси идентичен систем (со почитување на сите соодветни специфики) во постојаноста и организацијата на воените и цивилните служби и нивната демократска и парламентарна контрола и надзор.

Клучни зборови: разузнавачко-безбедносна заедница, разузнавање, контрола на разузнавање, демократска и парламентарна контрола и надзор.

THE ACTUAL ESTABLISH ORGANIZATION ON INTELLIGENCE- SECURITY COMMUNITIES ON R.CROATIA AND R.SLOVENIA

Abstract: In the period after independence from SFRJ, Republic of Croatia have done several transformations and reorganization of intelligence-security system along with political and security constellations of relations. Intention of R.Croatia for membership in NATO had influence upon determination for model of organization on intelligence-security community consistent with contemporary standards of USA and European states. Contrary of Republic of Croatia, Republic of Slovenia established contemporary model on

intelligence-security community without many experiments and have implemented the newest standards of country members of NATO.

Typical for both neighbouring states on this relation is that they have almost identical system (with respect on all own specifics) in establishment and organization on military and civil services and their democratic and parliamentary control and supervision.

Key words: *intelligence-security community, intelligence, counterintelligence, democratic and parliamentary control and supervision.*

Разузнавачко–безбедносна заедница на Р.Хрватска (2002–2008)

Со донесувањето на Законот за безбедносните служби на Р.Хрватска од 21 март 2002 година беше отворен нов процес на крупна трансформација на разузнавачко–безбедносната заедница на Р.Хрватска. Промените се однесуваа на две релации–во сферата на нормативно–правното уредување и во сферата на хиерархиската поставеност на системот, реорганизацијата и промената на бројот на разузнавачките и безбедносните служби и институции.

Според новата реорганизација, СЗУП беше трансформирана во самостојна, автономно–централна контраразузнавачка владина агенција–„Контраразузнавачка агенција“ („Противобавестајна агенција“–ПОА). Уредот за национална безбедност (УНС) беше трансформиран во Совет за национална безбедност (Vijeće za nacionalnu sigurnost), во чии рамки беше конституиран Советот за координација на безбедносните служби.

ХИС како дотогашна автономна–централна надворешно–разузнавачка организација се трансформира во Разузнавачка агенција (Обавјестајна агенција–ОА).

Според новата реорганизација, сите дотогашни воено–разузнавачки и контраразузнавачки служби и установи кои функционираа во составот на Министерството за одбрана и ГШ на ВС на Р.Хрватска беа обединети во единствена „Воено безбедносна агенција (Vojno sigurnosna агенција–VSA).¹

Врз основа на новата трансформација, разузнавачко– безбедносната заедница на Р.Хрватска ја сочинуваа следните агенции:

- Разузнавачка агенција**
(Obavjestajna агенција)–ОА;
- Контраразузнавачка агенција**
(Protioavjestajna агенција)–ПОА и
- Воено–безбедносна агенција**
(Vojna sigurnosna агенција)–ВСА.

¹ "Zakon o sigurnosnim službama Republike Hrvatske", Во: Narodne novine br. 32, Zagreb, 28.03.2002 god.

Разузнавачка агенција

Разузнавачката агенција е задолжена за спроведување на разузнавачка работа на политички, економски, безбедносен и воен план кои се однесуваат на „странските држави, меѓународните владини и невладини организации, политички, воени и економски сојузи, организации и поединци, посебно оние кои укажуваат на намерите, можностите, прикриените планови и тајните делувања кои се насочени кон загрозување на националната безбедност“ (член 7, став 1 од Законот).

Во остварувањето на работите за потребите на ПОА и на ВСА, разузнавачката агенција, во договор со истите може да ги користи и нивните човечки ресурси (член 7, став 2). Според своите законски овластувања, ОА се грижи и за контраразузнавачката заштита на државјаните и институциите на Р.Хрватска во странство. За реализација на овие активности, ОА соработува и со соодветните служби на Министерството за надворешни работи на Р.Хрватска (член 7, став 3).

Контраразузнавачка агенција

Врз основа на одредбите на членот 8 став 1 од Законот за безбедносните служби на Р.Хрватска, ПОА е задолжена за „планирање и контраразузнавачко дејствување во земјата“. ПОА е задолжена да ги „прибира, анализира, обработува и оценува податоците за дејствувањето на странските разузнавачки служби, како и дејствувањето на пооделни личности, групи и организации на територијата на Р.Хрватска, кои се насочени против националната безбедност (член 8, став 2).

Исто така, ПОА е задолжена и за контраразузнавачка заштита и да води грижа за безбедноста на личностите под заштита, објекти и простори утврдени со одлуката на Владата, како и важните собири и состаноци кога тоа ќе го побара Владата на Р.Хрватска (член 8, став 3).

Кога ПОА извршува определени активности за потребите на ВСА, во договор со истите може да ги користи нејзините службени лица. Покрај овие активности ПОА, се ангажира и на изработка на безбедносни проверки, но и на други контраразузнавачки активности карактеристично за работењето на современите контраразузнавачки служби.

Во рамките на ПОА се формира и „Оперативно–технички центар за надзор на телекомуникациите“ кој е задолжен за техничка координација со телекомуникациските оператори на Р.Хрватска, како и надгледување на организацијата на информациската безбедност во телата на државната власт. Центарот, исто така е задолжен и за оперативно–техничка координација на телата кои се овластени за примена на мерките на тајно надгледување на

телекомуникациите во согласност со овој Закон (член 9, став 2 и 3) и со Законот за казнена постапка.

Военобезбедносна агенција

Военобезбедносната агенција (ВСА) на Р.Хрватска претставува организациска единица на Министерството за одбрана задолжена за планирање и обезбедување и спроведување на заштита на Министерството за одбрана и на Вооружените сили на Р.Хрватска. (член 10, став 1). Во остварувањето на разузнавачките работи, ВСА ги анализира, обработува и оценува податоците за војските и одбранбените системи на другите земји, надворешните притисоци кои може да имаат влијание на одбранбената сигурност, активностите во странство кои се насочени кон загрозување на одбранбената сигурност на земјата кои во период на мир ги собира ОА, додека во услови на воена состојба и состојба на непосредна загрозеност на самостојноста, единственоста и територијалната целокупност на Р.Хрватска може и самата да ги собира со работа во странство (член 10, став 2).

Военобезбедносната агенција во остварувањето на контраразузнавачките работи прибира, анализира, обработува и оценува податоци за намерите, можностите и плановите за дејствување на одделни лица, групи и организации во земјата кои имаат за цел загрозување на одбранбената моќ на државата и преземаат мерки за откривање, следење и спротиставување на таквите активности.

Исто така, ВСД има обврска да ги обезбедува заштитените припадници на Министерството за одбрана и на Вооружените сили, како и објектите и просторите кои ќе ги определи министерот за одбрана. ВСА е задолжена и за безбедносни проверки на Министерството за одбрана и на Вооружените сили на Р.Хрватска, во соработка и координација со ПОА (кога се работи за активности надвор од објектите во кои работат припадниците на МО и ВС кои се објект на опсервација на службата).

Стратегиското електронско извидување за потребите на безбедносните служби (ОА и ВСА) го спроведува Центарот за електронско извидување на Генералштабот на вооружените сили (Средиснјица електроницког извиданја Главног стозера орузаних снага). Плановите за спроведување на стратегиското електронско извидување го утврдува Советот за координација на безбедносните служби, врз основа на предлог од страна на раководителите на овие служби. (член 12).

За спроведување на овие планови се задолжува министерот за одбрана, кој има обврска да осигура спроведување на надзорот на законитоста на работата на Центарот. Извештаите за спроведениот надзор се доставуваат до Собранието на Р.Хрватска, кое е надлежно за националната безбедност.

Според трансформацијата на разузнавачко безбедносната заедница на Р.Хрватска од 2002 година, во рамките на Советот за национална безбедност, кој имаше значајни ингеренции за делокругот на работа и координацијата и надзорот на хрватските безбедносни служби, беше основан Советот за координација на безбедносните служби.

Овој Совет имаше примарна цел спроведување на одлуките на претседателот на државата и на Владата за насочување и оперативно усогласување на работењето на безбедносните служби. Исто така, Советот беше задолжен за унапредување на работењето на службите, како и подготвување на материјали за седниците на Советот за национална безбедност.

Со Законот од 2002 година беше основан Уред на Советот за национална безбедност. Неговата основна цел беше во функција на извршување на стручните и административните работи за потребите на Советот за национална безбедност и Советот за координација на безбедносните служби. Неговите активности беа насочени кон давање административна помош при анализите на извештаите и оценката за работата на безбедносните служби, насочување и координација на нивните активности, како и спроведување на неопходни мерки за заштита на доверливите информации и документи.

Во составот на Уредот беше основан и Централниот регистар за прием и чување на таквите информации и документи. До почетокот со работа на Заводот за информациска безбедност и криптозаштитна технологија, Уредот беше задолжен да ги реализира сите обврски утврдени со постојниот закон (член 87, став 1).

Со работата на Уредот на Советот за национална безбедност управува претседателот на Уредот кого го именуваат и разрешуваат претседателот на државата и претседателот на Владата.

Трансформацијата на разузнавачко–безбедносниот систем на Р.Хрватска–2006 година

Р.Хрватска во своите континуирани напори за изнаоѓање ефикасен модел на разузнавачко–безбедносна заедница во 2006 година го донесе новиот „Закон за безбедносно–разузнавачкиот систем на Република Хрватска“² со кој беа удрени темелите на неговата новата организациска поставеност.

Врз основа на новите законски одредби, за остварувањето на националните интереси на Р.Хрватска во областа на националната безбедност

² Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske, Urbroj: 71-05-03/1-06-2. Zagreb: 5 srpnja 2006.

се формираат следните безбедносно–разузнавачки агенции:

- Безбедносно–разузнавачка агенција
(Sigurnosno-obavjestajna agencija)–СОА
- Военобезбедносна разузнавачка агенција
(Vojna sigurnosno-obavjestajna agencija)–ВСОА.

Разузнавачко–безбедносните агенции своите надлежности ги остваруваат врз основа на Стратегијата за национална безбедност, Стратегијата за одбрана, Годишните насоки за работа на безбедносно–разузнавачките агенции, законите, како и врз основа на барањата на корисниците на резултатите на нивните („крајни производи“).

Безбедносно–разузнавачка агенција

Дејствувањето на безбедносно разузнавачката заедница на Р.Хрватска (СОА) е „насочено кон спречување на активностите или работите кои се преземаат заради загрозување на уредувањето утврдено со Уставот, загрозување на безбедноста на државните тела, граѓани и национални интереси по пат на:

- тероризам и други облици на организирано насилство;
- разузнавачки дејности на странските разузнавачки служби, организации и поединци;
- екстремистичко организирање и дејствување на групи и поединци;
- загрозување на безбедноста на највисоките државни функционери и заштитените објекти и простори;
- организираниот и стопанскиот криминал;
- неовластено влегување во заштитените информациски и комуникациски системи на државните тела;
- издавање на класифицирани податоци од раководителите и вработените во државните тела, научни институции и правните лица со јавни овластувања и
- други активности насочени „кон загрозување на националната безбедност“, (член 23, став 1).

Исто така, СОА е задолжена за „прибирање, анализа, обработка и процена на податоците од политичка, економска, научно–технолошка и безбедносна природа, кои се однесуваат на странските држави, организации, политички и економски сојузи, групи и поединци, посебно на оние кои укажуваат на намерите, можностите, прикриените планови и тајните дејства насочени кон загрозување на националната безбедност, односно податоците кои се од значење за националната безбедност на Р.Хрватска“, (член 23, став 2).

Безбедносно–разузнавачката агенција на Р.Хрватска прераснува во современа служба со широк спектар на активности насочени кон елиминирање на сите облици на загрозување на националната безбедност на Р.Хрватска.

Военобезбедносно-разузнавачка агенција–ВСОА

Военобезбедносно разузнавачката агенција на Р.Хрватска претставува системска единица на Министерството за одбрана.

ВСОА има за цел планирање и обезбедување поддршка на Министерството за одбрана и на Вооружените сили за извршување на задачите на одбраната на независноста, суверенитетот и територијалниот интегритет на Р.Хрватска.

„ВСОА прибира, анализира, обработува и проценува податоци за војските и одбранбените системи на другите земји, за надворешните притисоци кои можат да имаат влијание на одбранбената безбедност, како и од активностите во странство кои се насочени кон загрозување на одбранбената безбедност на земјата“ (член 24, став 2).

На територијата на Р.Хрватска, ВСОА е задолжена за прибирање, анализирање, обработка и процена на податоците за намерите, можностите и плановите за дејствувањето на поедини лица, групи и организации кои имаат за цел загрозување на одбранбената моќ на земјата. За реализација на своите активности, ВСОА презема соодветни мерки за откривање, следење и спротивставување на претходно потенцираните непријателски активности.

Во спроведувањето на активностите за контраразузнавачка заштита, ВСОА реализира безбедносни проверки на вработените, односно на припадниците на Министерството за одбрана и на Вооружените сили и на лицата кои се вработени или ќе се вработат во Министерството за одбрана и Вооружените сили на Р.Хрватска. Исто така, ВСОА содејствува во контраразузнавачката заштита и во гарантирањето на безбедноста на лицата на кои им следува посебна заштита, како и на објектите и просторот на Министерството за одбрана и на Вооружените сили во земјата, како и во странство (во тој случај соработува со соодветните структури задолжени за безбедност во рамките на Министерството за надворешни работи).

Завод за безбедност на информациските системи (Zavod za sigurnost informacijskih sustava)–ЗСИС

Заводот за безбедност на информациските системи се формира како централно државно тело за остварување на работите во техничките подрачја на државните тела на Р.Хрватска.

Според новите законски овластувања, ЗСИС „ги извршува работите во подрачјата на безбедноста на информациските системи и мрежи на државните тела, безбедносните акредитации на информациските системи и мрежи на државните тела, управување со криптоматеријалите кои се користат во размената на класифицираните податоци помеѓу државните тела на Р.Хрватска и странските земји и организации, како и координација на превенцијата и

отстранувањето на проблемите поврзани со безбедноста на компјутерските мрежи во државните тела (член 14, став 1).

Со работата на ЗСИС управува директор, кој го именува и разрешува Владата на предлог од Советот за координација на безбедносно–разузнавачките агенции.

Во делокругот на работа на ЗСИС спаѓа и остварувањето на работите поврзани со истражување, развој и испитување на технологиите наменети за заштита на класифицираните податоци и издавање на сертификати за нивна употреба.

Оперативно–технички центар за контрола на телекомуникациите (Operativno-tehnički centar za nadzor telekomunikacija)

Во Р.Хрватска е формиран и Оперативно–технички центар за контрола на телекомуникациите заради „остварување на активирањето и управувањето со мерките на тајната контрола на телекомуникациските услуги, дејности и сообраќај, како и остварување на оперативно–техничката координација помеѓу правните и физички лица кои поседуваат јавна телекомуникациска мрежа и кои нудат јавни телекомуникациски услуги и услуги за пристапување во Р.Хрватска и телата кои се овластени за примена на мерките за тајна контрола на телекомуникациите“ (член 18, став 1).

Овој Центар остварува и определени активности за потребите на безбедносно–разузнавачките агенции и другите безбедносни тела со активирање и управување со мерките за тајна контрола на телекомуникациските услуги, дејности и сообраќај кои се остваруваат по пат на соодветни технички прописи, преку вградување на соодветна техничка опрема и програмска поддршка во телекомуникацискиот систем на правните и физички лица.

Министерството за одбрана и Вооружените сили и државните тела кои располагаат со сопствени телекомуникациски мрежи се должни на Центарот да му овозможат спроведување на мерките за тајно прибирање на податоци и да обезбедат услови за непречен пристап до објектите и техничката опрема, како и услови за самостојно спроведување на мерките.

Директорот на ОЦЦ го именува и разрешува Владата, повторно на предлог на Советот за координација на работата на безбедносно–разузнавачките агенции. Директорот на ОЦЦ извештаите за работата на Центарот го доставува до Уредот на Советот за национална безбедност.

Стратегиско електронско извидување за потребите на безбедносно–разузнавачките агенции

За потребите на СОА и ВСОА поврзани со стратегиското електронско извидување, е формиран Центарот за електронско извидување на Генералштабот на ВС на Р.Хрватска.

Плановите за спроведување на овие значајни активности ги донесува Советот за координација на безбедносно–разузнавачките агенции врз основа на предлогот на директорите на безбедносно–разузнавачките агенции.

За спроведувањето на сите планови се задолжува министерот за одбрана, кој има и обврска за спроведување на контролата на законитоста на работењето на Центарот за стратегиско електронско извидување.

Контрола на разузнавачко–безбедносната заедница на Р.Хрватска

Работата на разузнавачко–безбедносната заедница на Р.Хрватска ја контролираат Собранието, Претседателот на Републиката, Владата, Уредот на Советот за национална безбедност и Советот за граѓанска контрола на безбедносно разузнавачките агенции.

Во овој контекст, акцентот при елаборацијата на надлежностите на претходно потенцираните државни органи и тела, ќе го ставиме првенствено на Советот за координација на безбедносно–разузнавачките агенции, Уредот на Советот за национална безбедност и врз Советот за граѓанска контрола на безбедносно–разузнавачките агенции.

Совет за координација на безбедносно–разузнавачките агенции

Советот за координација на безбедносно–разузнавачките агенции на Р.Хрватска, според одредбите на новиот Закон од 2006 година, е задолжен за спроведување на одлуките на Претседателот на Републиката и на Владата за насочување на работењето на безбедносно–разузнавачките агенции. Исто така, Советот е задолжен за разработување на одлуките на Советот за национална безбедност кои се однесуваат на функционирањето на соодветните агенции и други тела во рамките на разузнавачко–безбедносниот систем.

Советот врши и оперативно ускладување на работењето на безбедносно–разузнавачките агенции, донесува мислење за соработката со соодветните служби на другите земји, му дава предлози на Советот за национална безбедност и презема други мерки неопходни за зголемување на ефикасноста и унапредување на нивното работење.

Уред на Советот за национална безбедност

Уредот на Советот за национална безбедност ги остварува стручните и административните работи за потребите на Советот за национална безбедност и Советот за координација на безбедносно–разузнавачките агенции.

Со работењето на Уредот, Советот за национална безбедност добива финални анализи од извештаите на сите соодветни агенции, како и оценка за постигнатите цели од ангажирањето на сите агенции, оценка за нивното спроведување на одлуките од страна на највисоките државни раководители во функција на насочување на нивните активности. Исто така, Уредот ги спроведува сите активности околу остварувањето на контролата на работењето на сите агенции и тела од страна на Претседателот на Републиката и Владата.

Во суштина, Уредот на Советот за национална безбедност ја остварува стручната контрола врз работењето на безбедносно–разузнавачките агенции на Р.Хрватска.

Совет за граѓанска контрола на безбедносно–разузнавачките агенции

Советот за граѓанска контрола на безбедносно–разузнавачките агенции има примарна цел остварување на граѓанската контрола преку спроведување на следните активности:

- ја следи законитоста на работењето на безбедносните служби;
- ја следи и ја надгледува примената на мерките за тајно прибирање на податоци со кои се ограничуваат уставните човекови права и темелни слободи,
- собраните сознанија и податоци од претходните точки ги доставува во форма на известувања до Советот за национална безбедност, до Претседателот на Хрватското собрание, до претседателот на одборот на Хрватското собрание надлежен за националната безбедност, како и до директорите на безбедносно–разузнавачките агенции, (член 111, став 1).

При реализацијата на овие мошне значајни и корисни активности Советот може да врши увид во извештаите и во другите документи на овие агенции, да обавува разговори со нивните раководители. Тоа посебно е карактеристично за оние специфични случаи кога доаѓа до прекршување на уставно загарантираните човекови права и темелни слободи.

Организација на разузнавачко–безбедносниот систем на Р. Словенија

Република Словенија, единствена република од поранешните републики на СФРЈ, членка на НАТО и на ЕУ, претставува југоисточно-европска, алпска и европска држава која во изминатиот период ја делеше судбината на

останатите републики и покраини на поранешната заедничка држава. Од тој аспект, Р. Словенија е интересна за нашата студија, односно интересна е како држава со специфични позитивни искуства кои ќе бидат драгоценци за истражување, но и за имплементација во разузнавачко–безбедносните системи на останатите поранешни југословенски републики.

Сè до распадот на поранешната СФРЈ во 1991 година, разузнавачко–безбедносниот систем на Р. Словенија имаше идентични основи со поранешниот систем на СФРЈ, односно на С.Р. Словенија. По отцепувањето, осамостојувањето и меѓународното признавање, неминовно започна и процесот на конституирање на националниот, словенечко разузнавачко–безбедносен систем, како нов, автохтон систем на Р. Словенија неопходен за успешно функционирање на државата.

Сегашната разузнавачко–безбедносна служба на Словенија (СОВА) претставува правен сукцесор на разузнавачко–безбедносната служба (ВИС), односно на Службата за државна безбедност на РМВР на СР Словенија (СДВ), идентична служба со останатите служби кои беа формирани во сите републики на поранешна СФРЈ.

Во составот на воено-разузнавачкиот сегмент, на почетокот егзистираше Службата за безбедност на Министерството за одбрана (Одделение 09)–основа за формирање на актуелната воено-разузнавачка и безбедносна служба (ОВС).

Во Министерството за надворешни работи, по примерот на поранешниот СИД беше формирана аналитичко разузнавачка служба.

Врз основа на последната трансформација, можеме да констатираме дека разузнавачко–безбедносниот систем на Р. Словенија го сочинуваат следните служби:

–Словенечко-разузнавачко-безбедносна агенција–СОВА
(Slovenecko-obvevsevalno-varnostno agencija–SOVA);

–Разузнавачко–безбедносната служба на
Министерството за одбрана–ОВС
(Obvevsevalno-varnostno sluzbo–OVS) и

–Криминалистичката полиција како внатрешна безбедносна служба, односно Управата на криминалистичката полиција во рамките на Генералната полициска управа.

Во Р. Словенија дејствува и Службата за план и анализа во рамките на Министерството за надворешни работи. Службата претставува посебна установа задолжена за анализа и обработка на разузнавачките податоци и другите податоци неопходни за креирање на надворешната политика и донесување на значајни одлуки во овој државен ресор.

Со оглед на фактот дека оваа служба не е во ранг на класична оперативна-разузнавачка служба, не ја вбројуваме како конститутивен

елемент на разузнавачко-безбедносниот систем на Р. Словенија. Во своето функционирање, оваа служба не користи класични средства и методи во рамките на собирањето на разузнавачки информации. Нејзината основна цел претставува аналитичка, со што таа добива основен карактер на аналитичко–проценувачка установа која со користење на ОСИНТ прибира и анализира разузнавачки и дипломатски информации во функција на успешно водење на надворешната политика на Р. Словенија.

Словенечка разузнавачко-безбедносна агенција–СОВА

По осамостојувањето на Р. Словенија дојде до сериозна и радикална трансформација на разузнавачко–безбедносниот систем. Настапи целосна трансформација на комунистичката Служба за државна безбедност, која во организациска смисла беше применувана во безбедносно–информативната служба (Varnostno-informativno sluzbo-VIS).

Според законските одредби, во делокругот на работите на ВИС спаѓаа следните активности: заштита на уставното уредување од сите видови на загрозувања кои би можеле да доведат до негово насилно рушење; контраразузнавачка заштита на словенечката територија и на нејзините демократски институции од дејствувањето на странските разузнавачки служби; борба против дејствувањето на терористичките организации и групи и собирање на разузнавачки податоци во странство од интерес за безбедноста и одбраната на државата.

Во ВИС беа формирани аналитичко–информативни сектори за: јужно–балканското подрачје, кој се занимаваше со тогашната СР Југославија и останатите држави кои настанаа со сецесијата на СФРЈ, Албанија, Грција, Бугарија и Романија; германското подрачје–насочено кон Германија и Австрија; романското подрачје и останатите членки на НАТО и борба против тероризмот. Исто така, ВИС беше задолжена за разузнавачко истражување и на другите активности на странските држави кои ги загрозуваат стопанските, политичките и севкупните витални општествени интереси на Р. Словенија. Во нејзиниот делокруг на работа спаѓаа и активностите поврзани со обезбедувањето на личностите и објектите, односно заштитата на виталните државни објекти, безбедносна контрола на работните места под безбедносен режим, како и заштитата на тајноста на податоците и документите на сите државни органи.

Во јануари 1993 година ВИС се трансформира во самостојна владина агенција врз основа на Законот за Владата на Р. Словенија. Со новата организациска поставеност, ВИС преминува од составот на МВР во надлежност и надзор на Владата на Р. Словенија. Со одлука на Владата од 17 јуни 1993 година, ВИС го менува својот назив во Словенечка разузнавачко-безбедносна агенција–СОВА, како самостојна и специјализирана

автономно–централна разузнавачка установа без полициски овластувања–независна служба во рамките на Владата на Р.Словенија.

Во април 1999 година беше донесен Законот за словенечката разузнавачко безбедносна агенција³ како правна рамка за нејзиното работење. Според одредбите на овој Закон и неговите дополнувања, во делокругот на СОВА спаѓаат следните активности:

–„собирање, проценување и доставување на разузнавачки информации: (а) од странство, значајни за зачувување на безбедноста, политичките и економските интереси на државата, (б) за организациите, трупите и поединците кои со своите активности во странство или во спрега со странските елементи, претставуваат или би можеле да претставуваат закана за државната безбедност и уставниот поредок на државата;

–соработка со компетентни државни тела и служби за зачувување на безбедноста и доставување на информации значајни за безбедноста на определени лица, службени позиции, тела, објекти и области;

–известување на високите државни функционери за собраните разузнавачки сознанија, и

–известување на Советот за национална безбедност за резултатите на своето работење“.⁴

СОВА ја раководи директор, кој го поставува и разрешува Владата на предлог на премиерот. Во врска со хоризонталната поставеност во рамките на службата посебно се издвоени разузнавачката и контраразузнавачката компонента, додека во вертикална смисла службата има централа која е лоцирана во Љубљана, како и центри во поголемите градови на Словенија. СОВА со криминалистичката полиција која функционира во рамките на МВР остварува тесна соработка во многу сегменти поврзани со апсењата, прислушкувањето и снимањето на разговорите, контрола на писмата и другите пратки, контрола на сметачките системи и слично.

Исто така, СОВА во своето работење остварува тесна соработка и со ОВС и со другите органи на Р. Словенија кои се занимаваат со остварување на функциите од сферата на националната безбедност.

³ „Закон о Словенски обвешчевално–варносни агенции (ЗСОВА), „Урадни лист РС, шт. 23-1115/1999; 126/2003 и 20/2004 година (промени на законот).

⁴ Ibid: член 2 и 6.

Разузнавачко–безбедносна служба–ОВС (Obvesevalno-varnostna sluzbo-OVS)

Современите воено-разузнавачки и безбедносни служби своите корени ги наоѓаат во „Одделението 09“ формирано во Министерството за одбрана на поранешна СР Словенија.

Веднаш по формирањето на „Одделението 09“ во рамките на Генералштабот на словенечката територијална одбрана беше формирана Разузнавачката управа, позната како Военоразузнавачка служба (Војашко информативна служба–ВИС).

Во структурата на ВИС функционираа две одделенија:

- **Одделение за надворешна разузнавачка работа, и**

- **Одделение за групна разузнавачка работа,** кое претставуваше централен раководен разузнавачки орган во единиците на вооружените сили на Словенија.

Со донесувањето на Законот за одбрана и заштита во 1991 година, во Р.Словенија беше формирана „**Воената разузнавачко–безбедносна служба**“, со што беа дефинирани разузнавачките и контраразузнавачките задачи на **Органот за безбедност при Министерството за одбрана** (Varnostni organ Ministarstva za odbrambo-VOMO) како класична служба за воена безбедност неопходна за организирање и реализирање на сите разузнавачки и контраразузнавачки работи за потребите на одбраната и вооружените сили.

Со донесувањето на новиот Закон за одбрана настапи процес на реорганизација на постојните органи (служби) и беше основана **Разузнавачко–безбедносната служба** во рамките на Министерството за одбрана (Obvesevalno-varnostna sluzbo-OVS). Нејзината функција беше остварување на разузнавачките, контраразузнавачките и безбедносните работи и задачи во рамките на Министерството за одбрана.

Нејзината цел во работењето е ефикасно и стручно дејствување, со цел да им се обезбеди поддршка на највисоките претставници на државата задолжени за водење на одбраната и националната безбедносна политика на Р. Словенија. Во тој контекст, ОВС конкретно е задолжена за следење на активностите на вооружените сили (првенствено на соседните држави), нивните борбени, материјални и човечки потенцијали, како и нивните воени планови и намери кои се однесуваат на одбраната на Р. Словенија, следење и спречување на намерите на разузнавачките служби, вооружените сили и другите органи и организации кои ги загрозуваат одбранбените интереси на државата и нејзините вооружени сили и другите активности кои би можеле да

претставуваат опасност за „суверенитетот, територијалниот интегритет и целовитоста на Р. Словенија“.⁵

Нејзините задачи ги утврдува Законот за одбрана и насоките што ги донесува Владата на Р. Словенија.

Во суштина, нејзините основни задачи се стручно и ефикасно спроведување на разузнавачките, контраразузнавачките и безбедносните задачи од значење за безбедноста на Словенечката војска, односно одбранбените интереси на земјата. Покрај тоа, ОВС спроведува задачи и презема мерки кои обезбедуваат заштита на тајните податоци во Словенечката војска и Министерството за одбрана, безбедност на инсталациите на ресорното министерство, како и остварување на безбедни информациски врски со НАТО и ЕУ. Во делокругот на нејзините надлежности спаѓа заштита на определени личности–високи функционери во одбранбените структури, заштита на објектите и областите кои се од посебен интерес за националната безбедност.

Во рамките на Генералштабот на Словенечката војска функционира посебен сектор Г–2 задолжен за трупно оперативно разузнавање. Исто така, во Генералштабот се развива и Г–6, односно систем за „команда, контрола, комуникации, компјутери и разузнавање (во НАТО терминологијата познат како Ц4И), систем кои што е карактеристичен скоро за сите земји членки на НАТО.⁶

Управа за криминалистичка полиција во рамките на Генералната полициска управа

Полицијата на Р. Словенија претставува посебен орган на државната управа која дејствува во составот на Министерството за внатрешни работи.

Нејзината правна заснованост произлегува од Законот за полиција⁷ и Законот за кривична постапка⁸, како и определени прописи и правилници: Правилник за полициските овластувања, Закон за управата, Кодекс на полициска етика, стручни упатства за соработка на полицијата со државното

⁵ Закон о обрамби, Урадни лист РС., шт. 4/1994. Овој закон последна промена имаше во 2002 година.

⁶ Видо опопширно: Словенска војска, 21 август 1998, стр. 5.

⁷ Закон о policiji, Uradni list RS., br. 49/98, 66/98, 93/2001, 79/2003 i 110/2003.

⁸ Закон о кривичном поступку, Прочишени текст, УПБА, 32/2007. Овој закон датира од 1994 година и до 2007 година петнаесет пати беше изменуван и дополнуван.

обвинителство во откривањето и гонењето на сторителите на кривични дела и други.

Со Законот за кривична постапка, мошне детално и на сеопфатен начин се одредуваат овластувањата на Полицијата. Врз основа на овие законски определби, Полицијата има право да употребува скриени истражни мерки во кои спаѓа и надзорот на електронските комуникации преку прислушкување и снимање, но исклучиво врз основа на Законот. (со судско решение издадено од истражен судија). Овие мерки се преземаат врз основа на член 150 од Законот за кривична постапка во кои посебно се потенцирани кривичните дела против безбедноста на Р. Словенија и нејзиното уставно уредување, законите од сферата на организираниот криминал и загрозувањето на безбедноста со нуклеарни материи .

Усогласувањето и координацијата на словенечките разузнавачки служби, како и усогласувањето на работата помеѓу нив и другите органи го спроведува Советот за национална безбедност на Р. Словенија.

Советот за национална безбедност претставува највисоко советодавно и координативно насочувачко тело на Владата на Р. Словенија за областа на разузнавачките и безбедносните работи.

Според законските определби од 1996 година, Советот претставува специјализирано тело на Владата задолжено за одбрана, национална безбедност и други прашања значајни за успешна организација и функционирање на системот за национална безбедност. СНБ на Р. Словенија ги утврдува и општите насоки и стратегијата за дејствување на словенечките разузнавачки и безбедносни служби, усогласување и надзор над нивното работење. Директорот на СОВА е член на СНБ, кој истовремено е и член на Секретаријатот на СНБ на Р.Словенија.

Парламентарна контрола на работењето на разузнавачко-безбедносните служби

Разузнавачко–безбедносните служби на Р.Словенија се под целосна и интензивна контрола, за разлика од внатрешните безбедносни служби.

Покрај општите облици и форми на парламентарна контрола кои се спроведуваат по пат на дискусии во Државниот совет (пратенички прашања, поднесување на извештаи на Владата, односно ресорните министерства до Одборот за внатрешна политика, јавна управа и правосудство, Одборот за одбрана, Одборот за надворешни работи, Одборот за контрола на буџетот и други јавни финансии или во определени случаи/до специјално формираните истражни комисии. Во Државниот совет функционира и посебно тело за

контрола над разузнавачките и безбедносните служби—Комисијата за контрола на разузнавачките и безбедносните служби.⁹

Предмет на парламентарната контрола над разузнавачките служби претставува нивна поширока дејност и посебни облици на прибирање на податоци. Во овие рамки спаѓа и следењето на меѓународните системи за врски, тајно купување документи и предмети, тајното набљудување и следење на отворени и јавни места со користење на технички средства за документирање на податоци со помош на контрола на писмата и други средства за комуницирање, како и со други надгледувања и снимање на телекомуникациите. Исто така, предмет на контрола претставуваат и посебните облици на прибирање на податоци кои при извршувањето на разузнавачките задачи ги спроведуваат разузнавачко—безбедносните служби на Министерството за одбрана на Р. Словенија.

Во суштина, над словенечките разузнавачки служби се врши општа и посебна парламентарна контрола, додека парламентарната контрола над безбедносните служби е само посебна и ги опфаќа мерките кои произлегуваат од Законот за кривична постапка.

Значајна надлежност и задача на Комисијата претставува и разгледувањето на буџетот и другите акти кои се однесуваат на финансирањето на разузнавачко-безбедносните служби, како еден од клучните приоритети за обезбедување на ефикасна парламентарна контрола.

Р. Словенија по нејзиното осамостојување имаше јасна визија и стратегија како да го конципира својот систем за национална безбедност, а во тие рамки и системот за разузнавање и безбедност. Во годините на нејзиното самостојно функционирање, Р. Словенија без силни потреси и без многу експериментирања изгради современ и рационален разузнавачко-безбедносен систем со стабилни и функционални институции и механизми за негова целосна контрола.

Неговата организациона поставеност ги следи современите тенденции на соодветните системи во земјите—членки на НАТО и ЕУ, но првенствено националните и безбедносните интереси на Р.Словенија.

⁹ Забелешка: Работењето на оваа Комисија е регулирано со посебен Закон за парламентарна контрола на разузнавачките и безбедносните служби усвоен во март 2003 година, како и со други правни акти и прописи.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон о Уреду за националну сигурност (НН 37/95)., чл.2.
2. Савиќ, А., Делиќ, М., Бајагиќ, М. (2002). Безбедност света–од тајности до јавности. Београд: Институт безбедности.
3. Zunes, O., Domisljanovic, D. (2000). Obavjestajno sigurnosne sluzbe Republike Hrvatske (stanje i nacela preustroja za razdoblje konsolidacije demokracije. Zagreb: Naklada jesenski i Turk.
4. Zakon o sigurnosnim sluzbama Republike Hrvatske", Vo: Narodne novine br. 32, Zagreb, 28.03.2002 god.
5. Zakon o sigurnosno-obavjestajnom sustavu Republike Hrvatske, Urbroj: 71-05-03/1-06-2. Zagreb: 5 srpnja 2006.
6. „Закон о Словенски обвешчевално–варностни агенцији (ЗСОВА), “Урадни лист РС, шт. 23-1115/1999; 126/2003 и 20/2004 година (промени на законот).
7. Закон о обрамби, Урадни лист РС., шт. 4/1994. Последна промена во 2002 година.
8. Словенска војска, 21 август 1998.
9. Zakon o policiji, Uradni list RS., br. 49/98, 66/98, 93/2001, 79/2003 i 110/2003.
10. Закон о кривичном поступку, УПБА, 32/2007.

ДЕМОКРАТСКА КОНТРОЛА НА ВОЈСКАТА

Оливер БАКРЕСКИ

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии – Скопје

Апстракт: *Демократската контрола на војската е во суштината на демократските процеси во државата и таа во рамките на војската и на другите тела со воен персонал е практикувана врз правно формираните институции, одредени со Уставот и со законите на државата. Ваквата рамка обезбедува активностите на војската да им се потчинети на политичките цели на воспановената влада. Посебни комплементарности помеѓу безбедноста и демократијата. Иако не е цел за себе, демократскиот цивилен надзор на војската е суштински и за ефикасноста на одбранбениот сектор, за добро управување и, најважно, за заштитата на човековите права.*

Клучни зборови: *војска, организација, структура, функции, контрола*

DEMOCRATIC CONTROL OF ARMED FORCES

Abstract: *Democratic control of armed forces is in the core of the democratic processes in the country and within the army and other bodies with military personnel, it is exercised upon legally established institutions, determined by the Constitution and the laws of the country. Such framework ensures the activities of the army to be subordinated to the political goals of the established government. Security and democracy are complementary. Although not an end to itself, democratic civil oversight of the army is also essential for the efficiency of the defence sector, for good governance and the most importantly, for protection of human rights of the citizens.*

Key words: *army, organization, structure, function, control.*

1. Местото и улогата на војската во општеството

Државата, како своја прва и најважна задача, ги има обезбедувањето и заштитата од сите видови загрозувања. Аналогно на тоа, а пред сè како објективна нужност, а не како израз на субјективна политичка волја, во секоја држава, големо внимание им се посветува на концепирањето и на реализирањето на одбранбено-заштитната функција. Секако, нејзин главен носител е војската. Како синоними за војска се употребуваат воена организација, вооружени сили, армија, редовна војска, регуларна армија, стоечка војска, кадровска армија и др¹.

Војската постои во целата историја и на неа обично се гледа како на штит и како на меч на државата.² Историски гледано, војската настанува паралелно со постанокот на државата, при што се инкорпорира во неа, како нејзин иманентен дел. Конкретните облици на нејзиното организирање и функционирање, како што тоа го потврдува и теоријата и практиката - секогаш биле во директна корелација со постојните (политички и економски) услови што егзистираат во одреден историски и национален амбиент. Впрочем, истата констатација се однесува и на секоја друга институција. Со оглед на целта на постоењето и нејзините главни одлики, војската вообичаено добива посебно истакнато место во однос на другите институции во системот. Оттука се наметнува прашањето „На што се должи тоа?“. Во науката овој проблем отсекогаш побудувал голем интерес, па различни автори истакнувале различни фактори како доминантни и нуделе соодветна аргументација во прилог на својата теза. Сепак, се чини, општоприфатен е ставот дека од круцијално значење е фактот што се работи за посебна, од страна на државата, вооружена група чие постоење и организирање е не само во функција на подготвување и водење на вооружена борба, туку во крајна линија - победата во евентуален судир. На оваа карактеристика и се подредени, односно од неа извираат и сите други специфики на оваа институција.³

Исто така, војската претставува автономен социјален ентитет со централизирано раководење, единствен систем на едукација, утврден систем

¹ *Vojna enciklopedija*, drugo izdanje, br.6, VIZ, Beograd, 1973, str. 448.

² До 2002 година, следниве држави немале војски односно држави кои немале вооружени сили: Костарика, Исланд, Маврициус, Панама, Источен Тимор, Сомалија (во процес на формирање армија), Андора, Сан Марино, Хаити, Гренада, Доминиканската Република, Сент Винсет и Гренадини, Самое, Соломонови Острови итн. Види: *Парламентарен надзор на секторот за безбедност*, Интер – парламентарна унија (ИПУ) и Центар за демократска контрола на вооружените сили (DCAF), Гораграф, Белград, 2003, стр. 53.

³ Пошироко види: Ванковска-Цветковска Б., *Војската и демократијата*, Детска радост, Скопје, 1995, стр. 7-8.

на едностарешинство и цврста структура составена од делови кои треба да ја реализираат поставената цел.⁴ Значи, војската е цврсто воспоставена и многу дисциплинирана организација, чие обележје е хиерархијата на функцијата и културата на строга послушност. Тоа на војската ѝ дава невообичаено високо организациско дејствување, иако може да доведе и до нефлексибилност и гушење на иницијативите и иновациите. Од ова може да се заклучи дека војската претставува бирократизирана и хиерархиски подредена општествена организација, во која поединецот кој командува во војна има големи, дури и апсолутни овластувања бидејќи фактички арбитражно одлучува за животите и телесниот интегритет на своите потчинети. Само тој факт е доволен да наметне потреба за поширок општествен увид и влијание на дејствувањето и употребата на таквата организација.

Војската е меѓу најмалку демократските институции според човечкото искуство: обичаите и постапките за време на војна, по својата природа, се косат со слободите на поединецот и граѓанските права, како највисоки вредности на општеството.⁵ Таа е организационо подредена и развива процедури на раководење и на внатрешни морални вредности насочени кон водење војна. Поединците и единиците се должни без противење да ги извршуваат наредбите на претпоставените, без разлика на физичките и психичките тешкотии на кои се изложени, како и есприт *de corps* кое нејзините припадници ги подготвува да се борат, да убиваат, а можеби и да загинат. Како бранители на општеството, припадниците на војската носат голема одговорност. „Најголемата услуга кои тие може да ја направат на општеството е да останат верни на себе си, да служат без противење и тоа храбро на војнички начин.“⁶

На карактерот на војската влијаат внатрешни и надворешни фактори. Тука спаѓаат историјата и традицијата на војската и на некои нејзини единици, како и природата на поширокиот политички систем, политичката култура и вредностите на самиот систем. Ова ја прави војската да биде посебна институција и од другите институции се разликува врз основа на четири улоги кои ги има и кои понекогаш и даваат изразита предност во однос на другите институции. Најзначајни меѓу тие улоги се следните: средство за водење војна,

⁴ Види: Тодоровиќ С., *Цивилно-војни односи*, Војноиздавачки завод, Београд, 2004, стр. 107. и Даскаловски С., *Вооружениите сили на Македонија*, НИП „Студентски збор“, Скопје, 1998, стр. 21.

⁵ Richard H. Kohn, *How Democracies Control the Military*, *Journal of Democracy*, Volume 8, Number 4, October 1997, p. 141.

⁶ Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1959, p. 466.

гарантирање на политичкиот поредок и стабилност, интересна група и алтернатива на цивилното владеење.

1. *Средство за водење војна.* Основната цел на војската е да служи како средство за водење војна кое, ако е неопходно, може да биде употребено против другите политички општества. Тоа е причината заради која војската, како посебна и постојана установа, се развивала паралелно со постанокот на државите. Меѓутоа, она што е најзначајно, војската може да се користи за одбранбени и освојувачки цели. Заради способноста на војската да ја одбрани земјата од надворешен напад, речиси сите држави имаат вооружени сили, кои за современата држава се сметаат не помалку важни од полицијата, судовите итн.

2. *Гаранција за внатрешниот поредок.* Непотребно е да се каже дека моќта на принуда и оперативното дејствување на војската немаат значење само во меѓународната политика. Иако воената сила е обично насочена против други политички општества, таа може да биде одлучувачки фактор и во домашната политика. Меѓутоа, условите и начинот на кој се користи војската се разликуваат од систем до систем и од држава до држава. Една од најмалку спорните невоени задачи кои вооружените сили може да ги извршуваат е дејствување на војската во вонредни ситуации како што се природните и други несреќи. Овој вид учество во внатрешните работи е исклучок и обично нема политичко значење. Меѓутоа, тоа не може да се каже за случаите кога вооружените сили се користат за воведување ред при граѓански немири. Постојат држави каде политичката напнатост и немири се толку изразени што граѓанската полиција не може да ги контролира. Тоа посебно се случува кога постојат сериозни верски или национални судири. Во такви ситуации војската може да стане единствена гаранција за интегритетот на државата, па да биде вовлечена и во граѓанска војна за да ја оствари таа цел.

3. *Интересна група.* На војската, пред сè, се гледа како на средство за спроведување на политика, односно како на инструмент со чија помош владите ги остваруваат своите надворешни и внатрешни цели. Меѓутоа војската не е неутрално тело незаинтересирано за политиката која би требало да ја реализира. Така, слично на бирократијата, војската може да дејствува како интересна група чија цел е да влијае на содржината на самата политика.

4. *Алтернатива на цивилното владеење.* Војската, секако, не секогаш се задоволува со улогата на интересна група која врши притисок врз цивилните политичари. Контролата над вооружувањето и моќта на принуда ѝ даваат можност директно да се вклучи во политичкиот живот, што во краен случај води до воспоставување на воено владеење. Како што војската може да одржи на власт неомилена влада или режим, така може и да ја замени владеачката елита или да го собори самиот режим. Обликот на владеење кој го

воспоставуваат војската има повеќе значајни обележја. Основна одлика на военото владеење е тоа што припадниците на вооружените сили ги заменуваат цивилните политичари, односно најзначајните позиции во владата се заземаат според положбата во ланецот на командување во војската. Еден од облиците на воено владеење е воената хунта. Најчесто се јавува во Латинска Америка. Меѓутоа, военото владеење тешко се одржува во стабилен и траен политички облик. Иако воените лидери можат да посочат на хронични слабости во владеењето на државата, сериозна поделба и вкоренетата корупција на цивилните влади, тешко е да се очекува дека военото владеење ќе ги реши тие проблеми или дека ќе биде прифатено како легитимно, освен во кратки периоди на национална криза или политички исцинирани вонредни ситуации.

За носителите на власта во одреден политички систем, војската претставува (дури и кога не се користи непосредно) главен, иако не и единствен, инструмент за обезбедување на основните општествени вредности, како независноста, државната територија и уставниот поредок. Од друга страна, токму од начинот на нејзината (зло)употреба во извршувањето на оваа функција, зависи не само функционирањето на другите институции, туку и карактерот на политичкиот систем во целина. Со оглед на тоа што припадниците на војската располагаат не само со одредена политичка, туку и со физичка сила (во најбуквална смисла на зборот) - јасно е дека и најмалата дисфункционалност во рамките и во однос на војската, доведува до несогледливи последици во целината на поредокот, и што е најважно - во сферата на човековите слободи и права. Таквите појави, а особено можноста од повремени „излети“ на војската во политиката, се непопуларни и непожелни и за владејачката гарнизатура.⁷ Бидејќи ја гарантираат безбедноста и целовитоста на државата, за вооружените сили често се мисли, а најчесто и тие самите така се гледаат, дека се „над“ политиката, односно дека се чувари на националните интереси, што на повеќето армии им дава посебен статус и углед, но исто така може да ги поттикне да се вклучат во политиката, посебно кога се, според нивното сфаќање, загрозени виталните национални интереси⁸. Затоа, демократските сили во секој систем се залагаат за изградување на еден соодветен политички и уставно-институционален механизам, односно модел на односи меѓу политичката и воената власт - со кој ќе се сведе на минимум

⁷ Ванковска-Цветковска Б., *Војската и демократијата*, Детска радост, Скопје, 1995, стр.8.

⁸ Пошироко види: Heywood A., *Politics*, Palgrave Macmillan Ltd, 2002, pp. 696-698.

можноста од злоупотреба и манипулација на војската, било во полза на еден политички субјект, било во полза на војската како институција, а наспроти интересите на општеството во целина.⁹

На современиот степен на цивилизациски развој, сепак, војската претставува неизбежна институција, „нужно зло“ во пазувите на секоја држава. Неспорноста на овој факт влијае на тоа сè поголемо значење да му се посвети на проблемот на воспоставувањето на најефикасните модалитети и механизми на демократската јавна и политичка контрола над нејзиното дејствување. Притоа, мора да се води сметка за амбивалентноста, која е основното својство на оваа институција. Во таа смисла, најкарактеристични се следниве неколку констатации.¹⁰

Прво, со оглед на постојната констелација на односите на меѓународен план, демократијата во национални рамки мора да одржува, толерира, па дури и да оствари специфичен облик на „соживот“ со една, во своето битие, недемократска институција. Таа се одликува со својата затвореност, бирократски карактер, посебни принципи на организирање и функционирање (цврста хиерархија и субординација), сопствен систем на вредности и форми на однесување, т.е. со карактеристики спротивни на темелните вредности и принципи на демократијата. И покрај сите настојувања, во догледно време, развојот на демократијата во национални рамки и пошироко, нема да доведе до напуштање на оваа институција.

Втората констатација се однесува на фактот што војската како „најдржавна институција“ во секое општество, е детерминирана и зависна во основа од карактерот на државата заради која постои. Но, од друга страна, (истовремено) таа располага и со значителна самостојност (т.н. корпоративна автономија), што и овозможува вршење на, помало или поголемо, политичко влијание врз останатите институции на системот, како и на политичкиот систем во целина.

Трето, постоењето на војската е главно условено од вршењето на нејзината основна функција: одбрана на општеството од секаков облик на надворешна агресија. Со други зборови, станува збор за институција со истакната општоопштествена задача; но истовремено, таа (односно нејзините припадници) успеваат да воспостават еден посебен кастински систем, со сопствени интереси (кои можат, но не мора да бидат чисто политички) или

⁹ Ванковска-Цветковска Б., *Војската и демократијата*, Детска радост, Скопје, 1995, стр.9.

¹⁰ Исто., стр. 235-236.

пак, да се стават во функција на одржување на власта на една конкретна политичка гарнитура.

2. Организација и структура на современите војски

Современите војски им служат на националните држави за одбрана на суверенитетот, територијалниот интегритет, независноста и уставниот поредок. Тие биле и сè уште се олицетворение на националната свест и волја.

Развојот на современите војски може да се следи од периодот после средниот век, кога европските сили почнале да развиваат стандардизирани облици на воена организација, главно засновани на постојана војска до XIX век кога војската станала специјализирана институција со професионално раковоство одвоено од остатокот на општеството. Од друга страна, европскиот колонијализам доведе до прифаќање на ваквиот воен модел во целиот свет, претворајќи ја војската во речиси универзален дел на државната организација.

Денешните војски, својот континуитет и развој го започнале пред повеќе од шеесет години, односно такви како што се денес се резултат од искуството на Втората светска војна и се плод на повоениот период, како во организациска, така и во структурална смисла.

Правците во кои, во организациска смисла, се движел нивниот развој укажуваат на неколку релативно независни елементи кои влијаеле врз нивната сегашна структура.

Првиот организациски елемент се однесува на нивното пополнување. Еден дел од војските се пополнуваат со општа воена обврска. Во рамките на тоа, постои и супститутот платена војска или професионална војска. Станува збор за војници кои подлежат на воена обврска, но склучуваат со војската повеќегодишни договори, за што добиваат плата.

Втората организациска придобивка се огледа во фактот дека, речиси во сите војски на светот, врховната команда е во рацете на цивили (претседателот на државата или премиерот), а министерството за одбрана го водат, исто така, цивили. Тоа, всушност, најдобро ја изразува тенденцијата за целосна цивилна и демократска контрола на војската. Тоа е изразено најмногу во државите од Западна Европа. Во земјите од поранешниот социјалистичкиот поредок, министерствата и другите врвни функции во одбраната, до 1990 година, речиси без исклучок, ги извршуваа професионални војници. Денес, ситуацијата е сосема изменета.

Третиот организациски елемент, всушност, е еден од столбовите на функционирањето на модерните војски. Станува збор за хиерархијата и субординацијата кон и во самата војска. Во таа смисла, задржан е најстариот и најдемократскиот начин на раководење. Воената организација на војската

ѝ е подредена на основната цел на нејзиното постоење, а тоа е водењето војна. Заради тоа и постои потчинување на голема маса луѓе на еден човек – врховен командант. Тој постои заради извршување на таа цел, но постои и поради спречување на можноста војската да се истргне од контрола или да се осамостои надвор од рамките кои се определени со уставот и со законите на една држава. Врховниот командант е цивил кој, меѓу другото, треба да обезбеди војската да не се претвори, од апарат на државата, во апарат против државата.

Структурата на денешните војски, исто како и нивната организација, зависи од многу фактори, како од надворешни и внатрешни, така и од природни и од општествени. Во последните дваесет години се појавија такви промени во светот на науката и во технологијата што ги примораа војските да се реструктурираат водејќи сметка за новите техничко-технолошки достигнувања. Техниката и технологијата на новите видови оружја и опрема придонесоа за значајни промени во формациските структури на војските. Континуираното зголемување на степенот на усовршување на оружјето во современата епоха, како и потенцирањето на објективните предности кои се должат на самата организација - упатуваат на постоење на тенденција на рапидно зголемување на надмоќноста (супериорноста) на војската во однос на невооружената популација во општеството.

Денешните војски, во својата структура, имаат од неколку десетици до неколку стотици различни воени специјалности. Спектарот на средствата и на опремата, нивното одржување, ракувањето со нив и нивната употреба наложуваат голема динамика во создавањето нови специјалности. Од класичната структура, остана само поделбата на војската на видови, родови и служби. Но нивната содржина е радикално различна. Не е отповеќе ако се каже дека границата меѓу видовите (копнена војска, воена морнарица и воено воздухопловство) е мошне формална бидејќи станува збор за испреплетени структури.¹¹

3. Функции на војската

Утврдувањето на функциите на војската во политичкиот систем не е техничко или воено прашање. Неговата суштина е првенствено политичка, бидејќи укажува на главните причини заради кои се организира воената сила во општеството и ги посочува основните пунктови на нивното ангажирање.

¹¹ Види: Ѓорески, В., *Ситте војски на светтој*, НИП „Ѓурѓа“, Скопје, 1995, стр. 32-33.

Затоа, тие се дефинираат во основниот и највисокиот правен акт на државата, како уставни функции на војската. Тоа е начин на директно подведување на војската под уставот, односно на лимитирање на нејзината дејност во рамките на она што им е доверено со устав. Од своја страна, видот и начинот на остварување на уставната положба и задачите на војската недвосмислено зборуваат за карактерот и суштината на политичкиот систем. Тука лежат главните причини заради кои креаторите на уставите водат голема сметка за нормирањето на воената проблематика, па во нивните текстови не може да се забележи поголема разновидност во приодот и во изразот. Вообичаено е на војската да и се довери одбраната на основните вредности и претпоставки за опстојување на државната заедница. Разлики постојат само по однос на определбата за одбрана само од надворешни опасности или само од внатрешни.

Врз основа на ваквата определба за одбрана од надворешни или од внатрешни опасности е направена и основната поделба на функциите на војската и тоа како надворешни и внатрешни. Надворешната функција на војската никогаш не предизвикувала разногласија ниту во научната, ниту во општествената јавност, додека ситуацијата битно се разликува кога е во прашање внатрешната.¹² Најчесто таа се поврзува со оној сегмент на уставните задачи на војската кој се однесува на заштитата на уставниот поредок (или општественото уредување). Оваа дилема добива големо внимание во поранешните социјалистички земји, и се изразува во прашањето: дали во еден демократски систем на војската воопшто треба да ѝ се довери вршењето на внатрешната функција? Теоретски, јасно можат да се искристализираат две основни солуции. Според првата, војската единствено треба да постои заради обезбедување на надворешната сигурност на државата. Приврзаниците на ова становиште сметаат дека ваквото насочување на воената дејност е доказ за високиот степен на демократизација на општеството; и обратно, карактеристика на недемократските системи е ангажирањето на војската во решавањето на внатрешни конфликти со примена на воена сила. Според втората солуција, која коинцидираше со официјалниот став во поранешните социјалистички земји, војската е еден од главните субјекти и на внатрешната функција.

Покрај овие функции, во минатото војската најчесто се врзуваше и за одбранбената и за офанзивната функција. Војската може да има одбранбена функција, доколку државата е заинтересирана исклучиво за одбрана на

¹² Пошироко види: Ванковска-Цветковска Б., *Војската и демократијата*, Детска радост, Скопје, 1995, стр. 136.

независноста и територијалната целокупност и офанзивна функција, доколку државата си постави за цел остварување на своите интереси за сметка на други земји и функција да го одврка евентуалниот агресор кој има намера да изврши агресија.¹³

Во оформувањето на денешните функции на војската во голема мера придонесе изменетата безбедносна средина. Безбедносните настани на крајот од минатиот век силно ги погоди војските во светот. Од класичните традиционални функции на војските коишто беа и класични дефинирани интереси, како способноста да ја штити државата од конвенционален напад; одбрана на главната национална инфраструктура и на националните интереси; одбрана на своите граници од илегален и насилан влез или излез на лица и стоки; да ја брани безбедноста или да добие контрола над барем еден дел од државната територија, остана многу малку.

Денес, војските во светот главно ги извршуваат следните функции: заштита на независноста, на суверенитетот и на територијалниот интегритет на земјата или, пошироко, на нејзините граѓани; одржување на меѓународниот мир или извршување мировни мисии; помош во катастрофи; внатрешни безбедносни задачи (помош на цивилните власти кои го спроведуваат законот за да го одржат мирот доколку е нарушен); учество во градење на нацијата,¹⁴ што подразбира социјална функција.

√ **Заштита на суверенитетот и општеството.** И покрај новите безбедносни предизвици и закани, за повеќето војски традиционалната работа е сè уште најважната задача, а тоа е да ја одбранат својата земја или сојузничките земји од странски воени напади. Оваа задача не вклучува само заштита на територијата и политичкиот суверенитет на државата, туку исто така и заштита на општеството во целина.

√ **Придонес кон меѓународниот мир.** Војските се вклучени во мировни мисии од најмалку две причини. Прво, да спречат конфликти и да се избегнат можни ефекти од проширување, како што е дестабилизација на региони, пореметување на економиите и создавање на неконтролирани бранови на бегалци. Второ, како средство кое придонесува за безбедност на луѓето и заштита на цивилното население во конфликтните области.

¹³ Даскаловски С., *Вооружениите сили на Македонија*, НИП „Студентски збор“, Скопје, 1998, стр. 19.

¹⁴ Пошироко види: *Парламентарен надзор на секторот за безбедност*, Интер-парламентарна унија (ИПУ) и Центар за демократска контрола на вооружените сили (ДЦАФ), Гораграф, Белград, 2003, стр. 53

√ **Помош при катастрофи.** Секоја земја може да биде или била погодена од природни катастрофи, како што се земјотреси, поплави, пожари итн. Во вакви вонредни ситуации, цивилните власти ја повикуваат војската да помогне и да пружи помош. Војската извршува задачи како што се одржување на законот и редот, обезбедување храна, медицински и други ресурси и одржување на линии за комуникација и транспорт. Страничен ефект од користење на војската во операции за пружање помош при катастрофи е тоа што станува видлива за општеството на позитивен начин, а нивната јавна поддршка расте.

√ **Помагање на цивилните власти кои го спроведуваат законот.** Ако се најде во таква улога војската, тогаш користењето на војската може да биде доста контраверзно. Општествата може да се загрозени од закани кои се преголеми за да можат граѓанските власти и полицијата сами да се соочат, па затоа може да има потреба од воена помош.

√ **Социјални функции на војската.** Општо е прифатено дека војската, особено војска со воени обврзници, придонесува за градење на нацијата поради тоа што млади луѓе (претежно мажи) од сите делови на земјата и од различно социјално и етничко потекло работат заедно. Широкото отворање на вратите на модерните национални армии за припадниците на различни општествени слоеви, за првпат во историјата, доведе до ситуација во една институција од ваков вид да се најдат обединети луѓе со различно социјално потекло и различни политички интереси. Сепак, во нејзини рамки доминираат принципите на единственост и колегијалност, независно од поединечното општествено и социјално потекло. Дури, овој фактор (потеклото) добива второстепено значење во однос на влијанието на специјалното воспитување и карактерот на внатрешните односи кои се воспоставуваат во рамките на оваа институција. Следната социјална функција на војската е да им обезбеди на луѓето можности за образование. Исто така, доста важна социјална функција на војската е тоа што луѓето кои што се ограничени или без можности за работа имаат корист да се приклучат на воената служба, а со тоа да добијат вработување.

Проценката на тежината на наведените аргументи наведува на оценката дека, сепак, основна функција и цел која го оправдува постоењето на војската во современото демократско општество може да биде само заштитата на земјата и слободата на нејзините граѓани од надворешна агресија. Не е никаков идеализам настојувањето (и конкретното дејствување во таа насока) општествените конфликти од кој било вид да се решаваат на демократски начин, без употреба на сила, а најмалку воена. Демократскиот политички систем мора да користи други (ненасилни) методи и канали за артикулирање и разрешување на општествените спротивности, од кои не е имуно ниту едно општество.

4. Демократска и цивилна контрола на војската

Суштината на демократската контрола на вооружените сили го сочинува одговорот на прашањето „Кој ги чува нашите чувари?“. Ова старо прашање во светот е поставено во Рим од страна на Јувенал¹⁵, но ова прашање како проблем го поставиле и старите Атињани.

Системот на одбрана, односно неговите компоненти не треба и не смеат да бидат „држава во држава“. Војската има легитимна моќ која во секоја држава е поголема од која било сила и средства на принуда. Во системите во кои прашањето за контролирање на ваквата моќ е оставено на совеста на тие кои раководат со таквите системи, може многу лесно да се случи цивилното општество да стане подредено на воената компонента. Дури и кога тоа нема да се случи, можноста од политичка и материјална злоупотреба се далеку поголеми во систем кој не познава никаков облик на надворешен надзор и одговорност. Во моментот кога системот на одбрана ќе стане држава во држава - изолирана групација со огромен потенцијал на физичка надмоќ, државата ги губи основните постулати на демократијата. Од друга страна, тој истиот систем на одбрана се финансира од даноците кои ги плаќаат сите граѓани. Затоа одговорот на прашањето кој ги чува нашите чувари е едноставен - ги чуваме самите.

Демократијата отсекогаш имплицитно претпоставува неограничена надмоќ на цивилите над командата на вооружените сили, а се што не е така се смета дека е делимична демократија. Главните столбови на демократска контрола ја чинат цивилната надмоќ и парламентарната контрола. Не можеме да се согласиме меѓутоа со научниците, како на пр. Питер Фивер (Peter Feaver)¹⁶ кои се концентrirани само на овие два главни столба и кои земаат во предвид само два вида актери: политичкото и военото раководство. Ова е тесно гледање на демократската контрола во поширокиот општествен контекст. Многу поприфатливо е поширокото гледање кое ги опфаќа општествените, институционалните и процедуралните аспекти на демократската контрола. Тоа е гледиште и на неколкуте други (европски) научници, како што се Кулман и Калаган или Јо. Така, на пример, Рудолф Јо направил целосна листа на сите аспекти на демократската контрола, и тоа¹⁷: недвосмислена и легална уставна

¹⁵ „Sed quis custodiet ipsos custodies?“, Juvenal. *Omnia Romae*, VI, 347.

¹⁶ Feaver P., *Delegation, Monitoring and Civilian Control of the Military: Agency Theory and American Civil-Military Relations*, Cambridge MA, Olin Institute for Strategic Studies, 1996.

¹⁷ Види: Born H., *Višestruka kontrola i organizirane snaga u demokratijama*, во *Demokratska kontrola vojske i policije*, (M Hadziæ ur.) Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2001, str. 192

рамка; значајна улога на парламентот во законското регулирање и финансирање на потербите во областа на одбраната и безбедноста; транспарентност на одбранбената и безбедносната политика; хиерархиска одговорност на војската на парламентот преку цивилните органи на државната управа, т.е. министер за одбрана; професионален офицерски кадар кој ужива власт од цивилите; поделба на работата меѓу војската и цивилите, односно военото и политичкото раководство меѓусебно уживаат одговорност еден на друг; цивилното општество со демократски институции во кои постои консензус во поглед на улогата на војската; и невладината заедница која се состои од независни научници, експерти, медиуми и советници на политичките партии.

Демократската контрола на војската вклучува три различни, но меѓусебно поврзани прашања¹⁸. Прво, таа ја вклучува врската помеѓу војската и внатрешната политика. Овде, суштинската нормативна претпоставка на демократската контрола на вооружените сили е дека војската не треба да биде инволвирана во внатрешната политика и дека треба да остане аполитичен слуга на демократската влада. Вториот елемент на демократска контрола на војската се поврзува со контролата на одбранбената политика (сфатена како широка директива на развојот на вооружените сили, вклучувајќи буџетирање на одбраната, структура на силите, опрема и набавки, воена стратегија). Демократската контрола на вооружените сили наложува дека дефинирањето и развојот на одбранбената политика треба да бидат под контрола на демократски, цивилни авторитети и дека војската треба да се помири со имплементирањето одлуки донесени од тие власти. Во практиката, одбранбената политика често вклучува деликатен баланс помеѓу одржувањето на политичката контрола и почит за професионална воена експертиза. Третиот елемент на демократската контрола на војската се поврзува со улогата на војската во надворешната политика, во посебни одлуки за употребата на вооружените сили. Демократската контрола на војската сугерира дека надворешната политика на државата, вклучувајќи ги и одлуките за распоредување и за употреба на силите, треба да биде под контрола на демократските цивилни власти. Сепак, повторно, одлуките за иницијацијата и за водењето на воени операции поттикнуваат прашања околу соодветниот баланс помеѓу цивилната политичка контрола, почитта за „професионален“ воен совет и оперативните воени барања.

¹⁸ Cottey A. et al. (eds.), *Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe*, PALGRAVE, 2002, pp. 6-7.

Во литературата постојат различни размислувања за тоа што се подразбира под демократска и цивилна контрола на војската. Размислувањата за тоа каква треба да биде цивилната контрола на војската се многу различни. На една страна, е ставот на чешката влада, која на цивилната контрола гледа како на отворен процес на размена на информации за воени прашања „помеѓу највисоките државни органи и раководството на чешката војска“. Со тоа изречно се исклучени другите општествени актери како што се медиумите, јавното мислење, невладини организации, воениот синдикат и многу други групи за лобирање. На другата страна се наоѓа ставот кој Сарваш го резимира цитирајќи го Серкезијан кој вели дека „општо прифатената претстава дека војската во демократските општества е аполитична организација која што се одликува со цивилна контрола и супреметија, но во пракса не е ништо друго освен непознавање на историјата и реалноста“.¹⁹

Според објаснувањето на Бленд, нејасната употреба на термините цивилно-воени односи, демократска контрола и цивилна контрола е јасен индикатор за непостоење на единствена теорија врз основа на која би можеле да бидат опишани и објаснети суштинските проблеми на цивилно-воените односи. Овие термини ретко прецизно се дефинирани и често меѓусебно се заменуваат - со што се имплицира означување на исти работи.²⁰ Во овој контекст Коти, Едмундс и Фостер предлагаат терминот демократска контрола да биде користен само како израз за „политичка функција и положба на војската, поточно за нејзиниот однос со институциите и обрасците на политичката моќ во даденото општество“. Во уставната и правна рамка, демократската контрола на вооружените сили означува „контрола на војската која ја врши легетимно, демократски избраната власт во општеството“. Посочените автори се согласуваат дека демократската контрола ја чини сржта на цивилно-воените односи што подразбира опфаќање на следните прашања: општиот однос на војската спрема цивилното општество, перцепцијата на војската од страна на цивилното општество и односот на тоа општество спрема војската, сваќањата на војската во однос на улогата која треба да ја има и економската улога на војската.²¹

¹⁹ Sarvaš Š., Professional Soldiers and Politics: A Case of Central and Eastern Europe, во *Armed Forces and Society*, 1999, p. 99.

²⁰ D.L.Bland, A Unified Theory of Civil-Military Relations, p.9 во <http://www.nato.int/docu/review/articles/9405-4.htm1>

²¹ A. Cottey, T. Edmunds and A. Forster, *Civil-Military Relations in Central and Eastern Europe*, cit.

Во аргументацијата на Лајнер стои дека демократската контрола над вооружените сили значи постојана јавна дебата за повеќе прашања, отколку само одбранбената и безбедносната заедница, дизајнирање на буџетот, примат на политиката, транспарентност, независни медиуми, парламентарен капацитет – силен парламент кој е способен да го оценува безбедносниот сектор, независно од владата и од администрацијата.²²

Според Рељановиќ, цивилната демократска контрола подразбира ефикасна супрематија на цивилните компоненти на општеството над војската, односно овластувањата кои ги имаат политичките институции на државата спрема институциите на системот на одбрана. Поради тоа под цивилно демократска контрола на системот на одбрана најчесто се подразбира тоа што може колоквијално да се нарече „цивилно-воен однос“,²³ или како што истакнува Алапихвили „цивилно-воените односи се односи на демократизација и соработка, а не на конфликти и супрематија“ додека „демократската контрола на војската е основен елемент на демократијата, а корисна е за војската затоа што вооружените сили ги снабдува со потполна легитимност во дејствувањето“²⁴.

Демократската контрола на вооружените сили може најдобро да се разбере како општ термин кој ги опфаќа сите аспекти на односите помеѓу вооружените сили (како политичка, општествена и економска институција) и општеството (државата, како политичко, социјално и етничко движење) чиј дел се тие. Домашната функција и позицијата на војската т.е. нејзиниот однос со институциите и со моделите на политичка моќ во општеството – формира една од суштествените компоненти на цивилно-воените односи. Во рамките на овој контекст, „демократската контрола“ на вооружените сили треба да се разбере како политичка контрола на војската од страна на легитимни, демократски избрани власти на државата. Со тоа целта на цивилната и демократска контрола не е припадниците на системот на одбрана да ги изолира, туку напротив да ги приближи до цивилното општество, да создаде, да развива и да го унапреди концептот „граѓанин во униформа“, кој е крајниот дострел на демократијата.

²² Lehner, Ulrich and Tanner, Fred (eds.), *Coping with the New Security Challenges of Europe*, Proceedings of the 4th International Security Forum, 2001, p.166.

²³ Рељановиќ М., *Демократска цивилна контрола система одбране*, во Преглед законодавства система одбране Републике Србије, Институт за упоредно право, Београд, 2007, стр. 169.

²⁴ Alapishvili L., *The Civil-Military Relations and Democratic Control on Armed Forces in Caucasus Region-A Comparative Study*, <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/alapishvili.pdf>

Централниот елемент на демократската контрола на вооружените сили мора да биде политичка контрола на војската од демократски избрани власти, преку формални институции кои обезбедуваат претседателска, владина и/или министерска контрола на вооружените сили. Сепак, ефикасното функционирање на таков систем зависи, од постоењето на општа политичка култура и на посебна воена култура во која субординацијата на вооружените сили на цивилна политичка контрола е широко прифатена од цивилите и од војската, што функционира во практика. Развојот на таква култура може да биде барем голем предизвик за реформирање на институции, но може да биде и забавен од воениот отпор на цивилната контрола и од цивилната неспособност да се примени ефикасна контрола или од неефикасноста на владините и на административните структури.

Освен формалните институции на државата и на владата, одговорни за демократска контрола на вооружените сили, постои, исто така, силно верување дека еден демократски модел на цивилно-воени односи бара елемент на поширок недржавен придонес или придонес на „дивилно општество“ во дебатата за вооружените сили и одбранбената политика. Проценувајќи што претставува неопходен или соодветен придонес на „дивилното општество“ за демократска контрола и дебата за војската, очигледно е проблематично. Сепак, можат да се посочат одредени димензии: слободни медиуми заинтересирани и способни да истражуваат прашања поврзани со одбраната; постоењето на независни истражувачки институти, академската заедница и експертизата да придонесат за информирана дебата за одбранбената политика; и слободата за граѓаните да организираат невладини активности и да протестираат во однос на вооружените сили.²⁵

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бакрески О., Координација на безбедносната заедница во Република Македонија, *Филозофски факултет, Скопје, 2005*
2. Војна енциклопедија, *друго издание, бр.6, ВИЗ, Београд, 1973*
3. Ванковска-Цвейковска Б., Војската и демократијата, *Дейска радоси, Скопје, 1995*
4. Даскаловски С., Вооружените сили на Македонија, *НИП „Синуденски збор“, Скопје, 1998*
5. Richard H. Kohn, How Democracies Control the Military, *Journal of Democracy, Volume 8, Number 4, October 1997*

²⁵ Ibid., p. 9.

6. Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1959
7. Горески, В., Сите војски на светот, НИП „Гурџа“, Скопје, 1995
8. Парламентарен надзор на секторот за безбедност, *Интер-парламентарна унија (ИПУ) и Центар за демократска контрола на вооружените сили (ДЦАФ)*, Гораграф, Белград, 2003
9. 'Sed quis custodiet ipsos custodiet?', *Juvenal. Omnia Romae*, VI, 347
10. Feaver P., *Delegation, Monitoring and Civilian Control of the Military: Agency Theory and American Civil-Military Relations*, Cambridge MA, Olin Institute for Strategic Studies, 1996
11. Demokratska kontrola vojske i policije, (M Haddžić ur.) Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2001
12. Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe, *Cottey A. et al. (eds.)*, PALGRAVE, 2002
13. *Armed Forces and Society*, 1999
14. <http://www.nato.int/docu/review/artucles/9405-4.htm>
15. *Lehner, Ulrich and Tanner, Fred (eds.)*, *Coping with the New Security Challenges of Europe, Proceedings of the 4th International Security Forum*, 2001
16. Демократска цивилна контрола система одбране, во *Преглед законодавства система одбране Републике Србије, Институт за уредно право, Београд*, 2007
17. Тодоровиќ С., *Цивилно-војни односи*, Војноиздавачки завод, Београд, 2004
18. Годишен зборник на Филозофскиот факултет, Скопје, книга 58, 2005

1

*Општо-теоретски,
доктринарно-стратешки и други теми од областа на одбраната*

НОВА ПОЛИТИЧКА КАРТА НА БАЛКАНОТ

Тони МИЛЕСКИ

Институт за одбранбени и мировни студии, Скопје

Апстракт: Во итудот се обработува современа проблематика која се однесува на формирањето на актуелната политичка карта на Балканот. Историските процеси на настанување и исчезнување на политичко-територијалните единици на Балканот секогаш се одвивале со примена на сила и конфронтирање на заинтересираниите страни. Централното прашање кое се елаборира во итудот е дали Косовската независност ја заокружува политичката карта или итото ќе предизвика ефект на прецрпување на политичката карта како на Балканот така и во сличните региони широм светот.

Клучни зборови: Балкан, политичка карта, безбедност, интеграции, политичко-географски процес.

THE NEW BALKAN POLITICAL MAP

Abstract: This paper processing a contemporary thematic which is regard to creating of actual political map of the Balkan. Historic processes of creating and disappearing of political-territorial states on the Balkan always were realised with using a force and made a conflict among interested parties. Central oriented question which is elaborate in this paper is: are Kosovo independency is finalized political map or it is challenge to cross out political map of the Balkan and the similar worldwide regions.

Key words: Balkan, political map, security, integration, politico-geographical process.

Вовед

Настаните на евроазиското копно, особено по завршувањето на Студената војна на крајот од осумдесеттите и почетокот на деведесеттите години од минатиот век го започнаа динамичниот процес на прекројување на политичката карта. Промените генерираа создавање на поинаков систем на вреднување, адаптиран на современите текови во меѓународните односи. Процесот на создавање, развој и исчезнување на политичко-територијалните системи на политичката карта, често пати нуди солуции кои не се секогаш во согласност со интересите на одредени држави. Политичката карта, без разлика дали се говори за светска, регионална или локална, всушност, претставува географска експресија на меѓународниот систем. Структурниот систем на политичката карта се темели врз концептите на територија и суверенитет. Доколку се согласиме дека територијата претставува платформа за учество во меѓународните односи, во тој случај суверенитетот обезбедува легитимитет. Тоа значи дека суверенитетот е основното правило во меѓудржавните односи кое ги идентификува територијалните ентитети кои се достоини да учествуваат во таа игра. Од друга страна, сите територии не претставуваат суверени држави. Државата не станува суверена само со тоа што ќе се декларира како таква. Сувереноста никогаш не е прашање на само една држава, односно претставува меѓудржавен договор затоа што сувереноста може да постои само за држави кои реципрочно го признаваат легитимното постоење во рамките и според нормите на меѓудржавниот систем.

Доколку се навратиме на периодот по завршувањето на Втората светска војна ќе констатираме дека од 1945 година, вообичаено суверенитетот се потврдувал со прием во ОН. Меѓународното признавање на државите може да биде потполно или делумно. Денес, на светската политичка карта постојат околу 50 држави, територии и други ентитети кои немаат целосно меѓународно признавање или околу 200 случаи каде одредени ентитети не се задоволни со сопствениот статус во државите во кои егзистираат и имаат спаратистички намери. Половично признатите или непризнати територии ја прават политичката карта секогаш подложна на одредени измени. Сето тоа, е во зависност од меѓународната политика и првенствено од интересите на големите светски сили кои имаат примарна улога во нејзиното прекројување.

Дејствувањето на двојниот принцип на територија и суверенитет како основа на меѓународното право, имаат заедничка последица, односно државите станале „колективни индивидуи“ во кои се создаваат законите. „Правата на државите“ имаат приоритет над интересите на други институции. Ова е напишано во членот 2 од Повелбата на ОН, која го потврдува територијалниот интегритет на државите - членки и го смета за незаконско секое мешање во нивните внатрешни работи. Оттука, може да се каже дека меѓународното право е, всушност, конзервативно по својата природа и одржува „status quo“ во меѓународниот систем. Таквиот конзерватизам претставува услов за стабилност на светската политичка карта. Промени се случуваат кога политичките барања за територија го надвладуваат правниот конзерватизам. На просторот на Балканот, сепак, се чини дека политичката карта се создава како резултат на политиката на моќ. Таквата карта, најчесто се дефинира како карта на променливи модели со губитници и победници. И покрај тоа што територијата создава платформа, суверенитетот оправдување, ниту едното ниту другото не претставува адекватна одбрана за една држава против акциите кои се преземаат од позиција на

политика на моќ од страна на одреден центар кој настојува да ги реализира сопствените интереси во одреден регион.

Трудот го анализира историскиот развој на политичката карта, современата состојба на политичката карта на Балканот и импликациите кои можат да произлезат од самопрогласената независност на Косово врз останатите турболентни светски региони.

Формирање на политичката карта на Балканот

Историските карактеристики на Балканот се предодредени од неговата извонредна местоположба во однос на големите центри на цивилизациите и неговата конфигурација на земјиштето, односно лесниот пристап за надворешните освојувачи и во исто време, големите поделби, разлики и војни во регионот. Сериозно предупредување за балканската склоност кон насилството претставуваат сите настани од крвавиот распад на заедничката федерална држава, крвавата граѓанска војна во Босна и Херцеговина, конфликтите на Косово и во Македонија на почетокот од новиот милениум. Имајќи ја предвид ваквата состојба, но и состојбите од подалечната историја на регионот, можеме да констатираме дека политичката карта се менувала, се менува и претставува резултат на влијанието на надворешните сили и крвавите внатрешни конфликти.

Современата политичка карта на Балканот, претставува производ на долг историски развој и сплет на разноразни, неретко дијаметрално спротивни елементи со политички, воен, демографски, економски и културен карактер. Низ историјата, Балканот се соочувал со создавање на линии на цивилизациски поделби и меѓуетнички испреплетености кои честопати завршувале со турболентни конфронтирања. Периодот на градење на нации-држави, етнички шареноликиот Балкан го затекнал во обидите за докажување на сопствената етничка чистота на секоја држава-нација поединечно. Од овие причини соживотот помеѓу бројните ентитети кои егзистираат на Балканот бил многу комплициран и проследен со прекројување на политичката карта.

Првите поголеми турболенции на Балканот започнуваат со распаѓањето на Османлиската Империја и нејзиното повлекување. Воедно, тој период е судбоносен за Македонија како територија која најчесто била предмет на раздор и поделби. Како историски настани кои имале свое влијание врз креирањето на балканската политичка карта, можеме да ги издвоиме: востанијата во Србија од 1804 до 1813 година, Второто српско востание од 1815 година, периодот кога Србија преку ослободителните војни од 1876 година до 1878 година ја стекнува целосно својата независност¹.

¹ *Историски атлас*. (1998) Скопје: Сојуз на друштвата на историчарите на Република Македонија, стр. 95.

Првите обиди за ослободување на Грција од Османлиската власт датираат од последните години на XVIII век. Првото востание започнало во април 1821 година во Влашко и во Молдавија под раководство на Александар Ипсиланти. Во востанието не земале учество Романците, а не добило поддршка ниту од Русија, ниту од Австрија. Кога во 1821 година избувнало востанието, ниту една голема сила не била подготвена за меѓународна криза на Исток. Британскиот премиер Каслриги и неговиот наследник Роберт Кенинг се залагале за одржување на Османлиската Империја. Русија, исто така, не сакала дезинтеграција на Османлиската Империја од различни причини. Првенствено поради склучените договори со Портата во однос на управата во кнежевствата и одредените одговорности кон христијанското население. Исто така, од економски причини, односно поради мерките кои ги преземала Портата, со што се попречувала руската трговија.² Во 1826 година доаѓа до склучување договор помеѓу Британија и Русија (во 1827 година се приклучува и Франција) за посредување во решавањето на судирот со цел Грција да добие автономија. Во 1827 година сојузничките сили ја поразиле турско-египетската флота закотвена во заливот Наварин. Со договорот од Едрене, потпишан во септември 1829 година, Османлиската Империја ја признала независноста на Грција, додека на конференцијата во Лондон, одржана во февруари 1830 година, Франција, Русија и Британија ја прогласуваат Грција за независна држава³.

Нареден значаен елемент во политичко-географскиот процес на Балканот и формирањето на неговата политичка карта, претставува т.н. Источна криза од 1875-1878 година. Со победа во оваа војна, Русија го склучува Санстефанскиот мировен договор со Турција, во корист на Бугарија. Со одлуките од Санстефанскиот мировен договор не се согласувале големите сили, поради што истата година 1878 бил одржан Берлинскиот конгрес на кој е прекроена политичката карта на Балканот⁴. Тогаш потполна независност добиваат Романија, Србија и Црна Гора, а е создадено кнежество Бугарија (во 1908 година ја прогласува својата независност со што биле отфрлени и последните вазални

² Јелавиќ, Б. (1999) *Историја на Балканот, осумнаесетти и деведнаесетти век*. Скопје: НИК Лист, стр. 264-269.

³ *Историски атлас*. (1998) Скопје: Сојуз на друштвата на историчарите на Република Македонија, стр. 96.

⁴ Грчић, М. (2000) *Политичка географија*. Београд: Географски факултет, стр. 451.

односно кон Турција⁵) и автономната турска провинција Источна Румелија⁶. Источна Румелија со центар во Пловдив во 1885 година се обединува со Бугарија, а во 1879 година доаѓа до востание на Крит кое активно го поддржувала Грција со испраќање на доброволци, но и со предизвикување диверзии во Епир и Македонија. Резултатот бил автономија за Крит. Со решавањето на Критското прашање, Македонија останува единствената од турските покраини со претежно христијанско население, која сè уште чекала на реформи⁷.

Балканските војни имале најголем дефрагментирачки карактер во поглед на територијалната целovitост на географска Македонија. Македонија во тој период немала дефинирани политички граници, односно била дел од трите вилаети Солун, Косово и Битола. Се смета дека регионот на север бил ограничен со Шар Планина, на исток со Родопските Планини, на југ со Егејското Море, планината Олимп и Пиндската верига, а на запад со Охридското Езеро⁸. Од големо значење за областа била нејзината голема геостратегиска важност. Таа се наоѓала во срцето на Полуостровот и ги вклучувала долините на реките Вардар и Струма. Главно османлиско пристаниште, после Цариград, било солунското пристаниште, а градот Солун бил економски центар на Македонија. Овој град со Белград го поврзувала железничка линија уште од 1888 година. Австро-Унгарија, по окупацијата на Босна и Херцеговина и на Новопазарскиот Санџак, имала ист интерес за областите на југ од Егејот, каков што бил интересот на Русија за Бугарија. Русија и Велика Британија имале свое влијание во судбината на Регионот поради неговата близина со протоците (Босфор и Дарданели) и улогата што тој ја имал во рамнотежата на силите на Балканот. За балканските националисти Македонија била дури од повитално значење, односно оној кој

⁵ *Историски атлас* (1998) Скопје: Сојуз на друштвата на историчарите на Република Македонија, стр. 98.

⁶ Во членот 1 од Берлинскиот договор се потенцира дека Бугарија се формира како самоуправно кнежевство кое ќе плаќа данок, под главна управа на Н.И.В. Султанот, ќе има христијанска влада и полиција. Во членот 13 стои: „на југ на Балканот се формира провинција што ќе биде наречена „Источна Румелија“ и која ќе биде под непосредна политичка и воена власт на Н.И.В. Султанот во услови на административна автономија. Таа ќе има генерал-губернатор христијанин“. Членот 26 се однесува на признавањето на независноста на Црна Гора, членот 34 го признава српското кнежевство како независно, додека членот 43 се однесува на признавањето на независноста на Романија. Пошироко во: Христов, А. Донеv, Ј. (1994) *Македонија во меѓународните договори 1875-1919*. Скопје: Архив на Македонија, Матица македонска, стр. 71-90.

⁷ Талевски, Ј. (1998) *Границите на Република Македонија*. Битола: Апекс, стр. 20.

⁸ Јелавиќ, Б. (1999) *Историја на Балканот, дваесетти век*. Скопје: НИК Лист, стр. 104.

ја имал Македонија, ја имал и доминантната стратешка положба на Полуостровот. Оттука, основното спротивставување за формирањето на Санстефанска голема Бугарија, било поради тоа што границите што би ѝ се дале и во кои би била вклучена и Македонија, би ја направиле најсилна држава на Балканот⁹.

Во февруари/март 1912 година, Србија и Бугарија потпишале Договор за пријателство и сојуз¹⁰, според кој било утврдено идното заедничко координирано дејствување против Турција и решавањето на сите проблеми кои би се јавиле во текот на зедничкото дејствување. Бугарија и Грција, во мај 1912 година потпишале Договор за одбранбен сојуз¹¹, меѓутоа не се договориле за поделба на територии, додека Црна Гора во октомври потпишала Договор за сојуз со Србија и Бугарија.

Првата балканска војна започнала на 8 октомври 1912 година, кога црногорските трупи ја преминале границата на Османлиската Империја и го опколиле Скадар. Балканските сојузници лесно ја поразиле турската војска и во текот на воените операции до 4 декември 1912 година, кога било склучено примирјето и потоа до 29 јуни 1913 година, денот на започнувањето на Меѓусојузничката војна, ја поделиле Македонија. Србија ја окупирала таканаречената неспорна зона¹² од „Тајниот анекс“ од српско-бугарскиот договор за пријателство и сојуз и тоа северозападно од линијата Голем Врв-манастир Габовци на Охридското Езеро, како и поголемиот дел од т.н. спорна зона од линијата од Голем Врв до Вардар, меѓу селата Пепелиште и Криволак и по реката Вардар до Гевгелија, односно, сè западно од таа линија. Во Гевгелија завладеал троен кондоминиум на српските, бугарските и грчките војски и власти. Јужната граница помеѓу Србија и Грција се протегала на запад од Гевгелија преку планините Кожуф, Баба, вклучувајќи го Охридското Езеро до албанските планини¹³.

Бугарија ја окупирала неспорната зона призната со Договорот помеѓу Србија и Бугарија од 1912 година, односно источно од реката Струма, т.е.

⁹ Исто, стр. 104-105

¹⁰ Христов, А. Донев, Ј. (1994) *Македонија во меѓународниите договори 1875-1919*. Скопје: Архив на Македонија, Матица македонска, стр. 162-166.

¹¹ Исто, стр. 167-169

¹² Според членот 2 од „Тајниот анекс“ на договорот, Македонија треба да биде разделена на две зони: „неспорна зона“ и „спорна зона“ која потоа повторно ќе се подели под арбитража на Русија. Пошироко во: Христов, Т. (2001) *Политическа географија на Бугарија*. Пловдив: Академично издателство на Аграрниот универзитет, стр. 230.

¹³ Талевски, Ј. (1998) *Границите на Република Македонија*. Битола: Алекс, стр. 23.

Пиринскиот дел на Македонија и дел од спорната зона источно од линијата Голем Врв - река Вардар, меѓу селата Пепелиште и Криволак, по Вардар до Гевгелија и југоисточно од неа до југозападно од Дојранското Езеро, па на југ кон Арџанското Езеро, покрај селата Џами Махале, западно од селата Доксомбос, Семаси, Родоливос, врвејќи во југоисточна насока и сечејќи го Тахинското Езеро и по котите 815 и 805 преку планината Кушница кон селото Дољани, излегувајќи на Орфанскиот Залив на Егејското Море. Источно од оваа линија, селата и градовите Кавала, Драма, Серес, Сари Шабан, Правиште, Захна, Демирхисар и Кукуш од Егејска Македонија¹⁴. Грција ја окупираше територијата на Егејска Македонија, на север допирајќи до јужните линии на територијата окупирана од Србија, а на исток до линијата со Бугарија.

После поразот на Османлиската Империја од страна на балканските сојузници во 1912-13 година, големите сили Австро-Унгарија, Франција, Германија, Голема Британија, Италија и Русија, инсистирале да биде создадена независна Албанија во граници кои тие ги одредиле, на Османлиската Империја да и се вратат териториите источно од Едрене, значајни за контрола на мореузите, и на полуостровот Атос да му се остават автономните привилегии. Состојбата меѓу сојузниците е дополнително компликувана со создавањето на независна Албанија, поради што бил анулиран првичниот договор меѓу Србија и Бугарија. Покрај освоените делови од „спорната зона“ во Македонија како компензација за изгубените територии во Албанија, Србија заедно со Црна Гора го поделиле и Новопазарскиот санџак. Грција, покрај Егејска Македонија, добила територии во Епир и западна Тракија.

На 29 јули започнува Втората балканска војна како резултат на желбите на доскорешните сојузници за повторна прераспределба на македонската територија. Бугарската војска прва започнала со дејствување, откако се дознало за тајната спогодба¹⁵ помеѓу Србија и Грција за меѓусебна поделба на Македонија. Неочекувано во војната влегла и Турција која го повратила Едрене и продолжила со настапување по долината на реката Марица и Романија која ја зазела Јужна Добруџа. Со мировниот договор во Букурешт од 10 август 1913 година, Бугарија ја изгубила источна Тракија и јужна Добруџа, вратен и е дел од западна Тракија, задржани се териториите на источна

¹⁴ Исто, стр. 23.

¹⁵ Христов, А., Донеv, Ј. (1994) *Македонија во меѓународните договори 1875-1919*. Скопје: Архив на Македонија, Матица македонска, стр. 180-185.

Македонија (Пиринска Македонија) и излезот на Егејското Море преку пристаништето Дедеагач (Александруполис)¹⁶. Новонастанатите гранични линии помеѓу Србија, Грција и Бугарија утврдени по Букурешкиот мировен договор, претставувале и државни граници кои Македонија ја поделиле на три дела.

Првата светска војна започнала со објавата на војна од страна на Австро-Унгарија на Србија на 28 јули 1914 година, месец дена по сараевскиот атентат. Воедно, проширувањето на Србија кон Македонија и формирањето на заедничка граница помеѓу Србија и Црна Гора, го спречувало пробивот на финансискиот капитал и го оневозможувало територијалното проширување на Австро-Унгарија кон внатрешноста на Балканскиот Полуостров¹⁷. По четиригодишните борби помеѓу силите на Антантата и Централните сили, на мировната конференција во Версај 1919 година е прекроена политичката карта на Балканот и на цела Европа. Создадени се новите држави Полска, Чехословачка и Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (од 1929 година Југославија¹⁸). Романија добива најголеми територии на сметка на поранешната Унгарија, односно Трансилванија и Буковина и на сметка на Русија, Бесарабија. Бугарија го губи излезот на Егејското Море. Градот Смирна (Измир) со предградието ѝ припаднал на Грција, но после војната во 1922 година повторно е вратен на Турција¹⁹.

Со потпишувањето на мировниот договор помеѓу сојузните здружени сили и Бугарија на 27 ноември 1919 година во Неј на Сена²⁰, санкционирани се одредбите на Букурешкиот мировен договор од 1913 година со кои Македонија беше поделена на три дела, меѓу Србија, Грција и Бугарија. Букурешкиот мировен договор претрпел само мали корекции, главно во југоисточниот дел на Македонија. Струмица и нејзината околица ѝ биле одземени на Бугарија и приклучени кон новосоздаденото Кралство на Србите, Хрватите и Словенците. Со ваквите корекции, не замајки ги предвид незначителните измени на границата со Албанија кај Дебар и манастирот Св. Наум, Македонија се нашла во

¹⁶ Грчић, М. (2000) *Политичка географија*. Београд: Географски факултет, стр. 455.

¹⁷ *Историски атлас*. (1998) Скопје: Сојуз на друштвата на историчарите на Република Македонија, стр. 121.

¹⁸ Јелавиќ, Б. (1999) *Историја на Балканот, дваесетти век*. Скопје: НИК Лист, стр. 143.

¹⁹ Грчић, М. (2000) *Политичка географија*. Београд: Географски факултет, стр. 456.

²⁰ Христов, А., Донеv, Ј. (1994) *Македонија во меѓународниите дојовори 1875-1919*. Скопје: Архив на Македонија, Матица македонска, стр. 194-201.

следната положба: на Грција ѝ припаднал најголем дел, 35.169 км², на Кралството СХС 25.774 км², на Бугарија 6.798 км², а еден мал дел од територијата на Македонија останал во границите на Албанија. На тој начин доаѓа до дефрагментација на целоста на територијата на Македонија, која во своите географски граници, кои главно соодветствуваат и на етнографските, изнесувала 67.741 км². Со тоа дошло до разбивање и на економската и на националната компактност со што бил оневозможен нормалниот демографски, општествен, економски, културен и национален развој на македонскиот народ²¹. Односно, со Букурешкиот мировен договор е разбиена геополитичката, етничката и економската целина на македонскиот народ²².

Втората светска војна претставува најголемиот воен судир во досегашната историја на човештвото. На самата површина излегле големодржавните и националистичките претензии на балканските држави. Создадени се сателитски творби, под патронат на Третиот Рајх, НД Хрватска, Унгарија, Романија и Бугарија и под патронат на Италија, Албанија. Во текот на воените дејства, Унгарија ги запоседнува Бачка, северна Трансилванија, Рутенија и јужното погранично подрачје на Словачка. Независната Држава Хрватска ја опфаќала Босна и дел од Србија (Срем). Обновен е сонот за Санстефанска Бугарија, со заземањето на јужните делови на Србија, поголем дел од Македонија, Добруца и источна Тракија. Италија, на претходно окупираната Албанија, ѝ ги приклучила деловите од западна Македонија, Косово и Метохија и Епир. Исто така, Италија ја окупирала и Црна Гора и се проширила на источното јадранско приморје²³.

По завршувањето на Втората светска војна, балканските граници, главно, се вратени на претходните позиции. Укинати се монархиите и воспоставени се републики. На Југославија, односно Хрватска и Словенија ѝ припаднале териториите на Италија во јадранското приморје. Бугарија ја добила јужна Добруца²⁴ и се корегирани границите спрема Грција и Турција.

На конференцијата на Јалта одржана во февруари 1945 година, доаѓа до создавање на биполарна поделба на светот и е извршена поделба на интересни

²¹ *Историја на македонскиот народ, (Том четврти),* (2000) Скопје: Институт за национална историја, стр. 131.

²² *Историја на македонскиот народ.* (1972) Скопје: Просветно дело, стр. 226.

²³ Грчић, М. (2000) *Политичка географија.* Београд: Географски факултет, стр. 456.

²⁴ Пошироко во: Христов, Т. (2001) *Политическа географија на Бугарија.* Пловдив: Академично издателство на Аграрниот универзитет, стр. 278.

сфери на Балканот. Во биполарниот светски систем рамнотежата на силите на Балканот се одржувала според формулата 2+2+2, што значи: Грција + Турција = НАТО, Бугарија + Романија = Варшавски договор, Југославија + Албанија = неврзани, односно неутрални држави.

Според одредбите од Париската мировна конференција од февруари 1947 година, на Балканот се случиле неколку промени на политичката карта. На Грција ѝ биле доделени Додеканските Острови и Родос, кој порано биле под власт на Италија, со што нејзината територија е зголемена за околу 5.000 км². Југославија добила делови од Истра и Јулијската Краина со островите. Од градот Трст и северозападниот дел на Истра била формирана слободна територија (733км²), која била поделена на зона А (под управа на англо-американската војска) и зона Б (под југословенска управа). Со Лондонската спогодба од 1954 година Југославија ја добила зоната Б (Копер и Бује) и помал дел од зоната А, додека преостанатиот дел со градот Трст и припаднал на Италија. Италија е смалена за околу 11.000 км², а Југославија е проширена за околу 7.000 км². Романија од Унгарија ја добила Трансилванија, а вратила делови од јужна Добруца на Бугарија, како и Бесарабија и северниот дел на Буковина на СССР. На тој начин Романија е намалена за околу 43.000 км². Бугарија ги вратила окупираниите делови на Југославија и на Грција, но сепак е проширена за околу 8.000 км² поради териториите вратени од Романија (јужна Добруца). Албанија добила незначително проширување од 1.200 километри квадратни²⁵.

По завршувањето на Втората светска војна, територијата на Македонија, односно нејзините граници спрема Албанија, Грција и Бугарија, кои биле утврдени со Версајскиот мировен договор до денес останаа непроменети. Границата спрема Србија, по Втората светска војна претставуваше административна граница, која што не беше прецизно дефинирана. Првичните обиди за дефинирање на територијата на македонската држава можат да се определат со отворањето на свечениот дел на Првото заседание на АСНОМ (1944 година), како и во манифестот што од Заседанието е упатен до македонскиот народ. Според овие податоци може да се види дека Качаничката и Препевската околина се во составот на Македонија како што било и во 1921 година, што може да се види од документите за пописот на населението во Вардарска Македонија во 1921 година²⁶. Конечното разграничување помеѓу Република Македонија и Србија (во тоа време СР Југославија) е направено на Самитот на држави и влади

²⁵ Грчић, М. (2000) *Политичка географија*. Београд: Географски факултет, стр. 447-448.

²⁶ Талевски, Ј. (1998) *Границиите на Република Македонија*. Битола: Апекс, стр. 28.

на земјите-членки на Процесот за соработка во Југоисточна Европа, на 23 февруари 2001 година. На Самитот е потпишан Договор за протегање и опис на државната граница. Косовскиот парламент во 2002 година носи Резолуција со која не се признава потпишаниот Договор за разграничување помеѓу тогашна СРЈ и Македонија. Оваа Резолуција е поништена од тогашниот шеф на УМНИК Михаел Штајнер. Сепак, со планот на Марти Ахтисари останува да се реализира техничкиот дел од разграничувањето, овојпат со Косово. Во 2006 година, по спроведениот референдум, Црна Гора прогласува независност и станува нова држава на Балканската политичка карта.

Политичката карта на Балканот по завршувањето на Студената војна, Југословенската криза и самопрогласената Косовска независност од 17 февруари 2008 година ја добива новата физиономија. Создадени се седум нови држави кои својот суверенитет, генерално преку воени судири го пренесоа на новосоздадените држави.

Можни импликации од новата политичка карта на Балканот

Идните импликации од новата политичка карта на Балканот стануваат актуелни по самопрогласената независност на Косово. Не може со сигурност да се каже дали независноста на Косово ќе претставува само исклучок или правило за решавање на мноштвото внатрешни конфликти и територијални аспирации на сепаратистичките движења ширум светот. Измешаните чувства што Косово ги предизвика на различен начин се манифестираат кај оние области и ентитети кои поверуваа дека борбата за независност не е неосстварлива, додека кај државите кои се борат да задржат дел од својата територија се создава отпор и сериозна загриженост дека прекршувањето на меѓународното право преку Косовскиот случај може само да биде почеток.

Настаните по самопрогласената независност на Косово под меѓународен надзор, покажуваат дека ги брануваат светските меридијани и паралели каде што егзистираат сепаратистички движења. Идните импликации можеме да ги разгледуваме како реални можности за повторно рedefинирање на Балканската политичка карта, но и како импликации врз светската политичка карта. Според лондонски „Тајмс“ како нови балкански држави до 2020 година се издвојуваат Република Српска и Херцег Босна, додека на европско тло тоа би биле Баскија, Каталонија, Андалузија, Фландрија, Валонија, Сардинија, Корзика, Шкотска, Велс, Северен Тирол и Северен Кипар²⁷.

²⁷⁾ *Политика*, 5 јуни, 2006 година. www.politika.co.yu

Ставовите на ЕУ во поглед на признавањето на Косово се доста невоедначени. Поради таквата разединетост, Европската унија се одлучи за индивидуално признавање на Косово, во зависност од интересите на земјите-членки. Промоторите на признавањето тоа го направија неколку дена по самопрогласувањето. Во таа група покрај САД спаѓаат и водечките сили на Европската унија, односно Франција, Голема Британија, Германија, Италија. Дел од овие држави веќе воспоставија и дипломатски односи со Косово. Престанатите земји членки односите со Косово ќе ги регулираат во согласност до националните интереси и правните норми. Оттука, се издиференцираа и држави кои се спротивставија на признавањето на Косово. Најекспонирани во тој поглед се Шпанија, Кипар, Романија, Бугарија, Грција и Словачка. Шпанскиот министер за надворешни работи, Мигуел Ангел Моратинос, наредниот ден по самопрогласената сецесија на Косово изјавил дека Шпанија нема да ја признае едностраната сецесија на Косово, затоа што не е во согласност со принципите на меѓународното право и претставува илегален чекор. Елаборирајќи го ставот на Шпанија, Моратинос, потенцира дека евентуалното признавање на Косово мора да биде во согласност со официјален Белград и Советот за безбедност на ОН. Причините за ваквите позиции на официјален Мадрид лежат во сличните домашни проблеми, првенствено со Баскија²⁸.

Идентичен став има и Кипар²⁹. Според изјавите на министерката за надворешни работи на Кипар, Ерато Козару-Маркулис, Кипар никогаш нема да го признае Косово затоа што тоа претставува кршење на територијалниот интегритет на Србија. Идентична изјава дал и романскиот министер за надворешни работи Михаил Ражван Угуреану. Од друга страна, унгарското малцинство во Романија (Трансилванија) меѓу првите ја поздравиле независноста на Косово, сметајќи дека и тие можат да ги остварат своите цели за автономија.

²⁸) Борбата на Баскијците за отцепување започнува во 1959 година со формирањето на терористичката организација ЕТА. Целта на оваа организација е создавање независна држава на плото на Шпанија и Франција населена со Баскијци. Целите на оваа организација со Манифестот „Демократска алтернатива“ од 1995 година се трансформирани во насока на барање Шпанија да ѝ го признае на Баскија правото за самоопределување кое би се реализирало со изјаснување на референдум. Килибарда З., Мијалковски М. (2006) *Геополитика и тероризам*. Београд: ИП „Научна књига“, Академија за дипломатију и безбедност, стр. 143.

²⁹) Северен Кипар претставува територија која по интервенцијата на Турција во 1974 година, прогласи своја независност од јужниот грчки дел на островот. До денес, независноста на Северен Кипар не е призната од ниту една европска држава. Во 2003 година пропадна референдумот за обединување на островот и така обединет да влезе во Европската унија.

Шкотскиот премиер Алекс Салмонд³⁰ е убеден дека независноста на Шкотска и Велика Британија би била корисна и за едните и за другите. Според неговите изјави, одвојувањето би требало да се направи со референдум кој би се одржал во 2010 година. Планот на Салмонд предвидува кралицата Елизабета Втора, по евентуалната независност, да остане шеф на државата и во Шкотска.

Слични состојби на можни промени на политичката карта можеме да идентификуваме во Белгија, во Северна Ирска и во Молдавија. Во Белгија, Фламанците и Валонците тешко изнаоѓаат заеднички јазик, иако по повеќедецениските настојувања, во 1830 година создале заедничка држава. Северна Ирска, исто така, веќе со децении се бори за независност. Самопрогласената Придњестарска република во Молдавија претставува реликт од распадот на Советскиот Сојуз. Областа е доминантно населена со руско население, кое во 1990 година се отцепи од Молдавија како резултат од стравувањата дека Молдавија ќе се присоедини со Романија.

Ставовите на Русија во поглед на Косово, се на линија на српските авторитети, односно децидно се спротивставија на признавањето на отцепената територија. Поддршката беше манифестирана со посетата на сегашниот претседател на Русија, Медведев, тогаш во својство на претседателски кандидат. Колку време ќе опстојат на ваквите позиции е прашање на односите првенствено со САД. Да потсетиме, во периодот на распадот на поранешна Југославија, Русија и покрај настојувањата за зачувување на територијалната целовитост на почетокот на југословенската криза, во 1992 година ги признаваат Словенија и Хрватска.

За стабилноста на политичката карта на Балканот свое влијание имаат и српските позиции и иднината на меѓународно надгледуваната независност на Косово. Српската ситуација, по падот на Владата и распуштањето на Парламентот е доста компликувана. Во поглед на интегративните процеси, во ситуација Србија да се помири со отцепувањето на дел од сопствената територија, би оделе по стандардната патека прво НАТО па ЕУ. Тезата дека државата мора да стане членка на НАТО, па потоа на ЕУ иако во последните

³⁰ Алекс Салмонд се бори за независност на Шкотска повеќе од две децении. Член е на Шкотската национална партија која е на власт во Шкотска од мај 2007 година. <http://www.novamakedonija.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=1&EditionID=954&ArticleID=50893> (посетен на 05.03.2008 година). Последните испитувања на расположението на Шкотлаѓаните покажуваат дека помалку од 30% од луѓето во Шкотска се согласуваат со независноста на нивната земја. Меѓу најсилните поддржувачи на независноста е и познатиот актер Шон Конери. <http://www.a1.com.mk/vesti/default.asp?VestID=90164> (посетен на 05.03.2008 година).

проширувања беше практикувана, не мора да се однесува за Србија. Таквата позиција ја потврдува и изјавата на портпаролката на Хавиер Солана, Кристина Гаљик, која во една прилика ќе истакне дека членството на Србија во НАТО не е услов за влегување во ЕУ. Тешко е да се поверува дека траумите од НАТО интервенцијата можат да се залечат за една декада, или да се премости фактот што Алијансата си ги оствари своите интереси на просторот на Косово (Бондстил, најголема база во регионот) или пак дека српските авторитети по секоја цена ќе инсистираат да се приклучат на воениот сојуз. Во историјата на евроинтеграциите има неколку случаи каде тој принцип, НАТО па ЕУ не е практикуван. Станува збор за Австрија, Финска и Шведска, кои се членки на ЕУ, а не се членки на НАТО. Додека Турција претставува обратен пример, односно таа една од најстарите и најлојалните членки на НАТО со најбројна армија во сојузот, по САД, па сепак не е членка на ЕУ и покрај силната поддршка на Вашингтон. Како што потенцира воениот аналитичар Мирослав Лазански, српската карта за НАТО е веќе потрошена, и во геостратешки смисол, Србија претставува „прескокнат простор“³¹.

Ориентирането на српскиот евро-компас, сепак се чини во голема мерка зависи од прифаќањето или неприфаќањето на Косово. Заменикот директор на њујоршкиот Хариман институт, Гордон Бардош потенцира две можни опции, тврда и мека. Тврдата се однесува на безрезервното посветување на Србија за враќање на Косово. Иако, ваквата опција изгледа доста неверојатна, со оглед на тоа дека не можат да се определат инструментите со кои би се реализирала. Меката варијанта, според Бардош, подразбира Србија што повеќе да го одвои Косовското прашање од нејзината надворешна политика. Според оваа опција, Србија не ја признава новата политичка карта во регионот и ги употребува сите политички, дипломатски и правни средства кои ги има на располагање за одбрана на својот суверенитет над Косово (резолуција 1244 на ООН). Додека, од друга страна, Србија би ги унапредувала своите односи од европските сили и САД. Преседани за ваквата опција, секако дека постојат. Така, на пример, САД никогаш не ја признале советската анексија на Естонија, Литванија и Летонија. И покрај таквата состојба, Вашингтон и Москва, сепак, соработувале и решавале далеку покомплексни прашања од тој период³². Истото, се очекува и во случајот на Косово, каде Србите нема да ја признаат

³¹ Лазански, М. *Војна картира Србије*. Политика, 18 февруари, 2008 година. www.politika.co.yu (посетен на 22.02.2008 година).

³² Бардош Н.Г. *Правда без завршнице*. <http://www.politika.co.yu/rubrike/ostali-komentari/Pravda-bez-zavrshnice.sr.html> (посетен на 14.03.2008 година).

новата политичка карта, а сепак ќе имаат можност да ги остварат евроинтеграциските процеси. Ваквата опција бара доста креативна и умешна дипломатија од сите инволвирани актери.

Косовското прашање веројатно ќе остане светски интерес и во наредните две декади. Се чини дека во тој период ќе се профилираат можните насоки на самостојниот развој на Косово. Доколку Косово не стане членка на ОН, тогаш идниот развој косовските власти би можеле да го насочат кон спојување со Република Албанија. Идното прекројување на политичката карта, во едно такво сценарио ќе има влијание и на македонската држава, која во најблага форма може да добие федерално уредување, а во најлошо сценарио да изгуби дел од сопствената територија. Ваквите тези ги потврдува и Мартин Шлецингер, директор на источноевропските студии во вашингтонскиот Институт „Вудро Вилсон“. Според Шлецингер, директна последица од Косовската независност може да биде и поделба на Македонија. Ваквите ставови, за идно прекројување на политичката карта во регионот, пред сè зависат од црвената линија која ќе ја постават САД. Сегашните позиции говорат дека не смее да има поделба на Косово, како и тоа дека Косово не смее да се приклучи на други држави. Времето ќе покаже дали ќе се опстои на ваквите ставови и дали косовската независност ќе го стабилизира регионот или ќе го претвори во светска турсна зона.

Северноамериканската политичка карта, исто така, се соочува со можности за прекројување. Поточно во Канада егзистира територијално најголемата област во светот која бара отцепување од матичната држава, Квебек. Француските Канаѓани се единствени кои своето прашање за отцепување го ставиле на референдум и тоа 1980 и 1995 година. На последниот референдум, сецесионистите загубиле за само 1 процент³³.

На азиската политичка карта, најсилните реакции од независноста на Косово се слушаат во Абхазија³⁴ и Јужна Осетија,³⁵ каде веќе се разгледуваат

³³) Грнчароска, Т. *Косово ја ојвора Пандорината куќија за сејартизмот*. <http://www.utrinski.com.mk/?ItemID=F40F76420CC8994888BD83C314DF58B4> (посетен на 23.02.2008 година).

³⁴) Абхазија од 1931 година во составот на Советската Социјалистичка Република Грузија имала статус на т.н. автономна советска република. Прекилот на односите со Тбилиси се случил на 23 јули 1992 година со тоа што го усвоиле некогашниот Устав од 1925 година со кој таа била дефинирана како самостојна држава во рамките на тогашниот Советски Сојуз. Во 1994 година е потпишана Декларација за мерки за политичко решавање на Грузиско-Абхазискиот конфликт. И покрај декларациите состојбата може да се дефинира како состојба на „ниту војна ниту мир“. Abkhazija, <http://www.unpo.org> (посетен на 12.02.2008 година).

потезите кои би можеле да се повлечат за стекнување на независноста. Веднаш по косовската независност, министерот на самопрогласената и непризната грузиска република Абхазија, Сергеј Чамба, изјавил дека чинот на независност на Косово влева надеж и за Абхазија.

Во Шри Ланка, Тамилските тигри се борат за независност³⁶, Индија се соочува со муслимански сепаратизам во Кашмир, Кина се бори против независноста на Тајван, како и на Тибет³⁷, погранична кинеска провинција која се карактеризира со посебни историско културни специфики и која се залага за независност од Пекинг. Русија се соочува со барањето за независност на Чеченија. Сепаратистичките тенденции на Чеченците датираат уште од XVIII век³⁸. По распаѓањето на советскиот блок, Чеченија во 1991 година прогласува на независност. За време на Првата и Втората чеченска војна се претпоставува дека загинале преку 200.000 луѓе. Исто така, на азиската политичка карта како сериозен проблем се наметнува прашањето на Нагорно-Карабах. Територијата претставува официјален дел на Азербејџан, меѓутоа денеска де

³⁵⁾ Исто како и Абхазија, Јужна Осетија била составен дел од Грузија како една од нејзините автономни области. Меѓутоа, во 1989 година Врховниот совет на покраината, на предлог на Народниот фронт на Јужна Осетија, усвојува одлука за обединување на Северна Осетија - покраина во составот на Руската федерација. Парламентот на Грузија ја поништил таквата одлука и ја укинал дотогашната автономија. Непријателствата кулминирале во 1991 година, а во 1992 година е прифатен прекилот на огнот и е постигнат Договор за воздржување од употреба на сила. Јужна Осетија и понатаму е de facto независна од Грузија и определена за обединување со Северна Осетија, иако и понатаму е во составот на Грузија која ѝ нуди автономија во рамките на сопствените граници. Рускиот став на проблемот, особено по независноста на Косово, е во насока на настојување двете области Јужна и Северна Осетија да се обединат и да се создаде нова држава - *Аланија*. Пошироко во: Килибарда З., Мијалковски М. (2006) *Геополитика и тероризам*. Београд: ИП "Научна књига", Академија за дипломатију и безбедност, стр. 159-160.

³⁶⁾ Тамилските тигри-Ослободителни тигри на земјата на Тамилите се позиционирани во северниот и источниот дел на островот Шри Ланка и се борат за насилно отцепување на териториите населени со етнички Тамили и формирање на независна држава. Во своето дејствување Тамилските тигри имаат извршено повеќе од 200 самоубиствени напади. Исто, стр. 147.

³⁷⁾ Во Тибет, владата во егзил која се наоѓа во северна Индија објавила народна војна против организаторите на нередите во Лијаса кои се случиле во средината на март 2008 година и во кои загинале 80 луѓе.

³⁸⁾ Своите напори за отцепување од Русија, Чеченците ги манифестираше во секоја ситуација кога Русија била во неприлика (Источната криза 1877-78 година, револуциите во 1905 и 1917 година). Очекувајќи повторно такво однесување, Русија за време на Втората светска војна, 1940 година превентивно ги депортирала Чеченците во Казакстан и Сибир. Нивното повторно враќање е овозможено во периодот по 1956 година, за време на дестабилизицијата на советскиот режим. Килибарда З., Мијалковски М. (2006) *Геополитика и тероризам*. Београд: ИП "Научна књига", Академија за дипломатију и безбедност, стр.147-148.

facto е територија на Ерменија, која ја контролира со сопствените вооружени сили.

Преку 25 милиони Курди се поделени во источните делови на Турција, северните делови на Ирак, западните делови на Иран, како и во делови на Сирија и Ерменија. Повеќе од сто години, Курдите се борат за создавање на сопствена држава - Курдистан. Во северниот дел од Ирак формирана е т.н. „безбедна зона“ од страна на ОН по бунтот на Курдите во 1991 година. Денес, тоа претставува единствена курдска територија која ужива одреден степен на автономија.

Во тој дел од светската политичка карта уште еден народ долготрајно се бори за сопствена независност. Станува збор за Палестинците. По Арапско-израелската војна од 1948 година, Палестина е поделена од страна на Израел, Египет, Сирија и Јордан. Со анектирањето на палестинските области, како што се Појасот Газа, Западниот Брег и Голанската Висорамнина во 1967 година, Палестинците го засилуваат својот отпор против окупацијата и напорите за формирање на сопствена држава. Палестинците, по прогласената независност на Косово, декларираат дека наскоро доколку не се постигне договор со Израел, по примерот на Косово ќе прогласат сопствена независност³⁹.

На африканската политичка карта, се издвојуваат сепаратистичкото движење на Западна Сахара, која со децении без успех се обидува да се отцепи од Мароко.

Заклучок

Можеме целосно да се согласиме дека политичко-географскиот процес на Балканот е доста компликуван. Доколку како единствен критериум се земе фактот што еден народ некогаш живеел на подрачје кое било подолго или пократко време во составот на државата на тој народ, тогаш секој би имал право на секого и на сечие. Тоа значи дека вистинско и праведно решение не би можело да се воспостави сè додека постои последниот жив жител во регионот. Оттука, мора вистинските насоки на балканскиот политичко-географски процес да се трасираат кон нови проевропски интегративни размислувања и нови општествени вредности.

Сегашните состојби на политичката карта укажуваат дека промените на политичката карта се детерминирани од потенцијалното „разместување“ на војната и мирот. Современиот распоред на регионите во кои опстојуваат кризни состојби и тенденции за прекројување на политичката карта, всушност претставува одраз на по-

³⁹⁾ Грнчароска, Т. *Косово ја отворва Пандорината куќица за сепаратизмот*. <http://www.utrinski.com.mk/?ItemID=F40F76420CC899488BD83C314DF58B4> (посетен на 23. 02. 2008 година).

ранешните конфронтирања и конфигурација на победниците и поразените. Меѓународниот ривалитет ги продуцира промените на политичката карта, односно сосема е јасно дека светската политичка географија, оттука и Балканската политичка карта ќе биде консеквентна на сегашниот, но и на идниот распоред на светскиот ривалитет.

Или со други зборови кажано, идниот *status quo* во поглед на стабилноста на политичката карта, сличен на оној кој опстојуваше за време на блоковската поделеност во регионот, може да се постигне со вклучување на регионот во НАТО и во ЕУ. Следната порадикална промена, во одредени околности, би можела да се случи со следната геополитичка транзиција и редифинирање на меѓународната сила.

ЛИТЕРАТУРА:

- Грчић, М.** (2000) *Политичка географија*. Београд: Географски факултет;
- Дугин, А.** (2004) *Основи геополитике 1*. Зрењанин: Екопрес;
- Дугин, А.** (2004) *Основи геополитике 2*. Зрењанин: Екопрес;
- Историски атлас.** (1998) Скопје: Сојуз на друштвата на историчарите на Република Македонија;
- Историја на македонскиот народ**, (*том четврти*), (2000) Скопје: Институт за национална историја;
- Јелавиќ, Б.** (1999) *Историја на Балканот, осумнаесетти и деведнаесетти век*. Скопје: НИК Лист;
- Килибарда, З., Мијалковски, М.** (2006) *Геополитика и тероризам*. Београд: ИП "Научна книга", Академија за дипломатију и безбедност;
- Кремpton, Ц.Р.** (2003) *Балкан после другој светској рата*. Београд: Клио;
- Талевски, Ј.** (1998) *Границите на Република Македонија*. Битола: Апекс;
- Христов, А. Донеv, Ј.** (1994) *Македонија во меѓународните договори 1875-1919*. Скопје: Архив на Македонија, Матица македонска;
- Христов, Т.** (2001) *Политическа географија на Бугарија*. Пловдив: Академично издателство на Аграрниот универзитет;
- Taylor, J.P.** (1993) *Political Geography, World Economy, Nation State and Locality-third edition*. Essex: Longman Scientific & Technical.
- Tuathal, O.G., Dalby, S.** (eds) (1998) *Rethinking geopolitics*. London: Routledge.
- Wallerstein, I.** (1992) *Geopolitics and Geoculture*. London: Cambridge University Press.

СТРАТЕГИСКИОТ ОДГОВОР НА НАТО И ЕУ НА ТЕРОРИЗМОТ

Фросина ТАШЕВСКА-РЕМЕНСКИ,
Полициска академија, Скопје

Апстракт: Националната стратегија за борба против тероризмот на САД и Европската стратегија за безбедност прејствувваат рамка за борба против тероризмот, а се условени по терористичките напади на Њујорк, Вашингтон и Пенсилванија на 11 септември 2001 година. Националната стратегија за борба против тероризмот на САД е донесена во февруари 2003 година, како поддршка на Националната стратегија за безбедност на САД, чие првото поглавје е посветено на борбата против тероризмот. Стратегијата на САД за борба против тероризмот се темели на реалистичен пристап кон меѓународните односи и безбедноста, според кој државите се главни субјекти во меѓународните односи, но и главни субјекти и објекти на безбедноста. Европската стратегија за безбедност беше усвоена во Брисел на 12 декември 2003 година. Стратегијата за безбедност на Европската унија почива на либерално-институционалистичкиот пристап.

Клучни зборови: тероризам, безбедносни стратегии, САД, ЕУ;

THE STRATEGIC ANSWER OF NATO AND EU ON TERRORISM

Abstract: The US National strategy for combating terrorism and European security strategy are frame for combating terrorism and they are carried after terrorist attack on New York, Washington and Pennsylvania in September 11, 2001. US National strategy for combating terrorism was carried in February 2003 like support of US National strategy for security, which third part is for combating terrorism. US National strategy for combating terrorism is base on realistic admittance toward international relations and security according to which the states are cardinal subjects to international relations, but also they are cardinal objects of security. The European security strategy was carried in Brisell. This strategy is base on liberal-institutionalistic admittance.

Key words: terrorism, security strategies, USA, EU;

Вовед

Предмет на овој труд претставува една кратка компарација на начинот на кој НАТО и ЕУ го третираат тероризмот во стратегиските документи, по 11 септември 2001 година. Националната стратегија за борба против тероризмот (National strategy for combating terrorism) и Европската стратегија за безбедност (European security strategy), претставуваат рамка за борба против тероризмот, а се условени по терористичките напади на Њујорк, Вашингтон и Пенсилванија на 11 септември 2001 година. Намерата на овој труд е да го анализира, утврди и покаже начинот на кој во овие стратегии е дефинирана и поимно определена терористичката закана, нејзината содржина, значењето, како и факторите и последиците по сопствената и глобалната безбедност.

I. АНАЛИЗА НА СТРАТЕГИИТЕ

1. Национална стратегија за борба против тероризмот на САД (US National strategy for combating terrorism)

Националната стратегија за борба против тероризмот на САД е донесена во февруари 2003 година, како поддршка на *Националната стратегија за безбедност на САД*, чие трето поглавје е посветено на борбата против тероризмот. Ако *National Strategy for homeland Security* е насочена кон превенцијата од терористички напади внатре во САД, *Националната стратегија за борба против тероризмот* е насочена кон откривање и спречување на заканите пред тие да ги преминат границите на САД.

Терористичкиот напад на Њујорк, Вашингтон и Пенсилванија од 11 септември 2001 година, се означени како војна против САД, нејзините сојузници и идеите на цивилизираното општество.¹

Тероризмот е дефиниран како *однајред смислено, политички мотивирано насилство кое субнационалните групи или тајни агенти го извршиле против цивилни (noncombatant) цели.*² Целта на тероризмот, независно од државните или религиозните определби, претставува поткопување на владеењето на правото и предизвикување промени по пат на насилство и страв.³

¹ *Freedom and fear are at war*, National strategy for Combating Terrorism, во понатамошниот текст NsfCT, str.1;

² NsfCT, str.1;

³ NsfCT, str.2;

Борбата против тероризмот се означува како *top priority*. САД се определиле да ги користат сите средства во таа војна (дипломатска, економска, правна, финансиска, информациска, разузнавачка и воена), и тоа со помош на старите и новите сојузници. Меѓутоа, ако биде потребно, САД ќе дејствуваат самостојно, вклучувајќи во тоа и преемптивно дејствување со што ќе се предупредат нови терористички напади. Борбата против тероризмот претставува и војна за основните демократски вредности и начинот на живот кои треба да обезбедат создавање на нови меѓународни односи и редифинирање на постојните, во согласност со новите предизвици на XXI век.

Иако тероризмот како појава не е нов, денешната природа на терористичките закани е изменета и нова.⁴ Терористичките групи во 70-тите и 80-тите години зависеле од државите-спонзори. Санкциите и меѓународната изолација направија многу држави да престанат да го користат тероризмот и да „пружаат гостопримство на терористичките организации“. Во тој период таквите држави било лесно да се изолираат. Денес, со развојот на најновите научно-технички достигнувања и средствата за комуникација, терористите се прилагодиле кон новите околности и создале мрежа на терористички организации, чишто организациските ќелии егзистираат во сите делови на светот. Фактот дека терористите имаат можност да развиваат или поседуваат оружје за масовно уништување, претставува јасна и реална закана. Превентивното делување на САД во борбата против тероризмот би требало да ги спречи терористите да произведуваат или да го поседуваат ова оружје.

Оваа стратегија би требало да биде рамка во која релевантните политички одлучувачи и државни органи ќе дејствуваат во насока на спречување на терористички напади на САД, нејзините граѓани, интереси, пријатели и сојузници ширум светот, како и за создавање на меѓународно опкружување кое нема да им одговара на терористите и на оние кои ги поддржуваат. Поради сето наведено, дефинирана е стратегија за борба против тероризмот, која има формула **4Д: defeat (да се победи), deny (да се одбие), diminish (да се намали) и defend (да се одбрани)**.

Целта на САД е да ги порази терористичките организации ширум светот, така што ќе го открие и оневозможи нивното водство, командата, контролата, комуникациите, материјалната поддршка и финансиите со помош на сојузничките земји. Заради успешно откривање и спречување на тероризмот на земјите-сојузнички од страна на САД ќе им даде адекватна помош. За да ја

⁴ NsfCT, str.7;

постигнат оваа цел, САД планираат да ги користат сите инструменти на државната моќ. Првиот чекор во борбата против тероризмот е неговата идентификација, лоцирањето и запознавањето. Еден од неопходните услови и барања во борбата против тероризмот е соработката со сите земји во разузнавачките активности, пред сè во дистрибуција на разузнавачки податоци. Дека соработката во оваа област е значајна, посебно е нагласено со употреба на изразот разузнавачка агенција (*Intelligence Community*).⁵

Според Стратегијата, државите кои даваат поддршка на тероризмот мора да се примораат да се покорат на меѓународната обврска и да преземат одговорност со што ќе ги оневозможат терористите да дејствуваат на нивна територија. Во еден од своите говори, претседателот на САД, Џорџ Буш вели дека „сите држави се наоѓаат пред одлуката дали ќе се приклучат во борбата против тероризмот или ќе бидат на страната на терористите”. Оваа стратегија ги дели државите врз основа на тоа дали се решени и способни да се борат против тероризмот. Оние кои сакаат и се способни ќе бидат охрабрани, а со заедничката борба ќе координираат САД. На оние држави кои сакаат, но не се доволно способни ќе им биде помогнато да изградат капацитети и институции кои им се потребни за оваа борба. На државите кои се неодлучни САД ќе им помогнат да сфатат дека мора да ги преземат своите меѓународни обврски. Оние кои не сакаат да се придружат во борбата против тероризмот можат да очекуваат одговор од САД кој е во согласност со заканата што ја претставуваат тие за нивните национални интереси.

Во овој дел на стратегијата акцентот е ставен на тоа дека, практиката на спонзорирање на тероризмот треба да биде искоренета. Како САД си земале да право да утврдат кој е, а кој не е спонзор на тероризмот, се поставува прашање за валидноста на критериумите по кои САД го прават тоа, особено ако имаме предвид дека Ирак е означен како држава-спонзор на тероризмот и е обвинет за развој на оружје за масовно уништување, а во истражната постапка не е докажано ова тешко обвинување. Овие критериуми, како и прашањето на легитимитетот на американската улога се појавуваат како најспорен дел на Стратегијата и предизвикуваат, од една страна, полемики во научните кругови, а од друга страна, го отежнуваат практичното обезбедување на поддршка на американската борба против тероризмот. Свесни дека успехот не може да се постигне со унилатерално дејствување, САД ги повикуваат останатите земји да формираат *заеднички меѓународен фронт* против

⁵ NsfCT, str.16;

тероризмот. Во таа смисла, тие нагласуваат дека е потребно повеќе да се вложи во НАТО, како и да се обноват односите со Русија, Кина, Пакистан и Индија, при што минатотот не треба да биде препрека.

Следна цел поставена со стратегијата е спречување на давање материјална поддршка на терористите. Во таа смисла потребно е секоја суверена држава да преземе контрола кад своите граници. Густата мрежа на односи кои го поврзуваат современиот свет го поттикнува развојот на тероризмот и ја отежнува борбата против него. Мултинационалните компании и меѓународните невладини организации се подеднакво погодни за поддршка на тероризмот како и за поддршка во борбата против тероризмот.⁶

Третата компонента на 4D стратегијата е насочена кон тоа да ги **ублажи** причините кои терористите ги користат како изговор и оправдување за своите активности. Тие причини се, пред сè сиромаштијата, социјалната лишеност и обесправеност. Терористите не се, особено не легални и официјални, претставници на народот кој е вистински погоден од овие проблеми. САД имаат намера да ги намалат заканите што ги предизвикуваат овие проблеми, преку соработка со сојузниците, развој на слободната пазарна економија, како и со развој на демократските институции и владеењето на правото. Прифаќајќи дел од одговорностите за настанатите услови, САД го истакнуваат барањето владите на државите во кои се јавуваат овие проблеми, да ја преиспитаат својата политика и да се насочат кон постигнување на благосостојба за своите граѓани. Во таа смисла, настанокот на билатералните и мултилатералните напори, како што се „*US-Middle East Partnership Initiative*“ значи промоција на добра управа и владеење на правото, како и промоција на човековите слободи и права.

Победата во „војната на идеи“ ќе се постигне со делегитимизација на тероризмот и идеологијата која тој ја промовира. Тоа значи дека тероризмот би требало да се третира како било кој облик на криминал и адекватно да се санкционира. Во овој дел на стратегијата првпат се спомнува религиозниот идентитет на непријателот. САД имаат намера да ја поддржат модернизацијата и модерната влада во муслиманскиот свет (*The Muslim World*).⁷

Истакнувајќи дека решавањето на израелско-палестинскиот спор влијае на тоа како САД ќе бидат перцепирани во муслиманскиот свет, авторите на оваа стратегија тврдат дека пронаоѓањето на решение за овој конфликт е клучна точка во „војната на идеи“. Независна и демократска Палестина, која

⁶ NsfCT, str.18

⁷ NsfCT, str.24;

живее во мир покрај Израел, претставува американско оправдување. Иако САД имаа улога на клучен посредник, се смета дека не може да има стабилен мир без договор, како и без прифаќање на обврските и на едната и на другата страна. САД признаваат дека овој регион е значаен за американските интереси, но го изоставаат преиспитувањето на сопствената улога во израелско-палестинскиот спор, иако тоа е една од најчесто наведуваните причини поради која арапскиот свет е огорчен од американската политика. Но, и покрај тоа САД се спремни и решени да ја задржат својата улога на главен посредник.

Последната цел на 4D стратегијата е **одбрана** на американскиот суверенитет, територијата и националните интереси како внатре во земјата, така и во странство. Ова подразбира физичка и кибернетска заштита на САД, нејзиното население, имотот и интересите, и тоа во согласност со демократските принципи. САД поаѓаат од становиштето дека нападот е најдобра одбрана. Во остварувањето на оваа цел ќе бидат ангажирани федералните, државните и локалните власти, како и приватниот сектор и американските граѓани.

Современата терористичка закана не е насочена само кон загрозување на териториите, туку и на сите области на живот во државата. Во таа смисла, постигнувањето високо ниво на знаење и свест за *сè што се случува во воздух, на земја, на море и во сајбер подрачјето*, а претставува закана за американската безбедност, претставува средство за рано откривање на заканите и креирање на брз одговор пред тие да го поминат државните граници.⁸

САД, односно подрачјето кое се нарекува „критична инфраструктура“ и ја опфаќа електроенергетиката, телекомуникациите, банкарството, финансиите и прометот, во голема мерка зависат од информационите технологии. Од овие подрачја зависи секојдневното функционирање на земјата, а всушност тие се мета на терористички акции. За нивната одбрана се одговорни и јавниот и приватниот сектор, сопствениците и вработените, како и корисниците на системот.

Заштитата на американските граѓани во странство кои можат да бидат потенцијални мети на терористички напади, претставува една од целите на овој дел од Стратегијата која се однесува на одбраната. Информирањето за можните закани претставува еден од начините да се заштитат граѓаните кои живеат или патуваат во странство.⁹ Министерството за правда и

⁸ NsfCT, str.26;

⁹ NsfCT, str.25;

Министерството за надворешни работи на САД се обидуваат да влијаат на државите да ги преземат правните процедури кои ќе го санкционираат киднапирањето. Во таа смисла, тие даваат секаков вид помош за напорите на другите држави да изградат правен систем и институции кои ќе ја гарантираат примената на овие процедури.

Функционирањето на успешен *инцидентен менаџмент* заради превенција од катастрофи предизвикани од терористички напад, подразбира координација, планирање и интероперабилност, каја ја заснова и поддржува донесувачот на одлуки. *Foreign Emergency Support Team* во соработка со државите-домаќини има задача да го заштити персоналот и имотот на американските амбасади. За тоа е потребно да се обезбеди кадар, опрема, транспорт и обука, како и соодветна процедура на *инцидентен-менаџмент*, бидејќи тоа обезбедува дејствување против секоја терористичка закана, вклучувајќи ја во тоа и „критичната инфраструктура“.

Во заклучокот на американската Национална стратегија за борба против тероризмот стои дека „војната против тероризмот не е исто што и судирот на цивилизациите. Всушност, тоа е судир помеѓу цивилизацијата и оние кои сакаат да ја уништат. Ако терористите ја користат предноста на глобалното опкружување за да дејствуваат низ целиот свет, американскиот одговор, исто така, мора да биде глобален“. Авторот на оваа стратегија смета дека војната против тероризмот е посебен вид војна и дека окончувањето на конфликтот нема да биде ниту брзо, ниту лесно. Во борбата против тероризмот САД, се спремни да ги употребат сите ресурси на националната моќ и во таа борба „на четири фронта“ да победат.¹⁰

Националната стратегија за борба против тероризмот претставува една од неколкуте специјализирани стратегии, кои ја следат Националната стратегија за безбедност на САД. Донесена е пет месеци по нападот на Њујорк, Вашингтон и Пенсилванија. Како и говорите на Џорџ Буш, Националната стратегија за безбедност и Националната стратегија за борба против тероризмот, се пишувани на многу јасен начин, во офанзивен тон и емоционален набој. Цврстата определба дека во борбата против тероризмот, трајно и долготрајно ќе се одговара со сите расположиви воени средства, претставува клучен став на американската влада. Авторите на Стратегијата ги дефинирале главните цели, чие остварување треба да доведе до конечна

¹⁰ NsfCT, str.29;

победа против тероризмот на глобално ниво, од позиција на САД како единствена глобална суперсила. Оваа позиција им овозможува на САД, од една страна, често да инсистираат на сојузничтво и меѓународна поддршка, а од друга страна, да дејствуваат унилатерално. За да добијат поддршка САД се обраќаат на сите држави во светот, било да се слаби или јаки, пријатели или непријатели, а за себе ја доделуваат главната улога во водењето на борбата против тероризмот.

Се инсистира и на почитување на меѓународните правни обврски да се учествува во борбата против тероризмот, која произлегува од членството во меѓународните институции, посебно од Резолуцијата 1373 на Советот за безбедност на ООН. Од секоја држава се бара на внатрешен план сите институции, процедури и правната регулатива да ја прилагоди на спречувањето и казнувањето на тероризмот.

Клучна намена, а истовремено и најспорна, претставува превентивното дејство со воени средства во оние држави за кои САД процените дека се спонзори на тероризмот или дека развиваат или поседуваат оружје за масовно уништување. Оваа Стратегија потврди дека САД решиле да водат превентивна војна, што веќе е искажано во Националната стратегија за безбедност.

2. ЕВРОПСКАТА СТРАТЕГИЈА ЗА БЕЗБЕДНОСТ

Првата реченица од Европската стратегија за безбедност, усвоена во Брисел на 12 декември 2003 година, гласи: „Европа никогаш не била толку просперитетна, толку безбедна и толку слободна“. Сепак, Европа сè уште се соочува за предизвиците и заканите по сопствената безбедност.

ЕУ, главните глобални предизвици ги гледа во сиромаштијата, еколошките проблеми, зависноста од ограничувањата на изворите на енергија и водата и поради тоа предизвиканите миграции и болести.

Иако се истакнува дека повеќе не постои можност за поголем напад на некоја држава-членка, ЕУ новите закани за својата безбедност ги гледа како „разновидни, а помалку видливи и предвидливи“. Според последиците кои ги предизвикува, тероризмот го дефинира како активност која „ризикува човечки животи, предизвикува огромни трошоци, ја поткопува отвореноста и толерантноста на нашето општество и станува растечка закана за цела Европа“. Бранот на тероризам во САД и Европа се дефинира како глобелен и поврзан со насилниот религиозен екстремизам.¹¹

¹¹ Dr Steve Biscop, The European Security strategy, Implementing a distinctive Approach to security, Royal Institute for International Relations, Brisel, www.iri-kiib.be

Европа е и мета и база на тероризам. На нејзина територија се наоѓаат, како ќелиите на Ал Каеда, така и ќелии на терористички организации кои никнале и дејствуваат на нејзинот тло.¹²

Останатите закани, како што се пролиферација на оружје за масовно уништување, регионалните конфликти, неуредени држави и организираниот криминал се меѓусебно поврзани, но се поврзани и со тероризмот и со глобалната небезбедност. Тоа што мали терористички групи развиваат и поседуваат оружје за масовно уништување може да доведе до „асиметричен судир“, чишто последици можат да бидат поразорни и од напад на воена сила. Државите поткопани од корупција, сиромаштија и слаби институции се извор на граѓански судири и нестабилност во регионот. Организираниот криминал, посебно трговијата со дрога и *sex trafficking* претставуваат најголема внатрешна закана за Европската унија.

Во оваа стратегија, тероризмот е означен како најголема закана за безбедноста на Европската унија. Наведувањето на други предизвици и закани не го намалуваат значењето на тероризмот, но претставува реална можност ЕУ да биде мета на терористички напад. Сите наведени закани имаат врска со тероризмот и со него се тесно поврзани во причинско-последичен однос. Иако стратегискиот одговор на сите предизвици и закани по безбедноста на ЕУ се замислени како невоени и мултилатерални, тоа не значи дека Европа нема да ги третира доволно сериозно терористичките закани.¹³

Стратегиската определба на Европската унија е да ја одбрани својата безбедност и да ги шири своите вредности преку остварување на следниве цели:

- спроведување на усвоениот договор *European Arrest Warrant* со што сака да го спречи финансирањето на тероризмот, како и соработка со САД во борба против тероризмот;

- спречување на пролиферација на оружје за масовно уништување, контрола на извозот, и тоа во соработка со Меѓународната агенција за атомска енергија;

- интервенција на членките на ЕУ во случај на регионални конфликти, градење на институции во постконфликтни општества, како и борба против организираниот криминал кој ја поминува границата на ЕУ.

¹² Исто;

¹³ Исто, стр.17;

Во ерата на глобализацијата и оддалечените конфликти влијаат на развојот на ЕУ која има намера како „глобален играч“ да се вклучи во нивното решавање.¹⁴

Новите закани бараат нови одговори. ЕУ смета дека тие не мора да бидат секогаш од воена природа. Главната карактеристика на оваа стратегија е давање предност на невоените средства во решавањето на судирите, како начин безбедноста да се обезбеди во подолг временски период.

Конфликтите на границите на ЕУ кои зад себе оставија неуредни држави, претставуваат безбедносна закана, која ЕУ е спремна да ја реши, и тоа со ширење на демократски вредности, градење на институции и соработка со државите на исток. Тоа што ЕУ се шири и на постконфликтните општества бара вакво решение. ЕУ покажа дека тоталитарните режими можат да се трансформираат во демократски општества по мирен пат (источноевропските земји кои сега се членки на ЕУ).

Решавањето на израелско-палестинскиот судир претставува стратегиски приоритет за Европа и таа него го гледа во заедничко дејствување на завојуваните страни и ЕУ, САД, ООН и Русија.

Европската унија има визија за меѓународен поредок заснован на ефикасен мултилатерализам. Во таа смисла, меѓународните односи би требало да почиваат на институционална соработка и меѓународното право. Исто така, би требало да биде вратена улогата на ОН како рамка на меѓународната соработка, а Советот за безбедност во рамките на меѓународниот мир и безбедност. Посебно е истакнато значењето на меѓународните трговски и финансиски институции, на безбедносните (НАТО и ОБСЕ) и регионалните организации за меѓународна соработка и мир.¹⁵

Заради превенција од закани кои ја идентификувала, ЕУ има намера да развие „стратегиска култура“. Превентивното дејствување може да ја спречи појавата на многу сериозни проблеми во иднина. Како на овој начин би интервенирала, ЕУ има намера да ги развие своите дипломатски потенцијали, да ја трансформира својата воена сила и да ги зајакне разузнавачките служби. Со такви капацитети во рамките на постојаниот аранжман ЕУ-НАТО и Повелбата на ООН, како и во склад со меѓународното право, ЕУ ја гледа својата улога во решавањето на кризите и обезбедување на безбедноста за себе и за другите.

¹⁴ Исто, стр.18;

¹⁵ European Security strategy, str.9;

3. РАЗЛИЧЕН СТРАТЕГИСКИ ПРИСТАП КОН ТЕРОРИЗМОТ

Теоретските концепции на кои се темелат наведените стратегии се различни. Стратегијата на САД за борба против тероризмот се темели на реалистичен пристап кон меѓународните односи и безбедноста, според кој државите се главни субјекти во меѓународните односи, но и главни субјекти и објекти на безбедноста. Безбедноста се достигнува со зголемување на сопствената моќ, и тоа пред сè, воената. Поаѓајќи од тоа дека состојбата во меѓународните односи е анархична и дека не постои централен авторитет кој ќе ги обврзе државите во меѓусебните односи да се однесуваат на одреден начин, застапниците на овој концепт сметаат дека безбедност можат да обезбедат само држави со големи економски, политички и воени капацитети.

Агресивниот тон и реалполитичкиот дискурс со кој владеат поимите моќ, сила, претставуваат главни карактеристики на стилот со кои е пишувана стратегијата. Квалификациите на непријателите, нивните цели и идеологии кои се негативно емотивно обоени повикуваат на безкомпромисна борба. Војната против тероризмот, истовремено е и војна за сопствениот систем на вредности и начин на живот и се вика „војна на идеи“. Во него постојат вредносни категории на добро, зло, слобода и страв, цивилизираност и варварство. Практично, војната е вооружан судир кои го карактеризираат човечки жртви и материјално разнебитување.

Иако САД се жртва на терористички напад, тие ќе се бранат според принципот дека „нападот е најдобра одбрана“. Офанзивниот карактер на стратегијата е обликуван во реалполитички категории-defeat (да се победи), deny (да се одбие), diminish (да се намали) и defend (да се одбрани). Целта на оваа војна е потполно уништување на тероризмот, односно невидливиот непријател кој има мреже по целиот свет и кој може да нападне било кога и било каде. Асиметричната војна во која се наоѓаат САД укажува на тоа дека воената и економската моќ не гарантираат безбедност. Сепак, во моделирањето на својот одговор САД се потпираат токму на овие две категории на моќ. Националниот интерес е одреден од геополитичките и геоекономските интереси кои се „свезда водилка“ на американската експанзионистичка политика. Претседателот Буш изјавил дека нема цена која Америка нема да ја плати за да победи во војната против тероризмот. Поинаку речено-целта ги оправдува средствата.

Стратегијата за безбедност на Европската унија почива на *либерално-институционалистичкиот пристап*. Таа меѓународните односи, исто така ги карактеризира како анархични, но нивното обликување и уредување ги гледа во градењето на институции. Државите можат да се договараат и да ги уредуваат своите односи, така што интересите на сите земји да бидат земени во предвид. Државата и понатаму е главен субјект на меѓународните односи и

главен субјект и објект на безбедноста, но со пренесување на дел од суверенитетот на наднационалните организации се обезбедува секоја држава да се однесува на начин кој е во согласност со интересите на сите земји-членки. Институционализираните правила и процедури во меѓусебните односи на државите претставува одбрана од волунтаризм и агресивно однесување на оние држави кои тежнеат кон тоа да ги задоволат своите интереси. Поради тоа оваа стратегија и во областа на достигнувањата и зачувувањето на безбедноста предност им дава на институциите и организациите, пред сè ООН и Советот за безбедност, кои се занимаваат за прашањата на војна и мир во светот. Либерално-институционалистичкиот пристап подразбира поими како што се соработка, преговори, компромис, превенција, ширење на демократски вредности, градење на институции и владеење на правото. Тие претставуваат и клучни поими на одговорот на современите закани по безбедноста. Воената сила е исто така важна, но претставува последно средство, а нејзината примена мора да биде во согласност со меѓународното право и со дозвола на ООН.

Сфаќањето за опасноста од тероризам е уште една разлика помеѓу американската и европската стратегија. За САД, тероризмот претставува главна и најголема закана за националната безбедност. На второ место, но во тесна врска со првата се наоѓа ширењето на оружјето за масовно уништување. За ЕУ, пак, тероризмот претставува најголема закана по безбедноста, но не и единствена. Ширењето на оружјето за масовно уништување, организираниот криминал, еколошките проблеми и миграцијата претставуваат закани како последици кои зад себе го оставил процесот на глобализација. ЕУ, тероризмот го гледа како внатрешна закана и според тоа ги идентификува државите-членки во кои се сместени ќелии на меѓународни терористички организации.

Одговорите на тероризмот се моделираат во склад со теоретскиот концепт на стратегијата и начинот на кој таа ја сфаќа терористичката закана. Така САД се определиле за превентивна војна против тероризмот која ќе ја води надвор од своите граници. Во таа војна САД барат сојузници, но се спремни да дејствуваат и унилатерално. Исто така, тие се спремни да го земат правото по нејасни критериуми на означуваат одредени држави како отпаднички и со нив воедно да се пресметуваат. ЕУ својот одговор го конципира во согласност со либерално-институционалистичкиот принцип и акцентот го става на спречување или ублажување на причините за тероризам. САД сметаат дека војната против тероризмот ќе биде тешка и ќе трае долго. Стратезите на ЕУ сметаат дека ни една војна не може да трае вечно и дека мора да се заврши со мир. Сила е потребна само во воспоставување на поредок и тоа како последно решение. За да се употреби сила потребно е претходно да бидат исцрпени сите политички средства, особено ако се има во предвид дека тероризмот е политички мотивирано насилство насочено кон предизвикување

на политички промени. За разлика од САД кои се спремни на унилатерализам, ЕУ инсистира на мултилатерализам. Тероризмот претставува глобална закана и на неа може да се одговори единствено глобална суперсила која дошла до позиција на чувар на глобалната безбедност. Мултилатералното ангажирање би можело да биде делотворен одговор, но затоа е неопходно уважување на потребите на другите, како и на меѓународното право и на меѓународните институции.

4. ПОСЛЕДИЦИ ОД РАЗЛИКИТЕ

4.1. Безбедносни последици

Стратегијата која доби можност да биде применета создаде и нови последици по безбедноста. Доктрината на превентивна војна против тероризмот во иднина може да ги зајакне постојните, но да создаде и нови предизвици, разлики и закани по светската безбедност. Војната во Авганистан која претставува одговор на тероризмот, иако имаше дозвола од Советот за безбедност на ООН и со резолуцијата 1373 ја обезбеди широката меѓународна поддршка, сè уште се проблематизира заради употребата на несразмерна воена сила. Резултатите од таа војна се смената на талибанскиот режим и воспоставување на систем и институции на државата. Меѓутоа, резултатите не се задоволителни и тоа го прави Авганистан кризно подрачје, а фаќањето на Осам Бин Ладен сè уште не е остварено.

Примената на доктрината за превентивна војна и влегување во војна против Ирак врз основа на претходно кажаното, а сè уште непотврдено обвинување дека Ирак развива хемиско и биолошко оружје за масовно уништување, претставува почеток на продолжението на интервенционистичката и милитаристичка надворешна ориентација на САД. Дискреционото права на одредување на критериумите врз основа на кои одредени држави се вброени во отпаднички, САД ги доведува во позиција да предизвикаат уште поголема огорченост кај исламскиот свет, да изгубат пријатели и да создадат нови непријатели. Практикувањето на превентивна војна може да предизвика создавање на поширока антиамериканска коалиција, која може да се обиде, макар со дипломатски средства, да го ограничи самостојното дејствување на САД. Незадоволните држави и револуционерните движења, најверојатно ќе се потпираат на радикални средства, како насилни, така и ненасилни.

4.2. Предизвици на меѓународното право и на системот за колективна безбедност на ОН

Меѓународно-правниот систем и системот за колективна безбедност на ОН, воспоставени по Втората светска војна востановиле санкции за употреба на сила како средство за решавање на конфликтите во меѓународните односи. Правото на самоодбрана на државите им е загарантирано со членот 51 од Повелбата на ОН, доколку бидат нападнати, но само како привремена мерка, односно до моментот додека не се активира системот за одбрана на Обединетите нации. Советот за безбедност на ОН е задолжен за прашањата за војна и мир во светот.

Природата на современите предизвици, ризици и закани за секоја држава и меѓународната задница во целина, во ерата на глобализацијата и меѓузависноста, битно е променета. Постојниот систем на колективна безбедност одговарал на меѓудржавните односи за време на Студената војна кога безбедносните закани претежно биле од воена природа. Бидејќи природата на заканиите по меѓународната безбедност се изменети, соодветно е оправдано барање постојниот систем да биде прилагоден на новите околности. Тие барања, пред сè се однесуваат на опремувањето на ОН со сите неопходни инструменти и средства за соодветен одговор на новите закани.

Меѓународното право не ги покрива современите асиметрични војни во кои на една страна се суверените држави организирани на територијален принцип, а на друга страна, широко распространетата мрежа на терористички организации. Меѓународното право како кривични дела санкционира некои средства со кои се служат терористите-грабнување на авион, напади на дипломатски и конзуларни претставништва на странски земји, земање заложници, како и развивање, ширење и употреба на нуклеарно, хемиско и биолошко оружје. Ваков третман на терористичките активности може да има успех во внатре во рамките на една држава, меѓутоа постоечкото меѓународно право не може успешно да го санкционира глобалниот тероризам со кој се соочуваат државите денес. Поради тоа, заради заобиколувањето на постојните правни процедури, интервенцијата на САД во Ирак изгледа нелегално.

4.3. Внатрешни последици

Терористичките напади на 11 септември 2001 година, се изведени на територија на САД. Терористите долги години живееле, работеле и патувале во САД како и сите останати граѓани. Тој факт влијаеше на државите кои се во војна со тероризмот да ја преиспитаат својата внатрешна безбедност. Пред сè, потребно е да се прилагоди правно санкционирање внатре во државата и да се обезбеди ефикасност на институциите за борба против тероризмот. Тоа,

исто така, подразбира и реформи во разузнавачките служби, бидејќи голем дел од одговорноста за терористичките напади во Њујорк, Вашингтон и Пенсилванија, беше префрлена на овие служби. Потребно е полицијата да се оспособи за откривање на терористичките ќелии во државите, како и за борба против организираниот криминал и зголемена контрола на границите. Сето тоа подразбира дека државните органи, посебно органите за прогон треба да добијат пошироки овластувања. Последица од тоа може да биде загрозување на одредени човекови и граѓански права. Се поставуваат прашањата: каде е границата на ваквата состојба и какви последици по демократското уредување на државата може да остави долготрајното одржување на вонредната состојба? Кога станува збор за САД, може да се воочат напорите на Белата куќа, на целиот свет да му ја наметне постојаната вонредна состојба и со тоа да узурпира поголеми права на употреба на сила во меѓународните односи, како и да ги оправда интервенциите на териториите на други држави. На тој начин се подрива и се забавува ширењето на свеста за почитување на човековите права во светот. На промоција и заштитата на човековите права и создавање на цивилно општество во втората половина на 20-от век беше потрошено многу труд. Тоа допринесе за рушење на тоталитарните режими во СССР и државите во Источна Европа, како и за победата на САД во Студената војна. Под изговор дека се заштитуваат човековите права воспоставена е практика на „хуманитарен интервенционизам“ која на најдемократската држава на светот ѝ го дала легитимитетот на бранител на загрозените права ширум светот. Доколку во борбата против новиот непријател се загрозуваат правата на сопствените граѓани, тогаш темелниот принцип на демократскиот поредок сериозно е доведен во прашање. Сериозноста на терористичките закани сите земји ги става пред дилема дали да ги почитуваат човековите слободи и права или да дејствуваат ефикасно на спречувањето на тероризмот, т.е. да избираат помеѓу слободата и безбедноста, доколку не е можно да се постигне баланс.

4.4. Поседици на њолетно на меѓународниот односи

По Втората светска војна меѓусебните односи на суверените држави се ставени во рамка на меѓународното право, а ОН беа замислени како организација која треба да дејствува во склад со правилата и процедурите, да ја елиминираат војната како начин на решавање на конфликтите во меѓународните односи и да го замени решавањето на конфликтот по мирен пат. Се поголемата потреба на државите да соработуваат во сите области на меѓународниот живот довело до создавање на институции кои ќе ја овозможат таа соработка. Ниту една држава не е способна сама соодветно да одговори на така сериозни, а до сега непознати и недоволно истражени предизвици и закани

по безбедноста. Тоа бара тесна соработка на сите држави во оние области кои можат да допринесат за постигнување заедничка безбедност. Во моментот кога пред меѓународната заедница се поставува сериозно и тешко барање, САД избраа да водат унилатерална интервенционистичка политика. Штитејќи ги само сопствените геостратејиски и геоекономски интереси, САД ја доведуваат во прашање можноста за здружување на земјите во борбата против тероризмот. Со таквото однесување се доведува во прашање и можноста од реформи во меѓународно-правниот, како и во системот на колективна безбедност.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Донатан Вајт, „Тероризам”, 1 дел-Криминологија тероризам, www.alexandria-press.com
2. „The new global terrorism: characteristics, causes, controls”, (2004) ed. by Charles W. Kegley, Jr. Prentice Hall, New Jersey
3. Ričard Folk (2003), Veliki teroristički rat, Filip Visnjić, Beograd
4. Dr Steve Biscop, The European Security strategy, Implementing a distinctive Approach to security, Royal Institute for International Relations, Brisel, www.irri-kiib.be
5. Ivan Janković (2002), Terorizam između siromaštva i sukoba civilizacija, vo: “Svet posle 11. septembra”, NSPM, Beograd
6. Freedom and fear are at war, National strategy for Combating Terrorism (NsfCT);
7. •an Bodrijar (2001), Globalizacija još nije pobedila, vo: „Svet posle 11, septembar”, NSPM, Beograd
8. Bernar Anri-Levi (2002), Rat za prosvææenost, vo: “Svet posle 11. septembra”, NSPM, Beograd
9. Ričard Folk (2003), Veliki teroristički rat, Filip Visnjiæ, Beograd
10. <http://www.inlink.com/-civitas/res9596/terror.html>
11. <http://www.fbi.publish/terror/terrusa.html>
12. The Alliance’s Strategic Concept, Press Release, NAC-S(99)65
13. UN Agenda for Peace, UN Press Release, A/47/277-S/24111
14. Zbigniej Brzezinski, The Cold War and its Aftermath, Foreign Affairs, 1992

ДИЈАСПОРАТА И ТЕРОРИЗМОТ

Тања МИЛОШЕВСКА

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии

Апстракт: Овој труд ги резимира видовите на безбедносните последици произлезени од присуството на групите на дијаспората и ги открива оние фактори кои имаат тенденција да го зголемаат или намалат нивоето на безбедност.

Исполиитизираниите, радикализираните и организираниите миграциски групи и заедници на дијаспората денес функционираат како мостобран за терористичките групи. Здруженијата на дијаспората во светот се значајни и сè повеќе имаат улога на исполиитизирани учесници.

Како резултат, оцетанокоит на терористичка група зависи од силата на самата терористичка група, но и од силата на мрежата за поддршка на терористичките групи. Стратежиското слабеење на терористичките групи бара разбирање на внатрешните и надворешните фактори и услови кои ја ескалираат и деескалираат миграциската и поддршката од дијаспората за тероризам.

Клучни зборови: дијаспора, тероризам, поддршка, закани, безбедност.

DIASPORAS AND TERRORISM

Abstract: This paper has summarized the sorts of security implications associated with the presence of diasporas groups, and has identified those factors which may tend to increase or decrease the level of security concern.

The politicized, radicalized, and mobilized segments of migrant and diasporas communities are today functioning as bridgeheads for terrorist groups.

Diaspora organisations are significant, and increasingly politicized players in today's global world.

As a result, the survival of a terrorist group depends not upon the strength of the terrorist group itself but upon the strength of the terrorist group's support network. A strategic

weakening of terrorist groups requires an understanding of the internal and external factors and conditions that escalate and de-escalate migrant and diasporas support for terrorism.

Key words: *diaspora, terrorism, support, threats, security.*

Вовед

Со проблематизирањето на безбедносните последици на дијаспората за земјите домаќини, се ризикува оставање впечаток дека дијаспорите создаваат безбедносен предизвик, дека слободните имиграции или закони за бегалци се закана за јавната безбедност и дека посочувањето на дијаспората низ расни призми и други дискриминаторни мерки е соодветен стратегиски одговор. Во неговата најекстремна форма, овој вид говор ја потхранува параноидната ксенофобија на Францускиот национален фронт, Австриската партија на слободата како и други слични расистички движења. Сепак, овие се екстремни мислења на кои можеме да се спротивставиме со фактот дека дијаспората, историски гледано, неизмерно ги збогатила општествата низ културни, економски и на безброј други начини.

Во овој труд не е цел да се раскажуваат овие придонеси, туку за поголема точност на нејзиниот фокус на безбедносни последици важно е да се земе предвид пошироката перспектива. Безбедносните импликации на дијаспората за земјите–домаќини во главни црти се поврзуваат со нивните политички активности.

Поврзаност на дијаспората и тероризмот

Неопходно е да потенцираме дека поврзаноста на тероризмот и дијаспората не е современ феномен кој се однесува само на режимот за време на Студената војна, или т.н слабеење на националната држава, експанзија на економската и културната глобализација, проширување на комуникациските технологии или зголемување на глобалната миграција.¹ Преку брз историски преглед може да се покаже дека феноменот на поврзаност на дијаспората и тероризмот постои веќе подолг период, исто како и современиот тероризам.

Всушност, корисно е да се прави разлика помеѓу различните типови групи или категории на кои овие ентитети им припаѓаат.

Првата група е поврзана со брзото развивање на анти–глобализациското движење кое во последната декада докажа дека е способно да изведува како

¹ Walter Laquer, “Postmodern Terrorism”, Foreign Affairs 75, no.5, 1996, p.p 24

насилни така и мировни протести, демонстрации и отпор на полициските сили и кое главно е составено од туристи отколку од постојано населени припадници на дијаспората. Вообичаено, по учеството во насилните или мирните активности како оние во Сиетл, Женева, тие се враќаат во своите земји или одат кон други земји за да изведуваат таму протести. Исто така, некои од „бучните“ терористички напади започнати од страна на дијаспората се изведени од реакционерното/закоравено јадро на терористите кои живеат во други земји, а доаѓаат во земјата кој е цел на нивниот напад и по завршената мисија ја напуштаат. Желбата да се превенираат овие акти може да се препознае во воведување на радикалните промени во давање на виза и граничната контрола во многу држави².

Втората група е составена од бегалци и лица кои бараат азил. Според Високиот комесаријат на Обединетите нации за бегалци (UNCHR), повеќе од дваесет милиони луѓе спаѓаат во овие категории. Ако дванаесет милиони се означени како бегалци, останатите се лица кои бараат азил и повратници во своите татковини, зашто не биле целосно реинтегрирани во нивните општества. Исто така, мнозинството се внатрешно раселени лица, и затоа не е соодветно тие да се сметаат како дел на дијаспората. Sprema UNCHR, главните земји кои имаат бегалци се Бурунди, Судан, Сомалија, Ангола, Сиера Леоне, Еритреја, Конго, Либериа, Руанда, Либан и Јордан а тоа се земји кои неодамна доживеаја внатрешни превирања, бунтови или тероризам.

Третата категорија ги содржи легалните и илегалните, неорганизирани, неодамна пристигнати мигранти-најчесто странски работници или студенти. Иако државите имаат податоци за бројот на легални мигранти, не постојат веродостојни бројки за илегалните мигранти. Атрактивните политички, економски и образовни услови се мотив на овие мигранти да се обидат да влезат во развиените и демократски земји, вклучувајќи ги Австралија и Јапонија. По нападите на 11 септември 2001 година во САД, поголем број од државите преземаа напори за ограничување и контрола на бранот на мигранти за да го превенираат тероризмот и влошените економски услови. И покрај тоа, најголем број од границите, посебно во Европската Унија и во Соединетите Американски Држави се порозни. Како резултат, многу терористички активности се изведени од оваа категорија припадници во повеќе развиени демократски држави.

² United Nations High Commissioner for Refugees, 56th General Assembly, Third Committee, November 19, 2001.

Четвртата група се членовите на организираната трансдржавна етнонационална дијаспора. Тие се разместени лица во различни области. Членовите на овие ентитети се од исто етничко и национално потекло, со постојан престој во земјата домаќин, интегрирани во неа, но не и асимилирани. Јадрото на тие групи е организирано и одржува постојани контакти со својата татковина. Според сегашните процени, станува збор за повеќе од триста милиони припадници во светски рамки.³ Некои од овие организирани дијаспори се историски, ветерански и основани. Очигледни примери се еврејската, ерменската, грчката, индијанската и кинеската дијаспора. Некои се релативно нови и формирани во деветнаесеттиот и раниот дваесетти век, на пример, италијанската, ирската и полската дијаспора. Некои се во зачеток и во почетна фаза на формирање и организирање како палестинската по 1948 година, руската во поранешната империја на Советскиот Сојуз и чеченската. Членовите на веќе формираните но и на дијаспорите во зачеток поддржуваат насилни и терористички активности како во нивните татковини, во земјите каде што престојуваат, или пак во трети или четврти земји. Затоа, посебно внимание треба да се обрне на овие ентитети кои припаѓаат на организираната трансдржавна етнонационална дијаспора.

За таа цел, тие ги (зло)употребуваат своите позиции да лобираат во моќните меѓународни институции, кај владите на влијателните европски и светски држави, да собираат пари за финансирање на конфликтот во сите негови фази, дури и за негово евентуално рестартирање. Тие се обидуваат да го анимираат и да го придобијат меѓународното јавно мислење за поддршка и остварување на нивните цели, за оправданоста на нивните напори итн. Незадоволни од новонастанатите постконфликтни состојби, тие честопати можат да бидат порадикални и построги во своите барања при детерминирањето на условите за мир отколку претставниците на нивната етничка група која војувала и живее во конфликтното подрачје.⁴

Последната категорија може да биде етикетирана како културни и религиозни трансационални припадници кои се дисперзирани. Како во четврта категорија, тие се разместени групи кои живеат надвор од своите татковини. Тие ги споделуваат истите верувања, иако секој од нив има различно етничко

³ Gabriel Sheffer, *Diaspora Politics: At Home Abroad*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2003, ch.4.

⁴ Види пошироко: Митко Котовчевски, „Етиологија на вооружените конфликти“, Бомат графикс, Скопје, 2007, стр. 129.

и национално потекло. Примери се муслиманската, африканската и латино дијаспората. Како резултат на терористичките активности изведени од Ал Каеда и други дисперзирани сунитски и шиитски муслимански транснационални групи и организации, аналитичарите нив ги претставуваат како хомогени дијаспори. Во реалноста, последниот бран терористички и насилни активности беше реализиран не од високо организираната и хомогена муслиманска или северно–африканска дијаспора туку од посебните и автономни членови на организираните и трансдржавните етнонационални дијаспори, чија единствена заедничка карактеристика е исламската религија.

Дијаспората која активно е вклучена уште од претконфликтната фаза (пари, набавка на оружје, мобилизирање на борци, лобирање итн.), честопати е пречка за воспоставување на мирот дури и кога локалните групи значително се подготвени за мировни преговори. Нивниот конформизам и безбедносна позиција на голема дистанца од воените зони, инсистираат исклучиво на воспоставување на мир по нивна мерка како што замислуваат дека е најдобар. А тоа може да биде нов удар врз сите напори за засидрување на конфликтот во помирни води. Сето тоа, во спрега со определени навик и расудувања на определени милитантни групи, заедно со дејствувањето на сите претходно потенцирани интерни (субјективни и објективни) фактори, претставува сериозна закана и опасност во целост да се елиминира можноста групите инволвирани во конфликтот да се оддалечат од војната и да се приближат кон тишината на мирот.⁵

Извори на финансирање

Со исклучок на мафијата од дијаспората и криминалните групи, и на страна од сиромашните и најмногу „лишените“ групи во нивните земји на престој и во татковината, чистите економски интереси или цели не служат како критична мотивациски фактори или причини за тероризам. Всушност, многу од активистите и терористите се образовани и релативно богати. Сè уште, мобилизацијата на човечка сила, фондовите и другите ресурси се значајни аспекти на овој феномен. Во тој поглед, подобро образованите и богатите од дијаспората имаат подобри шанси за успех.

Повторно, ова не се нови прапања. Палестинците беа вклучени во овие активности со декади, како и турските Курди, Ерменците и Евреите. Кога финансирањето од страна на татковината престанува или станува недостапно,

⁵ Види пошироко: Митко Котовчевски, „Етиологија на вооружените конфликти“, Бомат графикс, Скопје, 2007, стр. 129.

важноста на ентитетите од дијаспората за мобилизирање на финансиски и други ресурси е значително подобрена.

Специфични форми на собирање средства од страна на дијаспората се:

- закат–такса;
- членство поради политички или квазирелигиозни партии,
- донации и
- невладини начини на собирање средства.

Специфични форми на трансферскиот систем за пренос на капиталот од дијаспората се:

- исламски банковни практики–трансфер на легални фондови;
- туристички агенции, застапници со злато и дијаманти (трансфер на илегален капитал за илегален крајна цел);
- hawala („Авганистанско банкарство“) Western Union тип на банкарство;

и

- курири кои пренесуваат готовина (готови пари).⁶

Паралелната влада на косовските Албанци во 1990 година беше финансирана со 3% такса на целиот приход во Косово и помеѓу албаската дијаспора во странство. Неодамнешното истражување процени дека паричните пратки обезбедија 45% од косовските годишни домашни приходи во текот на војната 1998–1999 година.⁷

На пример во раните 1990, распадот на Советскиот Сојуз и прекинот на финансиско и воено спонзорство го предизвика колапсот на бројни бунтовнички и терористички групи кои претходно беа зависни од Москва. Истото се однесува на сите групи кои примаат економска или друг вид помош од Ирак за време за Садам Хусеин. Во исто време, порастот на бројот на бунтови со етнички предзнак резултираше со интензивирање на релативната значајност на етнонационалната поддршка од страна на дијаспората. Од очигледни причини, прецизни податоци за обемот на разновидните извори набавени и употребени од страна на терористичките групи се недостапни или е екстремно тешко да се добијат. Ниту терористичките организации и движења ниту релевантните влади се подготвени да обезбедат такви информации.⁸

⁶ Michel Hess, “Substantiating the Nexus Between Diaspora Groups and the Financing of Terrorism”, Economics of Terrorism Study Group, NYC, New School, 5 May 2006.

⁷Barbara Balaj, “Kosovo’s Albanian Diaspora: Blessing or Curse on the Economy?” Transition Newsletter, The World Bank Group, January 2001, pp 15-16. Nicholas Wood, “Albanian exiles threaten to escalate war”, The Guardian, 21 May 2001.

⁸ Lawrence Malkin and Yuval Elizur, “Terrorism’s Money Trail”, “World Policy Journal 18, no. 1, 2001, pp 60-70.

Причини и мотивации

Длабоките причини и непосредни мотивации кои ги водат етнонационалните ентитети од дијаспората да ги поддржуваат насилните и терористички активности не се многу променети во последните неколку декади. Ова е случај со последиците од колапсот на Советскиот Сојуз, кој го обележа крајот на ерата на Студената војна, и неодамнешниот период на глобализација.

Една од позастапените причини и мотивации за тероризмот од дијаспората е исклучувањето на групите од нивните земји на потекло. Некои, но не сите, од разновидните палестински организации служат како примери во оваа категорија, како Абу Нидал организацијата, која е трансдржавна организација на дијаспората која изведе терористички напади во дваесет земји, убивајќи или ранувајќи околу 900 поединци и беше поддржана од индивидуи и групи од палестинската дијаспора на Запад. Други палестински организации создадени како реакција на истерувањето од делови на Палестина во 1948 и потоа во 1967 година се Палестинскиот ослободителен фронт и Народниот фронт за ослободување на Палестина. Важно е да се напомене дека поради израелската контрола над палестинските окупирани територии, седиштата на овие и на други палестински организации се надвор од Палестина, поточно во Сирија.

Друга заедничка причина е постоењето на борби за одвојување и независност во татковината. Една од најдобро познатите организации во оваа категорија е ЕТА, која е поддржувана од сегменти на баскиската дијаспора. Палестинските организации, како ХАМАС, добиваат парични средства од Палестинските иселеници во дијаспората, од Иран, и од приватни добротвори во Саудиска Арабија и во другите арапски држави. Некои од пропагандните активности и собирањето фондови за ХАМАС се одвива во Западна Европа и во Северна и Јужна Америка. Исто така, Курдистанската работничка партија⁹ добиваше заштита/азил и скромна помош од Сирија, Ирак и Иран, како и

⁹ Курдистанската работничка партија (The Kurdistan Workers Party) е милитантна група формирана во 1970 година и водена од Abdullah Öcalan сè до неговото заробување во 1999. Цел на КРП е да создаде независна социјалистичка Курдска држава во Курдистан, област која се состои од делови на југоисточна Турција, северноисточен Ирак, северноисточна Сирија и севернозападен Иран; каде курдската популација е во мнозинство. Овие држави се спротивставуваат на секоја промена. КРП е етикетирана како етничка сецеонистичка организација која применува сила и закана на сила против цивилни и воени цели за постигнување на нивната политичка цел. КРП меѓународно е прогласена за терористичка организација од многу држави и организации вклучувајќи ги САД, НАТО и Европска унија. Повеќе од 37.000 лица се убиени во турско-КРП конфликт од 1984 година.

финансиска и психолошка поддршка од курдската дијаспора. ЛТТЕ¹⁰, од друга страна, е блиско поврзана со Тамилските заедници во Северна Америка, Европа и Азија. Низ овие мрежи, од кои некои се вклучени во шверцот со наркотици, Тамилските тигри собираат средства и ги снабдуваат нивните борци во Шри Ланка.¹¹

Понатамошна мотивација е систематската дискриминација на групата во својата татковина. Либанското радикално шиитско движење Хезболах, на пример, постои воглавно да ги заштити шиитските интереси во Либан. Меѓутоа, затоа што се спротиставува на Израел и е против мировните договори со таа држава, се смета како транснационална дијаспора. Има формирано ќелии во Европа, Африка, Јужна Америка, Северна Америка и Азија, и добива значителна практична обука–тренинг, оружје, експлозиви, како и финансиска, економска, политичка, дипломатска и организациска помош од Иран, Сирија, и либанската шиитска дијаспора. Слични динамики можат да се пронајдат во случајот на исламското движење на Узбекистан, Египетскиот исламски џихад, Националната ослободителна армија на Иран, и Револуционерните вооружени сили на Колумбија.¹²

Судското и политичкото прогонување во татковината е уште една поврзана мотивација за поддршка на тероризмот. На пример, алжирските иселеници со живеалиште во Западна Европа и посебно во Франција, обезбедуваа економска и логистичка поддршка на ГИА-Вооружена исламска група.¹³ Револуционерната Организација 17 ноември, наводно, примаше помош од групи на грчката дијаспора.

Други причини за вклучување на дијаспората во тероризмот се расизмот, религиозното и антирелигиозното омаловажување, како и поврзаноста со организираниот криминал.

¹⁰ Ослободителното движење на Тамилските тигри (The Liberation Tigers of Tamil Eelam-LTTE), е милитантна тамилска националистичка организација која води насилна сецеонистичка кампања против владата на Шри Ланка од 1970 година со цел да создаде сепаратистичка Тамилска држава на север и исток од Шри Ланка (поранешен Цејлон). ЛТТЕ денес е прогласена за терористичка организација од страна на 32 земји.

¹¹ Gabriel Sheffer, "The Roots of Terrorism", Routledge, New York, 2006, pp123-124.

¹² Ибид. стр 124.

¹³ Вооружената исламска група (The Armed Islamic Group-GIA) е муслиманска терористичка организација која сака да ја собори алжирската влада и да ја замени со муслиманска држава. Помеѓу 1992 и 1998 година, ГИА изврши насилна кампања со цивилни масакри, понекогаш и ништејќи цели села во областа на нивните операции. Откога ја објави својата кампања против странците кои живеат во Алжир во 1993 година, ГИА усршти повеќе од 100 лица во земјата. ГИА е прогласена за терористичка организација од владите на Алжир, Франција и САД. Надвор од Алжир, ГИА има свои ќелии во Франција, Белгија, Велика Британија, Италија и САД.

Вклученоста на дијаспората во терористичките активности не е нов феномен, но нови трендови започнале да се појавуваат преку дејствувањето на глобалното движење „Дихад“. Особено, а можеби и најалармантно е што, членовите на заедниците на дијаспората сега учествуваат во терористички напади против владите на втората татковина. Историски, заедниците на дијаспората овозможуваат поддршка на терористичките организации вклучени во конфликтите во нивната татковина. Насилството можеби се појавило во нивните втори татковини, но сепак владата и нејзините граѓани не биле основната цел на таквите напади. Западните влади често ја толерирале поддршката на насилство затоа што не се сметало за внатрешна закана, туку за туѓ проблем. Од 11 септември 2001 година, ваквото гледиште драстично се промени. Заедниците на дијаспората не само што ги поддржуваат терористичките напади кон западните земји; тие се директни учесници во нив преку регрутирање, собирање средства, обука, операции и снабдување.¹⁴

Европската унија сè почесто го разгледува тероризмот како внатрешна закана, односно како проблем кој повеќе влијае на индивидуалните земји членки отколку на Унијата во целост. Всушност, на антитероризмот во Европа традиционално му се приоѓа од легален и од политички аспект. Не постои демократски признат, задолжителен, и комплетен внатрешен столб на антитерористичка стратегија на Европската унија.

Од политички причини, врската помеѓу контратероризмот и имиграцијата се избегнува. Многу од европските влади не прифаќаат дека имиграцијата станува трајна.

Фактот дека на 7 јули 2005 лондонските бомбаши биле муслимани родени во Велика Британија привлече големо внимание на Исламската заедница. Интервјуата со муслимани, кои не се од Британија ја разбудила свеста дека муслиманите не се подготвени да се вклопат во британското општество и овие разговори, исто така, го потенцираа фактот дека и Британците не се подготвени да се интегрираат со муслиманската популација. Ефектот од 7 јули резултираше со зголемена тензија и негативно се одрази на социјалната кохезија низ зголемена расна и верска деградација на односите во Велика Британија. Негативниот ефект беше социјално поразорен отколку нападите на 11 септември во САД. Медиумите се сè почесто обвинувани за легализација на стереотиите и ширењето на лажни информации.¹⁵

¹⁴ “The Radicalization of Diasporas and Terrorism”, Joint conference by the RAND Corporation and the Center for Security Studies, ETH Zurich, 2007.

¹⁵ “The Radicalization of Diasporas and Terrorism”, Joint conference by the RAND Corporation and the Center for Security Studies, ETH Zurich, 2007.

Настаните во Палестина, Ирак, Авганистан, Чеченија и на Балканот ја создадоа движечката сила за активизам и регрутирање.

Сведоци сме на нов феномен во кој заедниците на дијаспората се насочуваат против нивната втора татковина, кон владата и нејзиниот народ. Ваквата реалност е важна поради глобализацијата: обемот на сообраќај и отворените граници го прават проблемот да стане акутен. Шест критични проблеми се особено загрижувачки:

1. Изразениот страв дека заедниците навистина ќе ги нападнат нивните втори татковини.

2. Недостигот на интеграција создал регрути, кои подеднакво влијаат на асимилираните и на отугените. Некои од нив се вовлечени преку регрутација и авторадикализација—тие се независни учесници без претходни врски со терористички групи, но се инспирираат и мотивираат да ги извршат нивните дела како поддршка или симпатија со движењата.

3. Финансиските врски—дотокоот на донации.

4. Дијаспората обезбедува снабдување со оружје.

5. Дијаспорите се корисни пропагандни платформи—новите земји дозволуваат одлевање на средства кои се забранети во матичните земји;

6. Заедниците на дијаспората може да се здружат и да се мобилизираат со цел да лобираат и влијаат врз владите во нивните втори татковини да извршат притисок против владите на нивната татковина.¹⁶

Дијаспората како моќен медијатор не е нов феномен. Еврејската дијаспора во САД била мошне успешна во лобирањето во Конгресот да донесе резолуции за денунцирање-осудување на Британците во врска со Палестина. Ирско-американската поддршка на Ирската републиканска армија (ИРА) била толку голема, односно, 70% од оружјето пронајдено од страна на британските сили во Ирска било американско, и ЛТТЕ (Liberation Tigers of Tamil Eelam) започнало глобална мрежа на снабдување со оружје, поддршка и финансиски операции во странство за нејзините цели. Ослободителното движење на Тамилските тигри користело културни и политички настани за да влева заедничка цел во тамилската дијаспора за да обезбедат нивна радикализација и поддршка.

Дијаспората може да обезбеди четири категории поддршка за терористички цели:

– прибирање средства (преку организиран криминал);

¹⁶ Bruce Hoffman, "Radicalization, Terrorism, And Diasporas", RAND, ETH Zurich, 2007.

- регрутирање;
- снабдување со оружје и
- лобирање кај владите на нивната втора татковина.¹⁷

Овие заедници се успешни во прибирање донации и приходи, доброволно или изнудено. На пример, Курдистанската работничка партија е вмешана во политички и активности за собирање на средства што ја „заматува“ линијата помеѓу политичките и обичните цивилни активности. Всушност, една половина од буџетот на групата потекнува од Курдската дијаспора во Европа во периодот на деведесеттите години.

Лобирањето, исто така, игра важна улога: ИРА–придружните групи во САД ја блокирале продажбата на оружје на Британците; ЛТТЕ лобирала во Јужна Африка да се стопира продажбата на оружје во Шри Ланка.¹⁸ **Стариот модел на претежно пасивна и понекогаш активна дијаспора се променил во претежно активна дијаспора.**

Постои поврзаност помеѓу дијаспората и тероризмот бидејќи:

- Многу терористички мрежи и групи уживаат во материјалната, духовната и политичката поддршка од симпатизерите и добро организираниите дијаспори во Западна Европа и Северна Америка.
- Терористичките мрежи и групи користат пари кои што доаѓаат од извори кои се блиски до нивните основни етнички и културни корени.
- Политички и легални ограноци даваат пари за вооружување на екстремните фракции.
- Неформални методи на трансфер за хуманитарни цели се користат за терористички спонзорства.¹⁹

Радикализираната втора генерација на дијаспората содржи во себе главна потенцијална терористичка закана: „**Повеќето имигранти не се терористи, но поголем број терористи се имигранти...**“²⁰

Сепаратистичко–националистичките движења како ЛТТЕ, КЛА²¹, НЛА (Национална ослободителна армија), значаен дел се развија во дијаспората.

¹⁷ Ibid..

¹⁸ Bruce Hoffman, “Radicalization, Terrorism, And Diasporas”, RAND, ETH Zurich, 2007.

¹⁹ Michel Hess, “Substantiating the Nexus Between Diaspora Groups and the Financing of Terrorism”, Economics of Terrorism Study Group, NYC, New School, 5 May 2006.

²⁰ S.Bell, преземено од Michel Hess, “Substantiating the Nexus Between Diaspora Groups and the Financing of Terrorism”, Economics of Terrorism Study Group, NYC, New School, 5 May 2006.

²¹ Во 1997 година Косовската Ослободителна Армија беше вклучена на Американската (US State Department’s list) листа на терористички организации. Но, во февруари 1998 година беше отстранета од листата на терористички организации.

ЛТТЕ мрежата е распространета низ светот и има канцеларии–уреди во 54 земји. Понатаму, Косовската ослободителна армија и Националната ослободителна армија на Косово беа создадени во дијаспората од страна на политичките прогонети поединци од САД, Германија и Швајцарија. Курдистанската работничка партија има уреди стационирани во Германија и Холандија.²²

Со други зборови, дури и поддршката на насилството не претставува соодветна мерка ниту за одредувањето на безбедносниот предизвик ниту пак за оценување на соодветноста на активностите на дијаспората. Сложеноста на проблемот воопшто не треба да се потцени тука на Балканот. Многу групи во дијаспората биле активни во обезбедувањето на поддршка за ослободителните борби, војни и тероризам кои што следеа со распадот на Југославија. Биле основани фондови, била извршена политичка мобилизација и пропаганда, а некои дури се вратиле „дома“ за да се борат. Колку од ова претставуваше безбедносна закана, било да е за земјата–домаќин, за невините цивили насекаде, било да е за светскиот мир и безбедност генерално? И колку од ова не преставуваше закана?

Овие предупредувања се особено важни за светот после 11 септември. По трагичниот терористички напад врз Њујорк и Вашингтон, се појавил вистински наплив на внимание кај јавноста, во медиумите и политиката кон можните врски помеѓу доселените етнички групи и националните безбедносни предизвици.

Фактори кои влијаат на безбедносниот предизвик

Голем број фактори влијаат на степенот на безбедносниот предизвик кој што групите во дијаспората може да ѝ го наложат на земјата домаќин. Претпоставките се следни:

Првиот, и најважен од нив се поврзува со *интензитетот на конфликтот во татковината*, особено степенот на *воениот конфликт*. Онаму каде ваквиот конфликт е со голем интензитет било да е во форма на етничка дискриминација, внатрешна репресија, цивилна војна, воена окупација–поголема е веројатноста дека ќе се појават вооружени групи внатре во дијаспората, или дека вооружени лица од татковината ќе воспостават врски со населението во дијаспората.

²² Joell Dummers, “New wars and diasporas: suggestions for research and policy”, Journal of Peace Conflict & Development Issue 11, November 2007, достапно на: www.peacestudiesjournal.org.uk

Втора група варијабли се поврзува со демографските карактеристики на населението во дијаспората. Оваа група ги вклучува:

- *вкупната големина на дијаспората*, а со тоа и потенцијалната моќ и сложеност на политичките организации во дијаспората;

- *големиот број на групации на дијаспората во земјата–домаќин*, со поголеми заедници на дијаспората, поголема е веројатноста за опстанок на поголеми и посложени политички организации;

- *географската густина на населението на дијаспората внатре во земјата–домаќин*. Главно, политичките групи имаат поголема можност да мобилизираат поддршка во дијаспора со географски густо население, отколку во оние кои се раширени. Како и да е, напредокот на интернетот и други информациски и комуникациски технологии забележително ја зголеми можноста да го поврзат населението од дијаспората без разлика на географската оддалеченост²³;

- *социо-економскиот статус на дијаспората*. Побогати и подобро образовани дијаспори имаат поголема можност да обезбедат финансиски и организациски средства за политичките групи на дијаспората, отколку посиромашните заедници. Од друга страна, пак, посиромашните народи на дијаспората е поверојатно да се придружат на вооружените групи и да се вклучат во насилните активности.

Трета група варијабли се поврзува со политичка (незадолжително и физичка) *блискост и поврзаност на земјата домаќин со татковината*. Од овој аспект, безбедносните предизвици најверојатно зависат од неколку фактори на влијание:

- *Географската блискост на дијаспората со матичната земја*, соседните земји домаќини се најчувствителни на проширување на конфликтот, недефинирани политички односи, движење на бегалци, разузнавачки операции, одмазда и слична поврзаност со безбедносни последици. Ако се земе предвид потенцијалната закана од разузнавачки активности или одмазда, значајна е *моќта на матичните земји*, со тоа што, помоќните матични земји налагаат поголеми потенцијални безбедносни предизвици за земјата домаќин отколку послабите;

- *Етничката поврзаност на дијаспората со матичната земја*, зголемени последици по националната безбедност од политичка активност на

²³ David Romano. "Modern Communications Technology in Ethnic Nationalist Hands: The Case of the Kurds", Canadian Journal of Political Science, 35, 1. March 2002.

дијаспората, кога големи етнички заедници во земјата–домаќин имаат етничка, јазична, религиозна, или, пак, друга врска со други големи етнички групи во матичната земја;

- *Полиитичката поврзаност помеѓу земјата–домаќин и матичната земја, последиците по националната безбедност од политичка активност на дијаспората ќе бидат најголеми кога земјата домаќин е голема сила (поранешна колонијална сила или посредник) со широка надворешна политика на поврзаност со матичната земја.*

Четврта група на варијабилите се поврзува со *полиитичката врска помеѓу земјата–домаќин и групите на дијаспората*:

- Потенцијалните безбедносни последици од политичката активност на дијаспората се особено зголемени ако *на надворешната политика на земјата–домаќин се гледа како на сировинска ресурс на интересите на народите на дијаспората*, било да е од самото население или од вооружените групи. Како пример може да се наведе поддршката, било да е политичка, финансиска или воена, што земјата–домаќин и ја дава на репресивната влада во матичната земја или, пак, на спротивната страна во граѓанска војна. Од друга страна, пак, безбедносниот предизвик е особено намален ако на надворешната политика на земјата домаќин се гледа како на поддршка на интересите на народите на дијаспората.

- Потенцијалните безбедносни последици од активноста на дијаспората може, исто така, да бидат зголемени ако *на внатрешната политика на земјата–домаќин се гледа како на сировинска ресурс на интересите на народите на дијаспората*. Како примери може да се наведат официјално дозволена или толерирана дискриминација на народите на дијаспората; имиграциона политика која што е неповолна за членовите на народите на дијаспората; ограничување на движењето или мерки на надгледување; или, пак, апсењето, осудувањето или екстрадиција на вооружените припадници на дијаспората од страна на земјата домаќин.

- *Степенот на интеграција на групите на дијаспората во општеството на земјата–домаќин има особена важност за потенцијалните безбедносни предизвици.* Групите со повисок степен на интеграција е помалку веројатно дека ќе поддржат вооружени организации, кои за цел ќе ги имаат домашните институции, отколку групите со помал степен на интеграција и поотуѓените групи. Ваквата интеграција е подложна на голем број фактори. Тука спаѓаат *временската присуност на дијаспората* (групата која што е генерациски постара подобро се интегрира), *внатрешната политика на земјата–домаќин* (како што беше претходно изложена) и *степенот на културна сличност или разлика помеѓу народите на дијаспората и земјата домаќин*.

• На крај, политичкото водство во самите групи на дијаспората е од особена важност за начинот на кој заедницата комуницира со државата и со вооружените групи во нејзините граници. Безбедносните предизвици се доста намалени ако водачите на заедниците имаат силна поддршка од самата заедница, добри односи со избраните власти и извршителите на законот, и ги осудуваат екстремистите.²⁴

Од друга страна, пак, безбедносните предизвици за земјата домаќин се влошени доколку водачите на дијаспората се невлијателни (или ако водството е поделено), односите со државните органи се слаби, вооружени дејства се толерираат или се поддржани од водачите на заедницата.

Заклучок

Вклученоста на дијаспората во терористичките активности не е нов феномен, но нови трендови започнаа да се појавуваат преку дејствувањето на глобалното движење „дихад“. Особено, а можеби и најалармантно, е што членовите на заедниците на дијаспората сега учествуваат во терористички напади против владите на втората татковина.

Длабоките причини и непосредни мотивации кои ги водат етнонационалните ентитети од дијаспората да ги поддржуваат насилните и терористички активности не се многу променети во последните неколку декади.

Исполитизираните, радикализираните и организираниите миграциски групи и заедници на дијаспората денес функционираат како мостобран за терористичките групи.

Стратегиското слабеење на терористичките групи бара разбирање на внатрешните и надворешните фактори и услови кои ја ескалираат и де-ескалираат поддршката од дијаспората за тероризам.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Barbara Balaj, “Kosovo’s Albanian Diaspora: Blessing or Curse on the Economy?” Transition Newsletter, The World Bank Group, January 2001.
2. Bruce Hoffman, “Radicalization, Terrorism, And Diasporas”, RAND, ETH Zurich, 2007.
3. David Romano. “Modern Communications Technology in Ethnic Nationalist Hands: The Case of the Kurds”, Canadian Journal of Political Science, 35, 1, 2002.
4. Gabriel Sheffer, “The Roots of Terrorism”, Routledge, New York, 2006.
5. Gabriel Sheffer, Diaspora Politics: At Home Abroad, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2003.

²⁴ Rex Brynen, “Diaspora Populations and Security Issues in Host Countries”, McGill University, Montreal, Canada.

6. Joell Dummers, “*New wars and diasporas: suggestions for research and policy*”, Journal of Peace Conflict & Development Issue 11, November 2007, dostapno na: www.peacestudiesjournal.org.uk
7. Lawrence Malkin and Yuval Elizur, “Terrorism’s Money Trail”, “World Policy Journal 18, no. 1 2001.
8. Michel Hess, “Substantiating the Nexus Between Diaspora Groups and the Financing of Terrorism”, Economics of Terrorism Study Group, NYC, New School, 5 May 2006.
9. Митко Котовчевски, „Етиологија на вооружените конфликти“, Бомат графикс, Скопје, 2007.
10. Nicholas Wood, “Albanian exiles threaten to escalate war”, The Guardian, 21 May 2001.
11. Rex Brynen, “Diaspora Populations and Security Issues in Host Countries”, McGill University, Montreal, Canada.
12. S.Bell, prezeno od Michel Hess, “Substantiating the Nexus Between Diaspora Groups and the Financing of Terrorism”, Economics of Terrorism Study Group, NYC, New School, 5 May 2006.
13. The Radicalization of Diasporas and Terrorism”, Joint conference by the RAND Corporation and the Center for Security Studies, ETH Zurich, 2007.
14. United Nations High Commissioner for Refugees, 56th General Assembly, Third Committee, November 19, 2001.
15. Walter Laquer, “Postmodern Terrorism”, Foreign Affairs 75, no.5, 1996.

ПОКАНАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА ЧЛЕНСТВО ВО НАТО - ОД ЖЕЛБА ДО РЕАЛНОСТ

Стојан КУЗЕВ

Воена академија “Генерал Михаило Апостолски”, Скопје

Апстракт: По распаѓањето на Варшавскиот договор, НАТО изнајде оправдување за неговото и денешно постоење. НАТО, не само што не се распадна, туку напротив, ја зајакна својата позиција.

Враќањето на НАТО се потпира на отворени за нови членки. Својот интерес за приклучување во НАТО го пројавија повеќе аспирации. По крајот на студентската војна, 10 држави станаа членки на НАТО, преку двајца досегашни кругови на проширување.

Република Македонија, полноправно членство во НАТО го има дефинирано како стратешка цел. Меѓутоа, и покрај јасно истакнатата политичка определба, оваа цел останува да се оствари во претходниот круг на проширувањето, кој сега е во тек. Амбициите дека тоа може да се случи во иднината два круга на проширувањето се покажаа како нереални.

Преку инструментите за приближување кон НАТО, предложени со Акциониот план за членство - Индивидуалната партнерска програма и Програмата за планирање и преглед, РМ планира и реализира конципираните активности.

За своите активности, РМ е под непосреден надзор од страна на НАТО.

Оценките на НАТО за постигнувањата се позитивни, но сепак има бројни и значајни прашања кои сè уште се отворени или неразрешени.

Клучни зборови: безбедност, соработка, партнерство, членство, евалуација.

INVITATION ON REPUBLIC OF MACEDONIA FOR MEMBERSHIP TO NATO – FROM WISH TO REALITY

Abstract: After dissolution of Warsaw Pact, NATO has found excuse for its future survival. NATO, was not diminished, but on the contrary become even stronger.

The NATO doors continue to be open for the new members. The interest to join NATO expressed many countries. After end of the Cold War 10 states became members of NATO, in two cycles of enlargement.

The full membership to NATO has been to defined as a strategically goal of the Republic of Macedonia. But, although there is clear political decision, this goal remained to be realized in the third cycle of enlargement which is ongoing. Ambitions that it will happen in the past two cycles of enlargement has show that this was unreal.

By the instruments for approaching to NATO, which are defined in the Member Action Plan – Individual Partnership Program and Planning and Review Process, Republic of Macedonia is planning and realizing continuous activities.

For own activities Republic of Macedonia is under continuous control from NATO. NATO evaluation for achieving results are positive, but still exist numbers of important questions which are still open and should be solved.

Key words: security, cooperation, partnership, membership, evaluation.

Увод

По завршувањето на Студената војна, природно се постави прашањето за оправданоста од натамошното постоење на НАТО Алијансата. Имено, таа беше оформена како одговор на постоењето на Варшавскиот договор, кој во меѓувреме се распадна. Едноставно се наметна прашањето дали во услови кога Варшавскиот договор не постои, може и треба да постои НАТО и ако постои, кои се неговите функции и задачи. Како најглобален одговор на ова прашање, беше оној, според кој, опасностите по мирот и безбедноста на државите членки на НАТО и понатаму постојат и дека ризици од евентуална војна и нови опции на ризици сè уште има. Притоа, обврските на НАТО во периодот веднаш по крајот на Студената војна најконкретно беа утврдени во Стратегискиот концепт од 1991 година, а најновите обврски се утврдени со новиот Стратегиски концепт од 1999 година.

Во периодот по Студената војна, се појави нова Европа, со поголема интегрираност и со развиена евроатлантска безбедносна структура, во која НАТО игра централна улога. Притоа, Алијансата игра централно место во напорите за воспоставување нови шеми на соработка и заемно разбирање ширум евроатлантскиот регион и се заложил за нови и суштински активности во интерес на пошироката стабилност. Затоа НАТО мора да постои и да ја одржува колективната одбрана, да ја зајакнува трансатлантската врска и да обезбеди рамнотежа, која на европските сојузници ќе им обезбеди преземање поголема одговорност. Во рамките на тоа, Алијансата „мора да ги продлабочува своите односи со партнерите и да се подготвува за пристапување на нови членки“¹. Токму затоа, следејќи ја ваквата стратесиска определба, во пристапот за градење на безбедноста на 21-от век, Стратегискиот концепт значајно место им дава токму на „континуираната отвореност на Алијансата

¹ The Reader's Guide to the NATO Summit in the Washington 23 – 35 April 1999, The Alliance's Strategic Concept, Office of Information and Press NATO, Brussels (ISBN 92-845-0132-6), p. 47.

за нови членки и континуираните обиди за партнерство, соработка и дијалог со други земји, како дел од нејзиниот кооперативен пристап кон евроатлантската безбедност⁴².

Поаѓајќи од својата стратемиска определба за интегрирање во НАТО, Република Македонија (во натамошниот текст РМ), целосно ја поддржува определбата на Алијансата за отвореност на процесот на проширувањето со нови членки, согласно на член 10 од Вашингтонскиот договор. Членството во европските и во евроатлантските политички, економски, безбедносни и одбранбени интеграции, РМ го гледа како битен предуслов за траен мир, стабилност и економски просперитет на регионот на Југоисточна Европа и Европа во целина.

1. Досегашно проширување на НАТО

Проширувањето на НАТО е актуелно прашање во самата организација, практично, од нејзиното основање. Отвореноста на организацијата е видлива од веќе споменатиот член 10 од Вашингтонскиот договор, а самото проширување трае континуирано и практично е составен дел на трансформацијата на Алијансата. Потврда за тоа се податоците дека по формирањето на организацијата во 1949 година од страна на 12 држави членки, па се до денес нејзиниот број постојано расте. Во 1952 година се примени Грција и Турција, во 1955 СР Германија и во 1982 година е примена Шпанија. Со тоа практично е заокружен процесот на проширување на Алијансата до крајот на Студената војна*.

Во периодот **по крајот на Студената војна**, нагло пораснаа амбициите на многу држави за зачленување во НАТО. Од тогаш па до денес се реализирани два круга на проширување. Во **првиот круг**, односно во 1999 година, членки на Алијансата станаа Полска, Унгарија и Чешката Република, а во 2002 година, во **вториот круг**, се случи најголемото проширување на Алијансата со нови седум држави (Бугарија, Естонија, Летонија, Литванија, Романија, Словачка и Словенија), со што бројот порасна на 26 држави - членки на Алијансата. Сега, се реализира **треќиот круг** на проширувањето.

За проширувањето на НАТО со нови држави членки во периодот до крајот на студената војна војна може слободно да се рече дека се остваруваше со едноставно прифаќање на одредбите на Вашингтонскиот договор, односно без поставување на предходни или подобро речено дополнителни услови. Секако, тука мора да се напомене, дека, разбирливо, клучен критериум за зачленувањето е политичкиот систем, односно општественото уредување на конкретната држава.

² Isto str. 51.

* Пошироко за ова види кај Кузев, С., Основи на стратегијата за одбрана на Република Македонија (општа стратегија), Југореклам, Скопје, стр. 195-200.

За проширувањето на НАТО со нови држави-членки по овој период, може слободно да се рече, дека, истото се реализира по претходна процедура. Сега, основа на проширувањето претставуваат резултатите од објавената „Студија за проширување на НАТО“ во 1995 година. Колку за потсетување, една година порано, на Самитот на шефови на држави и влади одржан во Брисел, се донесени Декларацијата, Поканата и Рамковниот документ, за дотогашната иницијатива „Партнерство за мир“ (во натамошниот текст: ПЗМ), а две години подоцна, во Синтра, Португалија е основан Евроатлантскиот партнерски совет (во натамошниот текст: ЕАПС). Целокупната оваа активност, како и донесувањето на соработничко партнерските документи претставуваат потврда за отворените врати на НАТО во наредниот период, а нивната содржина рамка за достигнување на определени стандарди и исполнување на критериуми од страна на бројните аспиранти за членство. Сепак, за приемот на државите во првиот круг по Студената војна, може слободно да се рече, дека се изврши повеќе под инерција на глобалните случувања и геополитичките реструктурирања, отколку како резултат на исполнување на определени стандарди и критериуми.

Дури по одржувањето на Вашингтонскиот јубилеен самит, посветен на 50-годишнината од основањето на НАТО и донесувањето на Акциониот план за членство (во натамошниот текст: АПЧ), односно добро познатиот МАП (Membership Action Plan), може да стане збор за понагласени заложби за исполнување на определени стандарди и критериуми, иако на нивното исполнување сè уште се гледаше мошне флексибилно. Затоа, слободно може да се рече, дека, во добар број случаи на прием во Алијансата, одлуките беа политички. Оттука, заложбите за поцелосно исполнување на стандардите и критериумите пред приемот на идните држави-членки, останува да се реализира во третиот и наредните кругови на проширувањето.

2. Акциониот план за членство во НАТО

АПЧ, всушност, е основа за натамошен прогрес за интензивирање и индивидуален дијалог во однос на прашањата за членство, кој „е дизајниран да ја зајакне цврстата определба за натамошно проширување преку покренување **програма на активности** за асистирање на државите аспиранти во нивните подготовки за можно идно членство“³. На државите аспиранти Програмата им нуди список на активности од кои тие можат да ги одберат

³ The Reader's Guide to the NATO Summit in the Washington 23 – 35 April 1999, Membership Action Plan, Office of Information and Press NATO, Brussels (ISBN 92- 845-0132-6), p. 73.

оние за кои сметаат дека најмногу ќе им помогнат при подготовките. Активното учество во механизмите на ПЗМ и на ЕАПС, останува суштинска можност за земјите аспиранти, кои сакаат понатаму да го продлабочат нивното политичко и воено вклучување во работата на Алијансата.

Започнувањето на преговорите со Алијансата се остварува врз основа на покана на државата аспирент, а учеството во АПЧ, „не подразбира каква било временска рамка или каква било одлука, ниту, пак, гаранција за членство. Програмата не може да се смета како список на критериуми за членство“⁴.

АПЧ, кој претставува практична манифестација на отворената врата, е поделен на следните пет **поглавја**:

- а. политички и економски прашања;
- б. прашања во однос на одбраната/армијата;
- в. прашања во однос на ресурсите;
- г. прашања во однос на безбедноста и
- д. правни прашања.

Во рамките на секое од овие прашања, АПЧ ги идентификува прашањата кои би можеле да се дискутираат генерално и да ги истакнат механизмите со чија помош најдобро ќе се изведат подготовките за можно крајно членство*.

3. Определби на Република Македонија за НАТО

Поаѓајќи од својата стратедиска определба за интегрирање во НАТО, РМ целосно ја поддржува определбата на Алијансата за отвореност на процесот на проширувањето со нови членки, согласно на член 10 од Вашингтонскиот договор. Членството во европските и евроатланските политички, економски, безбедносни и одбранбени интеграции, РМ го гледа како битен предуслов за траен мир, стабилност и економски просперитет на регионот на Југоисточна и Европа во целина.

Имајќи предвид дека РМ не можеше директно да ја оствари оваа стратедиска определба, таа презеде низа активности кои водат кон нејзино остварување. Тука се наведуваат само најзначајните кои ги изразуваат политичките определби на државата:

- Собранието на РМ на 23 декември 1993 година донесе „Одлука за стапување на Република Македонија во членство во Северноатлантската

⁴ Isto.

* Пошироко за ова види кај Кузев, С., „Парламентарните избори во Република Македонија во 2006 година-перспектива или сопирачка за членство во НАТО“, текст објавен во Зборникот на трудови од научниот собир „Парламентарните избори 2006 година и македонските аспирации за членство во НАТО и ЕУ“, одржан на 22-23 јуни 2006 година, Скопје, Европски универзитет, 2006. стр. 145-150.

договорна организација-НАТО“*.

- како една од првите држави РМ во јануари 1994 година ја поздрави иницијативата ПЗМ, а во ноември 1995 година стана нејзина членка.

- во март 1996 година РМ беше примена во САСС, а во 1997 стана членка на ЕАПС.

Покрај наведените политички определби, РМ има преземено бројни и континуирани определби заради остварување на својата стратегиска цел.

4. Република Македонија и досегашните кругови на проширувањето

Веќе е речено дека РМ мошне рано се определи за полноправно членство во НАТО Алијансата. Оттогаш па наваму, со оглед на сè уште не остварената стратегиска цел, може да се рече дека таквата политичка определба била повеќе декларативна, отколку вистински да се работи на нејзиното остварување. Доколку сакаме да ја лоцираме статусната положба во однос на зачленувањето на РМ во НАТО за време на изминатите два круга, како и сегашната, за време на третот круг на проширување, може да се истакне следното:

За време на *првиот круг* на проширувањето, РМ се соочува со не така нагласено јавно мислење за зачленувањето во НАТО, па дури може да се рече дека тоа беше поделено. Владееше големо незнаење воопшто за НАТО и посебно за содржината и суштината за самото проширување и за неговата суштина. Доминантно беше мислењето дека во НАТО треба да се аплицира и влезе заради остварување на повисок степен на безбедност на државата, а не заради давање прилог кон пошироката безбедност. Едноставно се мислеше дека со зачленувањето во НАТО ќе се амортизираат и премостат внатрешните и надворешните безбедносни слабости. Извесноста за добивање на покана во овој период, беше подгреана и со изјави на некои високи политички личности. Од изнесените, како и од низа други слабости (големина на популацијата и територијата на РМ, не толку нагласениот стратегискиот интерес на Алијансата за овој простор, нискиот степен на развој на демократските односи, гломазните и скромни по капацитет вооружени сили и др.), јасно укажуваат колку тогаш РМ беше далеку од добивањето покана за членство во НАТО, иако се работеше за немање или за ниски критериуми за членство.

За време на *вториот круг* на проширувањето, РМ во однос на приклучувањето во НАТО го има најниското јавно мислење. Причина за тоа

* Одлука за стапување на Република Македонија во членство во Северно-атлантската договорна организација (Сл. весник на РМ, бр. 78/93).

секако се Косовската криза и војната со која се соочи РМ во 2001 година. РМ и понатаму е се уште далеку од вистинските општествени реформи. Меѓуетничките односи се сè понарушени, иако актуелната власт настојува да ги “фризира”. Изработеноста на стратегиските документи е скромна, а нивната содржина фикувана. Армијата е се уште гломазна, недоволно вооружена со современо оружје и необучена. За интероперативност со силите на НАТО и не може да стане збор. Охридскиот рамковен договор, кој беше производ на епилогот на војната, внесе нова конфузија на општествен план во државата. Подоцна, реализацијата на Охридскиот рамковен договор, ќе стане основен критериум за оценување на демократскиот развој на државата. Исполнувањето, пак, на обврските кои произлегоа од АПЧ и реализацијата на Индивидуалните партнерски програми (во натамошниот текст: ИПП) и на Програмата за планирање и преглед (во натамошниот текст: ПАРП), беше на ниско ниво, па оттука поточно е да се рече дека тие остануваа на ниво од декларираното, отколку да се говори за некој поголем прогрес. По вака изнесените оценки, поголем коментар за можноста РМ да добие покана членство, не е потребен.

Сега тече времето на *и́ррејшоој круѓ* на проширувањето. Позитивните ставови на јавното мислење за приклучување кон НАТО се искачени на невообичаено ниво од речиси 90%. Тоа е, пред сè резултат на поддршката што РМ ја добива на политички, економски и социјален план од НАТО, Европската унија и низ регионалната и билатералната соработка. Особено значајна е поддршката што РМ ја добива од САД, особено по признавањето на РМ под уставното име. Признанијата во однос на целосната реализација на Охридскиот рамковен договор не изостануваат, а отпочнавме и со значајните реформи во правосудството. РМ наводно е лидер во рамките на Јадранската повелба. Се почесто од врвни функционери на Алијансата можат да се слушнат зборови за повисок степен на исполнување на критериумите од страна на РМ и за извесноста за добивање на поканата. Сепак, има и спротивни оценки. Издвојувањето на подготвеноста на Хрватска за влез во НАТО од страна на претседателот на САД, Џорџ Буш, секако не е добар индикатор за РМ. Тоа, тука не треба да се елаборира, а уште помалку да се трансформира, како што прават високи функционери во РМ, дека оценките за Република Хрватска се однесуваат и на РМ. Напротив, треба напорно и истрајно да се работи на реформите, а епилогот за успешната на работа да води кон остварување на стратегиската цел на РМ - зачленување во НАТО*.

* Елаборацијата на ова прашање е единствено од аспект на приближувањето на РМ во исполнувањето на критериумите за зачленување во НАТО, а не и од аспект на најавеното вето од страна на Република Грција во врска со името на државата.

5. Евалуација на реформите и приближувањето на Република Македонија кон НАТО

Евалуацијата на реформите во РМ, се предмет на постојан надзор од страна на НАТО. Само да се потсетиме дека на 09.05.2007 година, Северно атлантскиот совет на НАТО го разгледуваше последниот Извештај за партнеството на РМ, согласно на АПЧ 2006 - 2007 година. Во него, во Извештајот за прогресот на РМ, јасно е изразено задоволството од успешно спроведените парламентарни избори во 2006 година, силните напори што се прават за продлабочување на политичките, економските и одбранбените реформи, реформите на планот на владеењето на правото и судските реформи, кои во исто време мораат да бидат одржливи. Посебно позитивно се оценува учеството на македонските армиски континенти во мисиите надвор од територијата на РМ. Потоа, следуваат извршното Резиме и оценките за постигнувањата и слабостите по сите пет поглавја од АПЧ.

Во продолжение се даваат некои од позначајните достигнувања и слабости.

Политички прашања

Во делот за политичките прашања јасно е истакнато дека Охридскиот рамковен договор дава придонес во креирањето на РМ како мултиетничко општество. Парламентарните избори се оценети како успешни и тие спроведени според меѓународните стандарди. Нагласено е невлегувањето на партијата ДУИ во власта, иако таа е победник од албанскиот електорат, што доведува до серија конфронтации. Имено, традиционален коалиционен партнер на владата на ВМРО-ДПМН, од македонскиот албански блок е ДПА.

Донесувањето на Законот за полиција е оценето како мошне позитивна активност и покрај сите турбуленции што ги предизвика неговото донесување. Укажано е дека дел од реформите во овој сектор треба да биде оперативното оспособување на професионалните полициски сили, но дека МВР не располага со таква институција, односно се укажува на фактот дека Полициската академија егзистира надвор од неговите организациски рамки.

Позитивно се оценети и реформи и во сферата на правдата, се со цел да се придонесе кон владеење на правото. Независноста на судството е истакнатата како мошне значајна заложба, а во тој контекст позитивно се оценети реформите во секторот на јавното обвинителство. Како значајна слабост е оценет фактот, што и покрај подолгото изминато време од основањето на Правната академија, таа сè уште вистински не функционира. Воопшто, секторот на правдата е оценет како поле за чии реформи треба да се поведе посебна грижа.

Во рамките на реформите кои се во функција на владеењето на правото, е укажано на потребата од засилена борба против корупцијата и организираниот криминал, особено од аспект на фактот што според оваа општествено штетна појава, РМ е рангирана на високото 105 место од 163 рангирани држави. Негативна оценка е изнесена и поради продажбата на донирано оружје, без за тоа да биде известен донаторот.

Позитивно се оценети тенденциите за подеднаква правична застапеност на етничките заедници во државните институции, добрите меѓусоседски односи, улогата што РМ ја има како промотер на регионалната соработка и сл.

Економски прашања

На економски план РМ заостанува. Бруто домашниот производ (во натамошниот текст:БДП) е на ниво на 90% од оној што го имаше во 1989 година, неговиот раст во последните години е под 4%, иако проектираниот е над 4%, а владините очекувања беа тој да не изнесува под 6%. Очекуваната инвестициона активност, и покрај либерализацијата, заостанува.

Високиот процент на невработеност, кој се движи над 36% од работната сила, останува најголемиот макроекономски и социјален проблем. Буџетскиот дефицит е незначително негативен (0.5 % од БДП за 2006 година, а неговата проекција за 2007 и 2008 година е 1%). Јавниот долг останува под 50% од БДП. Околу 65% од БДП во 2006 година е производ на приватниот сектор. Трговскиот дефицит и понатаму благо расте, пред сè поради огромниот притисок за увоз на стока, која извозно не може да се покрие. Прашањето на околината и понатаму остануваат голем предизвик, како за домашните, така и за странските бизниси.

Одбранбени/воени прашања

Позитивно е оценет фактот што РМ има пристапено кон изработка на Национална безбедносна стратегија и што планира истата да ја донесе во 2007 година. Исто така, позитивно се оценети добрососедските односи и регионалната соработка што ја има РМ. Посебно се истакнува соработката во рамките на Јадранската повелба и помошта што РМ им ја дава на патот кон ПзМ или во рамките на ПзМ на Босна и Херцеговина, Црна Гора и Србија.

Оценето е дека РМ нема правни ограничувања за транзит и развој на странски сили преку националната територија заради обука, вежби и хуманитарни операции, како и фактот дека е правно регулирано упатувањето на вооружените сили на РМ надвор од територијата на РМ. Позитивно се оценува и регулирањето на новата улога на вооружените сили, што се состои во поддршка на Министерството за внатрешни работи, како и планираната

оперативна готовност на Центарот за кризен менаџмент, што треба да се достигне во текот на годината.

Главно, како позитивни и како прашања кои се во тек се оценети активностите кои РМ ги има на полето на Одбранбениот план, учеството во операциите, и во имплементацијата на Партнерските цели.

Прашања на ресурсите

Позитивно се оценуваат издвојувањата за буџетот во одбраната во висина од 2.3 - 2.6% од БДП и напорите што се прават овие средства до 2008 година да се распределуваат според следното: 50% за персонал, 30% за операции, одржување и други трошоци и 20% за опремување. Со тоа се очекува да се надминат досегашните негативни пропорции што РМ ги имаше во рамките на распределбата на буџетот за одбрана.

Активностите во ПЗМ се финасираат од буџетот за одбраната, а недостигот се компензира со помош од НАТО државите и преку фондот на Варшавската иницијатива, спонзорирана од САД.

Безбедносни прашања

Главно достигнување на подрчјето на безбедносните прашања е донесувањето на Законот за безбедност на класифицирани информации во 2004 година. На овој план е видлива остварената соработка со повеќе држави и меѓународни организации (НАТО и ЕУ). Формираната Дирекција за оваа намена се наоѓа во фаза на континуирано оспособување на персоналот, опремување и активно е вклучена во заокружување на процесот на информациската безбедност.

Правни прашања

Констатирано е дека Уставот на РМ не создава правни пречки за облигациските односи кои произлегуваат од Северноатлантскиот договор и посебно од неговиот член 5. Со ратификацијата на Северноатлантскиот договор, РМ во рамките на самоодбраната согласно на неговиот член 5, ќе овозможи развој на силите на НАТО на својата територија, вклучувајќи влез, излез и транзит. Во тој контекст, треба да се истакне дека РМ е страна во Договорот помеѓу државите-членки на Северноатлантскиот договор и другите државии-учеснички во ПЗМ, за стусот на нивните сили, како и на неговите дополнителни протоколи.

Во слободна интерпретација, може да се рече дека Извештајот во целина ги идентификува и афирмира постигнувањата, меѓутоа лоцира и многу работи и активности кои се дефинирани во извештајниот период, а нивната реализација

не е отпочната, се доцни или пак квалитетот на сработеното не е на потребното ниво. Оттука, со право се наложува дека Извештајот треба да биде водилка за работа во наредниот период. Овој Извештај и постигнувањата што ќе се направат по него, како и Извештајот што ќе уследи непосредно пред самитот во Букурешт, ќе бидат клучни за статусот на РМ на патот кон НАТО.

Заклучок

РМ во својата надворешно-политичка ориентација јасно ја има издиференцирано својата стратегиски цел-полноправно членство во НАТО. Тука, веднаш треба да се нагласи дека исполнувањето на критериумите за членство во НАТО, се разбира со извесни специфичности, значи и исполнување на критериумите за полноправно членство во ЕУ, што од друга страна значи остварување и на втората стратегиска цел на РМ- полноправно членство во ЕУ.

На својот пат кон НАТО, РМ речиси од осамостојувањето како држава, прави постојани напори за остварување на оваа своја цел. Таа мошне рано стана членка на ПЗМ и САСС, односно на ЕАПС. Преку инструментите именувани како ИПП и ПАРП, РМ постојано планира и реализира активности кои треба да ја приближат РМ кон НАТО. Сите овие активности се во функција на достигнување на определените стандарди и соодветната интероперабилност. Учеството на континенти на АРМ во мисии надвор од територијата РМ, во основа треба целосно да ја зајакне позицијата на РМ кон НАТО.

Сепак, во досегашниот период, РМ ја нема остварено оваа стратегиска цел. Се покажа дека барањата кои произлегуваат од АПЧ, не се достигнати. Подобрено речено, изолираните позитивни постигнувања во подрачјето на одбраната/армијата се недоволни, доколку такви резултати не се постигнат и во другите четири поглавја од АПЧ.

Евалуацијата на реформите во РМ, се предмет на постојан надзор од страна на НАТО. Во последниот Извештај, јасно е изразено задоволството од успешно спроведените парламентарни избори во 2006 година, силните напори што се прават за продлабочување на политичките, економските и одбранбените реформи, реформите на на планот на владеењето на правото и судските реформи, кои во исто време мораат да бидат одржливи. Посебно позитивно се оценува учеството на македонските армиски континенти во мисиите надвор од територијата на РМ.

Извештајот во целина ги идентификува и афирмира постигнувањата, меѓутоа лоцира и многу работи и активности кои се дефинирани во извештајниот период, а нивната реализација не е отпочната, се доцни или, пак, квалитетот на сработеното не е на потребното ниво. Оттука, со право се наложува дека Извештајот треба да биде водилка за работа во наредниот период. Овој Извештај и оние кои ќе следуваат, треба да бидат евалуација на постигнувањата на РМ и единствен критериум за оставрувањето на стратегиската цел - зачленување на РМ во НАТО.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ванковска, Б., Политички систем, Бомат графикс, Скопје, 2007.
2. Гоцевски, Т., Колективната безбедност и одбраната на Македонија, Просвета, Куманово, 1993.
3. Гоцевски Т., Бакрески, О., Славески, С., Европската унија на низ призмата на европската безбедност, Македонска ризница, Куманово, 2007.
4. Кузев, С., Основи на стратегијата за одбрана на Република Македонија: (општа стратегија), Југореклам, Скопје, 2001.
5. Кузев, С., Збирка документи од областа на безбедноста и одбраната (стратегиски определби), Југореклам, Скопје, 2002.
6. Кузев, С., Арсовски, М., и Дамјановски, Р., Војната во Македонија во 2001 година, Матица Македонска, Скопје, 2006.
7. Славески, С., Националната безбедност на Република Македонија и евроатланските интеграции, Диги принт, Скопје, 2003.
8. Стаменковски А., Одбрана НАТО, НИП Ѓурѓа, Скопје, 1997.
9. Шкарик, С., Споредбено и македонско уставно право, Матица македонска, Скопје, 2004.
10. Македонија во НАТО, Министерство за одбрана на Република Македонија, Форумпринт - ДЕ Куманово, 2003.
11. Парламентарните избори 2006 година и македонските аспирации за членство во НАТО и ЕУ”, одржан на 22-23 јуни 2006 година, Скопје, Европски универзитет, 2006.
12. Форум (аналитика), бр. 7, Ноември / Декември 2006, Центар за стратегиски истражувања и документација.
13. NATO Handbook, Office of Information and Press, NATO - 1110 – Brussels.
14. The Reader’s Guide to the NATO Summit in the Washington 23 – 35 April 1999, Membership Actoin Plan, Office of Information and Press NATO, Brussels (ISBN 92-845-0132-6).

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА РЕГИОНАЛНИТЕ ИНИЦИЈАТИВИ ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА

Стојан СЛАВЕСКИ

Воена академија „Генерал Михаило Апостолски“ - Скопје

Апстракт: Во овој труд ќе направиме компаративна анализа на регионалните иницијативи во однос на државите учеснички во нивната работа, целите и полињата на соработка, како и методите и начините на имплементација. Исто така, ќе разгледаме нивното финансирање и контролните механизми. Понатаму, предмет на нашата анализа ќе биде соработката помеѓу иницијативите, како на овој вид соработка влијаат надворешните актери (САД, ЕУ и НАТО) и кои се ефектите од оваа соработка. Појато ќе се задржима и на односот на Република Македонија кон соработката во рамките на регионалните иницијативи како предуслов за нејзино евроатлантско интегрирање. Врз основа на направената анализа, ќе се обидеме да дадеме свое видување за предизвиците кои стојат пред регионалната соработка како и за нејзините перспективи.

Клучни зборови: регионални иницијативи, соработка, интеграција

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE REGIONAL INITIATIVES IN SOUT-EASTERN EUROPE

Abstract: In this article we will make a comparative analysis of the regional initiatives in relation to the countries participating in their work, their goals and areas of cooperation, as well as the methods and the ways of implementation. Also, we will consider their financing and control mechanisms. Furthermore, subject of our analysis will be the cooperation among the initiatives, the way in which the external factors (USA, EU and NATO) influence this cooperation and the effects of the cooperation itself. Then we will take into account the attitude of the Republic of Macedonia to regional cooperation, as a prerequisite for its Euro-Atlantic integration. Based on the analyses made, we will try to present a personal view on the challenges standing in front of the regional cooperation and of its prospects.

Key words: regional initiatives, cooperation, integration

Вовед

Конфликтите и војните што ја погодија Југоисточна Европа ја наметнуваа потребата за пацификација на регионот како предуслов за стабилизација и нормализација на состојбите. Како резултат на тоа започна процесот на промоција на регионални иницијативи. Наметнатиот мир не ги отстрани вистинските причини за непријателствата помеѓу државите. Незадоволни од наметнатите решенија, придружени со недоверба, на државите од регионот им беше тешко да соработуваат една со друга, особено кога на дневен ред се наоѓаа безбедносните проблеми. Тоа е една од причините што во најголем број од случаите иницијативата за соработка помеѓу државите од регионот доаѓаше од надворешните фактори (САД, ЕУ и НАТО).

Од средината на деведесеттите години почна да расте сознанието дека регионалната соработка може да игра важна улога и да помогне во надминувањето на многу регионални проблеми. Дејтонскиот мировен договор ја дефинира генералната рамка за мирот во Босна и Херцеговина, меѓутоа, исто така, создаде и услови за поширока регионална стабилизација и водење нови иницијативи за соработка. Овие иницијативи лансирани по потпишувањето на Дејтонскиот мировен договор не успеја да го превенираат избувнувањето на нови конфликти. Како потврда на тоа, Косовската криза повторно го дестабилизираше регионот. Поради тоа, по интервенција на меѓународната заедница на Косово, се појавија нови иницијативи кои требаше долгорочно да го стабилизираат регионот. Овие иницијативи имаа широк приод кон безбедносните проблеми во Југоисточна Европа (ЈИЕ) и вклучуваа во себе активности на полето на економијата, на политиката и на безбедноста.

Регионалните иницијативи, чиј број од година во година се зголемува, се една од најважните форми на меѓудржавна соработка во ЈИЕ. Нивната важност лежи во фактот дека тие ја охрабруваат соработката помеѓу државите од регионот и воспоставуваат рамка за таа соработка. Чекорите кои државите од Балканот ги преземаат покажуваат дека тие се во потполна согласност со овој приод. Од 2000 година има “експлозија” на регионални активности, дизајнирани да создадат основи за практичната соработка во клучните приоритетни подрачја. Некои од нив се иницирани однадвор, додека повеќето од нив имаат регионален белег. Во некои случаи соработката е насочена кон специфични подрачја за решавање одреден проблем, додека во други таа се обидува да покрие широко подрачје и се води повеќе на политичко рамниште.

1. Членството во регионалните иницијативи

Меѓународните ентитети кои учествуваат во ваква форма на регионална соработка не можат да се наречат земји-членки затоа што тие немаат права и обврски коишто произлегуваат од меѓународни договори, како што е случајот со меѓународните организации. За целите на оваа анализа ние го користиме терминот „учесници“, термин што е генерално прифатен во теориите за меѓународните односи и безбедноста. Учесниците во регионалните иницијативи се државите од Југоисточна Европа (ЈИЕ) кои земале учество во работата на регионалните иницијативи и кои имаат исти права. На состаноците

на иницијативите, државите најчесто се претставени од страна на нивните авторитети одговорни за прашањата кои се на дневниот ред.¹ Меѓутоа, учесници можат да бидат и државните авторитети лично, парламентарци, министри или претседатели на влади или држави. Понатаму, државите можат да учествуваат во работата на регионални иницијативи во својство на „земји поддржувачи“ (“a supporting country”) или „земји помошници“ (“assisting country”).² Конечно, иницијаторите на регионалните иницијативи (САД, НАТО и ЕУ) можат, исто така, да се сметаат за учесници поради нивното континуирано присуство преку финансирањето на регионалните иницијативи или учеството на конференции.

Учесници во регионалните иницијативи на ЈИЕ се сите држави во регионот, без исклучок. Понатаму, сите држави учествуваат во повеќе од една иницијатива. Ако се земе предвид фактот дека не е тешко да се исполнат условите потребни за учество во иницијативите, државите учеснички учествуваат во повеќе иницијативи. На пример, денес, Иницијативата за соработка во ЈИЕ (Southeast European Cooperation Initiative-SECI), Процесот за соработка во ЈИЕ (Southeast Europe Cooperation Process-SEECР) и Пактот за стабилност (Stability Pact-SP) имаат девет заеднички учесници. Многу држави надвор од регионот на ЈИЕ, меѓународни организации и финансиски институции земаат учество во иницијативите на различни начини. На пример, во Пактот за стабилност на ЈИЕ партнери се држави (Канада, Јапонија, Норвешка, Русија, Швајцарија, Турција и САД), меѓународни организации (ОН, ОБСЕ, СЕ, УНХЦР, НАТО, ОЕЦД), меѓународни финансиски институции (Европската банка за обнова и развој, Европската инвестициона банка, Советот на европската банка за развој).

Исто така, постои тенденција за поврзување помеѓу регионалните иницијативи, преку нивно партнерство. Па така, партнери на Пактот за стабилност за ЈИЕ се Црноморската иницијатива за соработка (Black Sea Economic Co-operation-BSEC), Централноевропската иницијатива (Central European Initiative-CEI) и Процесот за соработка во ЈИЕ.

¹ Кој авторитет ќе ја претставува државата зависи од нивото на кое се одржува состанокот. Па така, на состаноците на кои се разговара за технички прашања или се подготвуваат конференции, државите најчесто ги претставуваат претставници од нивните министерства.

² Земјите поддржувачи не се сметаат за учесници затоа што тие само финансиски ја поддржуваат работата на иницијативите, додека земјите помошници, покрај давањето финансиска поткрепа, директно учествуваат во работата одвреме - навреме.

2. Цели на регионалните иницијативи

Целите на иницијативите во ЈИЕ главно се исти: мир, стабилност, безбедност и економски развој. Повеќето од нив имаат уште една заедничка работа, тие инсистираат на потребата од регионална соработка, како единствен начин за остварување на поставените цели, со поддршка на ентитетите надвор од регионот (САД, ЕУ и НАТО).

Долгорочните цели вклучуваат бројни полиња во кои дејствуваат иницијативите. Така, на пример, Црноморската економска соработка, воспоставена во јуни 1992 година, има широко поле на активности (економија, трговија, социјала, културна и политичка соработка помеѓу државите учеснички). Амбициозните долгорочни цели на иницијативите се специфицирани на пониско организациско рамниште. На пример, Работната група на Централноевропската иницијатива за борба со организираниот криминал воспостави краткорочни и специфични цели во одредено подрачје, како што е развојот на ефикасни процедури за комуникација, воспоставување механизми за размена на информации и слично.

Една од ретките иницијативи со лимитирани и специфични цели е Процесот на министрите за одбрана на земјите од ЈИЕ (South-Eastern Defense Ministerial-SEDM). Лансирана во 1996 година на иницијатива на САД со намера за зајакнување на регионалните одбранбени капацитети преку соработка и добрососедски односи, во 1999 година, СЕДМ продуцираше еден многу важен проект, Бригадата за ЈИЕ (South East Europe Brigade-SEEBRIG). СЕЕБРИГ се воспостави врз основа на договор помеѓу земјите учеснички во СЕДМ процесот во август 1999 година. Договорот предвидуваше дека СЕЕБРИГ може да се употреби под мандат на ОН и ОБСЕ и под водство на НАТО или ЕУ за превенција на конфликти или други операции за поддршка на мирот (чување на мирот, постконфликтно градење на мирот и хуманитарни операции), во и надвор од регионот. Целите коишто требаше да ги постигне оваа иницијатива беа зајакнување на соработката, транспарентноста, интероперативноста и добрососедските односи помеѓу државите од ЈИЕ. Сето тоа требаше да доведе до унапредување на регионалната и на евроатлантската безбедност.

Веќе беше споменато дека во 1999 година Европската унија лансираше две иницијативи, САП процесот (Stabilisation and Association Process-SAP) и Пактот за стабилност за ЈИЕ. САП процесот беше дел од регионалниот приод на ЕУ. Тој им понуди на земјите од Западен Балкан перспективи за членство во ЕУ со јасно дефинирани економски и политички услови. САП беше рамка за воспоставување договорни односи помеѓу земјите од Западен Балкан и ЕУ. Двете иницијативи имаат исти цели - мир, стабилност, економски развој и перспективно членство во ЕУ. Меѓутоа, додека САП процесот воспостави нова рамка на односи помеѓу ЕУ и земјите од Западен Балкан, СП беше рамка

за соработка на поголем број ентитети. Иако инициран од ЕУ, Пактот за стабилност не беше директен инструмент на политиката на Унијата кон регионот, додека САП процесот го имаше белегот на нејзината политика.

Поновите иницијативи, воспоставени по 2000 година, покажуваат тренд дека регионалните иницијативи се фокусираат на соработката во специфични полиња со многу попрецизно дефинирани цели. Овие специјални програми се развиени со нагласена регионална димензија, како што беа и целите на другите регионални иницијативи, но со јасна потреба за независна и автономна акција. Оваа независна соработка на специфично поле на акција, со краткорочни цели, стана приоритет на соработката и веројатно ќе биде правецот во кој ќе се развива понатамошната регионална соработка.

3. Полиња на активности во регионалната соработка

За да се разберат компетенциите и специфичните активности на регионалните иницијативи, потребно е да се разгледа нивното поле на активности. Полето на активности го подразбира полето на соработка предвидено во основните документи во кој одреден проект или програма се имплементираат.

На прв поглед регионалните иницијативи во ЈИЕ имаат различно поле на активности. Компаративната анализа на полето на нивното ангажирање покажува дека различноста не е така голема и дека има многу преклопувања, кои можат негативно да влијаат на резултатите од специфичните активности.

Регионалните активности во ЈИЕ можат да бидат поделени со содржината на активностите во: *генерални иницијативи* (со широко поле на дејствување); *специјални иницијативи* (со потесно поле на активности) и *индивидуални иницијативи* (со само едно поле на активности).

Генерални иницијативи се СП, БСЕЦ, СЕЦИ, ЦЕИ и СЕЕЦП, поради тоа што во нивните документи е предвидено широко поле на дејствување (трговија, телекомуникации, безбедност итн.). Специјални регионални иницијативи се Јадранската повелба, Иницијативата на НАТО за ЈИЕ (NATO's South East European Initiative-SEI) и САП процесот, чие поле на дејствување е потесно. Индивидуални регионални иницијативи се СЕДМ, Клирингхаусот за ЈИЕ (Southeastern Europe Clearinghouse-SEEC) и Советот за цивилно-воено планирање за воредни состојби во ЈИЕ (Civil-Military Emergency Planning Council for Southeastern Europe-CMEPCSEE), чии активности се фокусираат во едно поле на дејствување.

Регионалните иницијативи, исто така, можат да бидат поделени според степенот на нивната операционализација на полето на нивните активности. Генералните регионални активности имаат најкомплексна структура. На пример, Пактот за стабилност има дефинирано три основни полиња на

активности (демократија, економија и безбедност), кои понатаму се поделени во 5, 12 и 10 потполиња. Секое од овие потполиња е понатаму поделено во специфични програми и проекти.

Исто така, анализите покажуваат преклопување на регионалните иницијативи во рамките на безбедносната соработка. Очигледно е дека регионалните иницијативи се преклопуваат кога е во прашање борбата со организираниот криминал и граничната контрола. Понатаму, значајна форма на соработка е соработката на полето на енергетските ресурси, заштита на животната средина и борбата против тероризмот, особено по 11 септември 2001 година. Некои од анализираниите регионални активности се преклопуваат на многу полиња на активности. Најголем процент на кореспонденција е помеѓу иницијативите поддржани од ЕУ, САП процесот и СП. Понатаму, околу половина од активностите на СП и ЦЕИ се преклопуваат. Исто така, има голем сличност помеѓу САП процесот и ЦЕИ.

Интерсот на регионалните иницијативи на некои подрачја од безбедносната соработка (на пример, борбата против организираниот криминал) го рефлектираат интересот на државите кон ова горливо прашање. Некои програми и проекти кои се имплементираат во безбедносната сфера се формализирани преку одвоени тела (на пример, Регионалниот центар на СЕЦИ за борба со трансграничниот криминал).

4. Методи и начини на имплементација на регионалните иницијативи

Методите и начините на имплементација на анализираниите иницијативи се директно поврзани со нивната структура. Активностите на регионалните иницијативи понекогаш се одвиваат на постојана, а друг пат на “ад хок” основа. Иницијативите со ширко поле на активности (ЦЕИ, БСЕЦ) имаат постојани тела со редовни годишни сесии (годишни состаноци на претседателите на влади на земјите учеснички во ЦЕИ - самити на ЦЕИ и пленарни состаноци на парламентарците од БСЕЦ кои што се одржуваат два пати во годината). На овие состаноци се усвојуваат политичките и економските насоки на иницијативите. Иницијативите со неинституционална соработка, како, СЕЕЦП, на пример, имаат редовни годишни состаноци на ниво на претседатели на држави и влади, или, како во случајот на СЕДМ, предвидено е одржување редовни состаноци, но на пониско, министерско ниво. Специфичните прашња и оние коишто бараат специјализирано знаење, ги дискутираат специјализирани работни групи, на постојана или „ад хок“ основа.

Методите и начините на имплементација на овие иницијативи, исто така, зависат од нивната природа. Па така, СП како рамка за соработка и координација на регионалните стратегии на различни актери, нема свој сопствен механизам на имплементација. Од организациска гледна точка,

Пактот го раководи Специјален координатор со свој тим. Политичките инструменти на Пактот се регионалните маси, кои ги има три: за демократија и човекови права, за економска реконструкција и за безбедноста (поделена во две потгрупи - за безбедност и одбрана и за правда и внатрешни работи).

Важноста на редовните годишни самити и министерски состаноци за работата на регионалните иницијативи најчесто лежи во фактот што тие ја рефлектираат политичката желба на државите учеснички и нивната подготвеност за соработка. На тој начин, се создаваат услови овие иницијативи да функционираат како форми за размена на мислења и како места за остварување билатерални контакти. Тие се често највидливиот дел од организираната соработка. Меѓутоа, резултатите на една иницијатива се оценуваат согласно постигнатите резултати на пониските организациони единици.

5. Финансирање на регионалните иницијативи

Има три модели на финансирање на регионалните иницијативи. Едниот е целосно финансирање од поединечен или повеќе меѓународни актери. Во овој случај, државите треба, од нивна страна, благовремено да предлагаат одредени проекти. Невладините организации, исто така, можат да аплицираат за финансирање одредени проекти. Примери за вакво финансирање се донаторските конференции на Пактот за стабилност.³

Вториот модел е со кофинансирање на проектите од страна на државите учеснички и надворешните актери (национални или меѓународни). Примери за ваков модел на финансирање се Иницијативата на НАТО за ЈИЕ (делумно се финансира од државните буџети, а делумно од буџетот на НАТО и програмите на ова организација), и Јадранската повелба (во основа финансирана од САД, додека одредени активности се делумно финансирани од државите членки).

Третиот модел на финансирање го користи ЦЕИ. Таа се финансира од фонд на Европската банка за обновување и развој, кој се полни со донации од сите држави-учеснички во ЦЕИ. ЦЕИ има наколку фондови од кои делумно се финансираат проекти на различни полиња на активности.

Може да заклучиме дека освен ЦЕИ, другите регионални иницијативи немаат сопствени извори на финансирање.

³ На првата донаторска конференција на Пактот, одржана во Брисел во март 2000 година, таа понуди „Пакет за брз почеток“ (“Quick Start Package”) кои се состоеше од 244 проекти кои тежеа 1,8 милијарди евра.

6. Контролни механизми

Контролните механизми на регионалните иницијативи се тела и процедури предвидени за супервизија, контрола и евалуација на нивните активности. Основните документи на регионалните иницијативи не содржат јасни дефиниции за овие контролни механизми. Иако во повелбите често се споменува воспоставување посебни тела, како на пример секретаријати, нивната супервизорска и/или контролна функција не е секогаш дефинирана. Понатаму, иако во посебни документи во повеќе детали се објаснуваат процедурите за воспоставување постојани и/или „ад хок“ тела, тие ретко ги дефинираат нивните компетенции или оперативни процедури.

Најголемиот број проектни тимови имаат обврска да достават извештај до телото кое го одобрило или го финансира проектот. Потоа телото доставува периодичен извештај, најчесто полугодишен до повисоките тела. Овие извештаи потоа се публикуваат, најчесто на официјалните сајтови на регионалните иницијативи, овозможувајќи јавна супервизија над активностите и резултатите на овие иницијативи.

Ефективната контрола на активностите е еден од проблемите на регионалните иницијативи. Највисоките тела, во повеќето случаи состаноците на највисоко ниво, ги дефинираат оперативните насоки за работата на постојаните тела, центри, секретаријати или слично. Специфичните активности се најчесто компетенција на специјални тимови, најчесто експертски. Меѓутоа, санкциите во случај на неисполнување на договореното најчесто не се споменуваат. Со исклучок на правните мерки во случај на неисполнување на обврските од договорот, каде што регионалните иницијативи дејствуваат како финансиери или „работодавачи“. Најголемиот број регионални иницијативи се потпираат на политичката отчетност на државите учеснички.

Според наше мислење потребно е да се формализираат контролни механизми во основните документи за да се разјаснат компетенциите и хиерархијата на телата на иницијативите. Исто така, важно е да им се овозможи на претставниците на државите учеснички да имаат увид во резултатите на преземените активности за да можат полесно да ги евалуираат постигнатите резултати.

7. Соработка помеѓу регионалните иницијативи

Големиот број регионални иницијативи со компетенции на исто поле најчесто не предизвикуваат натпреварување помеѓу нив. Преклопување на учесниците се чини е главната причина за тоа. Меѓусебната соработка помеѓу регионалните иницијативи од Југоисточна Европа, како и соработката со

државите надвор од регионот и меѓународните организации е еден од успешните аспекти на нивното функционирање.

Најчести форми на меѓусебна соработка помеѓу регионалните иницијативи се целосно учество на една или повеќе иницијативи во работата на друга регионална иницијатива или меѓусебно повикување за присуство на конференции и воспоставување нови регионални иницијативи од претходно воспоставените иницијативи.

Како што веќе споменавме, во документите на некои од регионалните иницијативи се споменуваат другите иницијативи како партнери. Така на пример, партнери на Пактот за стабилност се БСЕЦ, ЦЕИ, СЕЦИ и СЕЕЦП. Мрежата на регионални иницијативи во Југоисточна Европа се темели на партнерство. Партнерскиот статус беше најинтензивна форма на соработка помеѓу регионалните иницијативи. Покрај партнерскиот статус, Пактот му го признава на СЕЕЦП, како единствена автономна регионална иницијатива, правото на „глас на регионот“ на неговата официјална веб страница. За време на Самитот во Букурешт во февруари 2000 година, Пактот за стабилност и СЕЕЦП усвоија „Повелба за добрососедство, стабилност, безбедност и соработка во Југоисточна Европа“.

Регионалните иницијативи, исто така, интензивно соработуваат повикуваќи се едни со други за учество на конференциите кои тие ги одржуваат. Ова право, исто така, им е дадено и на државите и меѓународните организации надвор од регионот.

Покрај овие активности на соработка, регионалните иницијативи искажуваат потреба за воспоставување на нови регионални иницијативи и програми. Така, на пример, Пактот за стабилноста, формира цела мрежа на програми и иницијативи.⁴

Координацијата на активностите на регионалните иницијативи и меѓународните институции, НАТО и ЕУ, е олеснета поради фактот што целта на државите учеснички во овие иницијативи е нивната евроатлантска интеграција. Па така, на пример, НАТО декларираше дека Процесот за соработка во ЈИЕ е комплементарен со неговите активности во делот на зачувување на мирот, стабилноста и безбедноста на Југоисточна Европа. Од друга страна, Европската унија објави дека Пактот за стабилност е комплементарен со Процесот за стабилизација и асоцијација.

⁴ Пактот ги лансира следните програми и иницијативи: Борба против организираниот криминал, Полицискиот форум, Регионалната иницијативата за емигранти, азиланти, бегалци, Регионалниот центар за контрола на вооружувањето итн.

На Конференцијата на Пактот за стабилност во Белград во мај 2006 година, беше одлучено да се воспостави Регионален совет за соработка кој треба да ги преземе активностите од регионалните и работни маси на Пактот. Ова беше потврдено на Регионалната маса одржана во Загреб во мај 2007 година.⁵ Исто така, договорено е сегашниот секретаријат на Пактот во Брисел да биде трансформиран во секретаријат чија главна функција ќе биде поддршка во воспоставувањето на новото тело, Регионален совет за соработка. И последно, побарано е од специјалниот координатор на Пактот и Претседателството на СЕЕЦП да обезбедат блиска соработка во овој процес.

Иако најголем дел од регионалните иницијативи во рамките на Пактот се трансформираа или пак тоа ќе го направат до крајот на 2007 или почетокот на 2008 година остануваат уште бројни предизвици кои треба да се совладаат. Тие се однесуваат на финализирањето на соодветни организациски структури и обезбедувањето на потребната политичка, техничка и финансиска поддршка.⁶ „Спојувањето“ на овие две регионални иницијативи во Југоисточна Европа ќе претставува единствена и и најинтензивна форма на соработка помеѓу две регионални иницијативи, тоа ќе биде нов вид соработка помеѓу регионалните иницијативи во ЈИЕ.

8. Учество во форумите на регионалните иницијативи

Сите регионални иницијативи функционираат согласно политичките насоки добиени од највисоките тела. Рангот на претставници кои ги сочинуваат овие тела (регионални маси, регионални групи, партнерски комисии) варира. Анализата на документите и извештаите покажува дека има три вообичаени нивоа на претставување: претседатели на држави и на влади, на ниво на министри и на ниво на високи владини претставници.

Карактеристично за СЕЕЦП е дека по 1999 година рангот на претставување на периодичните, неинституционализирани состаноци, беше променет, па така наместо министрите за надворешни работи сега претседателите на државите и на владите се присутни на состаноците.

Врз основа на фреквенцијата на одржувањето на состаноците на највисоките тела, можеме, исто така, да ги групираме на три нивоа: состаноци

⁵ Одлучено е Регионалниот совет за соработка да биде претседаван од Генерален секретар од регионот на ЈИЕ, Хидо Бишчевеќ од Хрватска, а седиштето на Советот да биде во Сараево, Босна и Херцеговина.

⁶ Progress Report on Regional Ownership and Streamlining of Stability Pact Task Forces and Initiatives, 10 May 2007.

еднаш годишно (СЕДМ, ЦЕИ); двапати годишно (Јадранската повелба), четирипати годишно (СЕЦИ).

Тешко е да се процени ефикасноста на овие состаноци. Усвојувањето заеднички изјави и декларации не се гаранција дека државите ќе дејствуваат во согласност со нив. Проблемот на политичката (не)одговорност на државите од Југоисточна Европа се гледа во малата разлика помеѓу декларираната и фактичка соработка во регионалните иницијативи.

11. Ефикасноста и ефективноста на регионалните иницијативи

Проблемот е што поголемиот дел од регионалната соработката досега се темелеше на премисата дека таа ќе се реализира со надворешно посредништво. Така настанаа бројни иницијативи, меѓу кои Иницијативата на НАТО за ЈИЕ и Пактот за стабилност, кои требаше да им помогнат на земјите од Балканот полесно да соработуваат една со друга. Меѓутоа, тоа доведе до зависност од „третата страна“.⁷ Па така, за одредени проблеми кои треба да ги решат во билатералните односи се чека на посредништво од меѓународната заедница.

Од претходните анализи ние добивме еден преглед за бројот на регионални иницијативи, за полињата на соработка и содржината на таа соработка и нивните компетенции. Исто така, заклучивме дека големиот број регионални иницијативи во ЈИЕ, формално, имаат иста цел: одржување на мирот и стабилноста на регионот за да се создадат предуслови за економски и генерален развој и интеграција на регионот во евроатлантските структури. За постигнување на поставените цели постои интензивна меѓусебна соработка помеѓу регионалните иницијативи и соработка помеѓу нив и меѓународните актери. Оттука, може да се постави прашањето дали релативно големиот број регионални иницијативи со исти или слични цели е доказ за успехот на стратегијата за стабилизација и развој, или, пак, постоењето на така голем број иницијативи е индикатор за непостоење на адекватен и универзален приод кон безбедноста, политичките и економски проблеми кон овој дел од Европа.

Имплементацијата на неколку регионални иницијативи во ЈИЕ води до нивната заедничка соработка. Нивните активности во исти полиња на дејствување, како борбата со организираниот криминал, на пример, е индикатор на сериозен и значаен проблем, па така ваквата заедничка работа

⁷ Повеќе за улогата на „третата страна“ види кај: David Carment and Dane Rowlands, *Vengeance and Intervention: Can Third Parties Bring Peace without Separation?*, Security Studies 13, No.4., 2005, pp. 366-393.

служи како стимул за обединување на напорите. Конкретен пример на ваква соработка е помеѓу Пактот за стабилност (Иницијативата за организиран криминал) и Регионалниот центар на СЕЦИ за борба со трансграничниот криминал. Постоенето на неколку иницијативи на исто поле покажува дека ни една од нив нема доволно капацитети да постигне задоволувачки резултати во решавањето на сериозниот проблем како што е организираниот криминал. Недоволната институционална структура на иницијативите покажува лимитирани капацитети во реализацијата на планираните активности. Така, како резултат на работата на СЕЦИ, само во 2004 година 500 луѓе инволвирани во трговијата со луѓе беа затворени, но тоа не наведува на заклучок за успехот во работата на оваа иницијатива. Меѓутоа, од тие 500 уапсени, само 50 се изведени пред суд, а вкупно пет се осудени. Така, првичната информација губи на својата импресивност.⁸ Имено, во овој специфичен случај, иницијативата нема сопствени механизми за понатамошна кривична постапка на уапсените лица туку тоа останува во рамките судската постапка на државите учеснички. Ограничувањата со кои се соочуваат иницијативите и непостигнувањето на позначајни резултати се последица на отсуството на политичка волја на некои држави од регионот.

Формирањето на нови и продолжувањето со работа на старите иницијативи е индикатор дека процесот на пацификација и нормализација на регионот е во тек, но и дека се потребни дополнителни напори во тој правец. Фактот дека оваа соработка најчесто е иницирана од надворешните актери кажува дека земјите од регионот немаат доволно капацитети да воспостават независни механизми преку кои заеднички ќе работат на воспоставувањето на мирот, стабилноста и развојот на регионот. Во исто време, земјите од регионот покажуваат подготвеност да бидат вклучени во работата на регионалните иницијативи. Тие покажуваат висок степен на мотивација и подготвеност за соработка во рамките на иницијативите. Очекуваниот бенефит е политички профит за сопствена промоција како активен партнер подготвен за соработка. На тој начин основното барање на меѓународната заедница е остварено, регионална соработка како предуслов за евроатлантска соработка. Ако учеството во работата на регионалните иницијативи, најголем број земји се учеснички во повеќе иницијативи истовремено, не вклучува висока цена на чинење од политичка или финансиска природа и дава перспектива за одреден

⁸ John Markey, Director of the Office of Law Enforcement, U.S. Department of State, at CSIS Conference in Romania, 19 October 2004.

политички профит, тогаш анализитите за „бенефитот во однос на цената на чинење“ („cost-benefit“) во голема мера се едноставни. Ниската цена на чинење за учеството во работата на регионалните иницијативи може да биде една од причините за нивниот голем број, како и за подготвеноста на земјите од регионот да учествуваат во нивната работа. Меѓутоа, тоа може да биде причина за отсуство на поконкретни ефекти од нивното постоење.

Трансфереот на лидерството на земјите од регионот во имплементацијата на регионалните иницијативи е тренд во нивната работа. Надворешните актери бараат начини за постепен трансфер на одговорноста на регионалните актери. Оваа одговорност вклучува политичка и финансиска одговорност за работата на иницијативите. Кога земјите од регионот ќе почнат да сносат поголеми трошоци за функционирањето на иницијативите, тогаш „кост-бенефит“ анализите нема да бидат едноставни. Тогаш очекувањата на земјите ќе бидат повисоки од сопственото учество во работата, меѓутоа, исто така, ќе се очекува поголемо и поодговорно вклучување и на другите.

12. Република Македонија и регионалната соработка во ЈИЕ

За Република Македонија е интересно што таа во првите години од својата самостојност покажуваше „скепса“ кон регионалниот приод на НАТО и ЕУ, пред сè, поради „историски причини“, но и поради тоа што сметаше дека е понапред во реформските процеси од соседните земји, односно дека полесно ќе се интегрира во евроатлантската заедница ако „оди самостојно“.

Со време, таа увиде дека „регионалната соработка“ во ЈИЕ е комплементарна со нејзините напори за членство во Унијата и Алијансата и дека во новата регионална безбедносна средина наместо „јаболко на раздорот“ може да биде „мост за соработка“ помеѓу земјите од регионот. Па така, таа се јави како иницијатор и промотор на многу активности за регионална соработка и го доби епитетот „лидер“ на овој вид соработка.

По последните најави од НАТО и ЕУ дека државите од регионот не се „еднакво блиску“, односно некои се поблиску а други подалеку, до интеграцијата во овие институции како да настапи одредено разочарување кај „политичките елити“ во државата кои веруваа дека до членството во НАТО ќе се дојде со група покана. Впечаток е дека Република Македонија „премногу“ се потпираше на регионалната соработка и очекуваше дека таа сама по себе ќе и ги отвори вратите на НАТО и ЕУ. Политиката на Унијата и Алијансата кон регионот е дека „државите треба да соработуваат регионално, но успехот во реформите ќе се оценува индивидуално“. Оттука „вистината“ за значењето на регионалната соработка за евроатлантска интеграција за државите од регионот е некаде помеѓу. Имено, регионалната соработка е потребен, меѓутоа не и доволен услов за интеграција во евроатлантските структури.

Наместо заклучок

Стратегијата на меѓународната заедница беше НАТО да придонесе за безбедноста, а Европа за конституционалните решенија и стопанскиот развој на Западен Балкан. Првото подразбираше продолжено присуство на НАТО во регионот, а второто бараше Унијата да ја помогне трансформацијата во регионот со ветување дека ќе биде примен во членство. Така што евроатлантските интеграции требаше да придонесат за стабилноста и за развојот на целиот регион.

НАТО и ЕУ се вклучени во Западен Балкан како резултат на нивните активности околу проширувањето, преку МАП-процесот на НАТО и преку Договорите за стабилизација и асоцијација со ЕУ. Исто така, нивното инволвирање се манифестира и преку кризниот менаџмент во Босна и Херцеговина и Косово. Политичката, економската и воената сила на НАТО и ЕУ им дава на овие организации значително влијание, а како резултат на желбата на повеќето држави од овој регион да бидат членки на овие организации.

Покрај силното присуство на главните европски и меѓународни организации во ова подрачје не можеме да зборуваме за постигнување на некои импресивни резултати. Политиките на проширување се темелат на премисата дека државите можат да бидат примени во група, меѓутоа одлуките за членство ќе се темелат на подготвеноста на секоја одделна земја апликант посебно. Овој приод не ја охрабруваше регионалната соработка помеѓу државите партнери, а понекогаш, дури, и го зголемуваше натпреварувањето помеѓу нив во однос на развивањето поблиски врски со Запад.

Оттука, се поставува прашањето каде е границата помеѓу домашната и меѓународната политика и како да се излезе од оваа дилема. Дали е подобро да се даде дел од својот суверенитет за подобра економска и социјална положба или да се задржи постојната состојба? Инволвирањето на надворешните актери по ова прашање, како и промовирањето на иницијативите на регионалната соработка има за цел обезбедување безбедност и стабилност во регионот и посредно зајакнување на безбедноста и стабилноста на Европа. Прашањето колку е успешен овој приод досега?

Одговорот на ова прашање е комплексен. Прво, приодот на надворешните актери кон соработката во ЈИЕ треба да биде двостран, преку развивање на билатерални односи и преку меѓународна рамка, пред сè, преку регионалните иницијативи. Потребата за пацификација и нормализација на регионот може да биде остварена преку индивидуалниот развој на секоја земја од регионот и преку нивното поврзување. Иако голем број иницијативи беа лансирани „надвор“ од регионот, се забележува тенденција за зголемен број активности чиешто менаџирање ќе биде трансферирано на регионалните учесници според принцип на создавање „регионална сопственост“ во функционирањето на регионалните иницијативи.

Второ, овој двостран приод ја носи со себе опасноста дека еден од овие два приода може да преовлада. Во случај тоа да биде индивидуалниот приод кон државите од регионот тогаш може да се случи да се намали интересот за партиципирање во регионалните иницијативи. Ако државите имаат поголема шанса да ги остварат своите интереси преку билатералните односи со некој од надворешните актери, тогаш регионалните иницијативи ќе бидат само формална рамка за соработка. Па така

рамката по прво ќе служи за презентирање на нивната подготвеност за соработка и на тој начин неискрено задоволување на барањата на надворешните актери отколку функционален инструмент за зголемување на кохезијата во Југоисточна Европа.

Трето, ако преовлада регионалниот приод, тоа може да доведе до намалување на влијанието на надворешните актери, но, исто така, и до зголемена зависност на државите од регионот. Оваа меѓузависност, може, без објективна супервизија и „поддршка“ однадвор, во нестабилната ЈИЕ, да доведе до повторно здружување на некои „непринципиелни коалиции“ од минатото, односно воскреснување на балканските национализми за остврување на „вековните соншта“ за создавање големи држави на сметка на другите. А сето тоа да ја забави интеграцијата на регионот во евроатлантската заедница.

И последно, балансот помеѓу регионалниот и индивидуалниот приод е потребен, но, исто така, е тешко остварлив. Потребно е да се најде вистинска мера на ангажманот на надворешните актери и соработка помеѓу државите од регионот во реализирањето на регионалните активности и остварувањето на билатералните односи. Најдобриот баланс ќе биде оној што ќе покаже најдобри резултати, односно ќе го интегрира регионот во евроатлантската заедница.

ЛИТЕРАТУРА

1. Joint Declaration of the Quadrilateral Initiative, Budapest, 11 November 1989.
2. Declaration on Black Sea Economic Co-operation, Istanbul, 25 June 1992.
3. Declaration of the Process of Stability and Good Neighbourliness, Royaumont, Paris, 13 December 1995.
4. Sofia Declaration on Good-Neighborly Relations, Stability, Security and Co-operation in the Balkans, Sofia, 7 July 1996.
5. Salonikia Declaration on Good-Neighbourly Relations, Stability, Security and Co-operation in the Balkans, Salonikia, 10 June 1997.
6. Joint statement by the Heads of State and Governments of the Countries of Sought Eastern Europe, Crete, 4 November 1997.
7. NATO's Initiative for South East Europe, Washington, 23-25 April 1999.
8. South East Europe Common Assessment paper on Regional Security Challenges and Oppourtunities, Budapest, 29-30 May 2001.
9. Declaration of Saraevo SE Europe Stability Pact, Saraevo, 30 July 1999.
10. Резолуција за односот и улогата на Република Македонија во Пактот за стабилност во Југоисточна Европа, Службен весник на РМ, бр. 9, Скопје, 2000.

ДИНАМИЧКА АНАЛИЗА НА ЛОСТОВИОТ МЕХАНИЗАМ НА УРЕДОТ ЗА ИСПИТУВАЊЕ НА НАГАЗНИ ЗАПАЛКИ ЗА ЕКСПЛОЗИВНИ СРЕДСТВА

Драге ПЕТРЕСКИ

Воена академија „Генерал Михаило Апостолоски“ - Скопје

Апстракт: Запалките во целина досега се проверуваа со статички испитувања и се сведуваа само на резултати кои покажуваа дали соодветната произведена запалка се активира или не според проишаната сила на нагазно дејствување. Динамичките методи на испитување не се распространети, иако итно базата на овој труд е користење на постојниот уред за динамичко испитување на нагазните запалки. Експериментите се конципирани иако итно е овозможена лесна повторливост на опитите. Обработката на дигитализираниот сигнал од процесот на криење, дава резултати кои се несспоредливо поуверливи во однос на решавањето хипотетички аналитички равенки од теоријата на еластичноста. Предложениот критериум за оценка на квалитетот на мембраната од запалката, е само еден од можните кои можат да се креираат врз база на критичкиот осврт врз применетиот метод и конкретниот уред за испитување мембрани.

Клучни зборови: мерна линија, уред за испитување на нагазни запалки, мембрана, засилувач на сигналот, аналогно дигитален конвертор, софтвер.

DYNAMIC ANALYSIS ON LEVER MECHANISM OF DEVICE FOR TESTING FUSES FOR EXPLOSIVE MEANS

Abstract: Fuses up to now are examined by static tests and the results show if the fuse is activated or not due to the proposed force of action. Dynamic methods of testing are not wide spread. The topic of this paper is the use of the instrument for dynamic test of the fuses. The experiments are reproducible. The processing of the digital signal of the breaking gives results that are better (secure) than solving the hypothetic analytic equations from the theory of the elasticity. The suggested criteria for judging the quality of the fuses' membrane is only one way of testing them based on the critical application of the specific method and tool.

Key words: testing line, tool for testing of fuses, membrane, signal amplifier, analog digital convector, softwer.

Вовед

Предмет на испитување претставуваат крпливите мембрани од нагазните запалките за противтенковската антимагнетна мина. Функцијата на мембраната е да врши регулација на нагазното дејство врз мината. Од гледна точка на јачината треба да се спротистави на случајните сили со интензитет помал од предвидениот, а да се искрши мигновено под дејство на предвидениот номинален или поголем товар. Притоа треба да се овозможи непречен продор до иницијалната запалива смеса.

Сл. 1 Мерни елементи и уреди за испитување на нагазни запалки за минско-експлозивни средства.

Мерната линија за динамичко испитување на мембраните на нагазните запалките се состои од: уред за испитување на запалки за нагазни мини, индуктивен давач, засилувач на сигналот, АД (аналогно-дигитална) картичка, компјутер и софтвер.

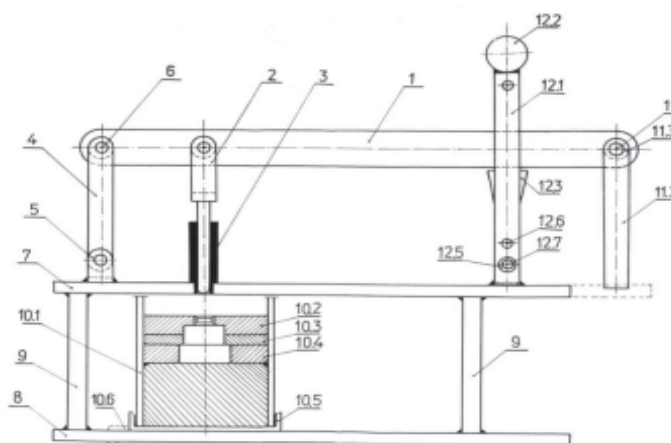

Сл. 2 Нагазна запалка за противтенковска мина

1. Динамичка пресметка на лостовиот механизам

Проверките на запалките во целина досега се изведуваа со статички испитувања и се сведуваа само на резултати кои покажуваа дали соодветната произведена запалка се активира или не според пропишаната сила на нагазно дејствување. Динамичките методи на испитување не се распространети, така што базата на овој труд е користење на постојниот уред за динамичко испитување на нагазните запалки.

Сакаме да направиме одредени динамички пресметки на лостовиот механизам на уредот за испитување на нагазни запалки, кој при неговото придвижување ротира за одреден агол α околу точката на прицврстување O . Лостот на уредот ќе го набљудуваме како материјално тело кое ротира за одреден агол α околу одредена неподвижна точка O , каде постои зглобна и нераскинлива врска.

Сл. 3 Уред за испитување на нагазните запалки

Динамичката равенка за пресметка на моментот на сили за материјално тело кое ротира околу неподвижна точка се пресметува според следната равенка:

$$\vec{M} = I\vec{\varepsilon}$$

I - претставува момент на инерција,

$\vec{\varepsilon}$ - претставува аголно забрзување.

За пресметување на динамичките параметри кои се присутни кај лостовиот механизам при активирањето на нагазните запалки потребно е шематски да се прикаже лостот со сите активни и реактивно-отпорни сили кои дејствуваат во моментот на активирањето на тенковската запалка.

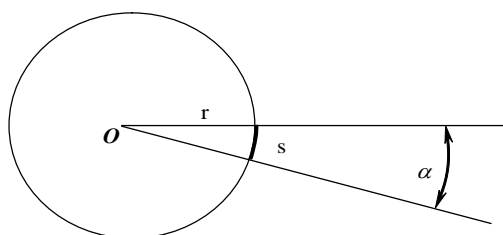
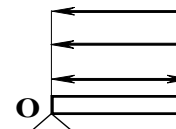
Сл. 4 Лостовиот механизам со силиите кои дејствуваат при активирање на нагазната запалка

Дејството на силите G_t и G_l и силата на отпорот F ќе ги разгледуваме во три етапи (периоди) на дејствување врз лостовиот механизам на уредот за испитување на нагазните запалки. Активните и реактивните сили кои дејствуваат на лостот го имаат следното значење:

G_t - сила која дејствува на крајот на лостот на должина l и претставува вкупна тежина на тегчињата и телото на корпата;

G_l - сила која дејствува во центарот на тежиштето на масата на телото на лостот на растојание $l/2$ и претставува тежина на телото на лостот;

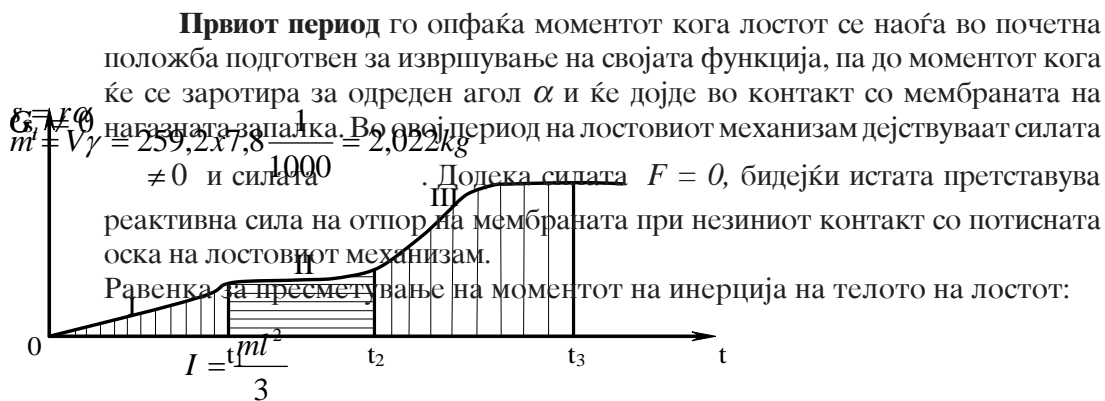
F - сила на отпорот на мембраната на нагазната запалка како резултат на нејзиниот контакт, кршење и пробивање од страна на потисната оска на лостовиот механизам.

Сл. 5 Шема на роширање на лостовиот за одреден агол α

Големината на поместувањето на лостот кога истиот ќе заротира за одреден агол α ќе се пресметува според изразот:

Сл. 6 Шема на периоди на движење на лостовиот механизам при дејствувањето на истиснатата оска врз мембраната на нагазната заплата.

$l = 54\text{cm}$ - вкупна должина на лостот од уредот,

- маса на телото на лостот,

$V = 4 \times 1,2 \times 54 = 259,2\text{cm}^3$ - волумен на телото на лостот,

$\gamma = 7,8 \frac{\text{kg}}{\text{dm}^3}$ - специфичната тежина на материјалот од кое е изработено телото на лостот, за нашиот случај тоа е челикот.

Го пресметуваме моментот на инерција на телото на лостот:

$$\frac{ml^2}{3} = \frac{2,022 \times 54^2}{3} = 1965,384 \text{ kgcm}^2,$$

Ја поставуваме равенката на моментот на сили кои дејствуваат на лостот во однос на точката на прицврстување O .

$$\sum M = I\varepsilon$$

$$I\varepsilon = G_t l + G_l l / 2 - Fx; F = 0$$

$$I\varepsilon = G_t l + G_l l / 2$$

Вредностите за некои елементи во равенката изнесуваат:

$G_t = 56,761[N]$, $G_l = 19,835[N]$, $I = 1965,384[\text{kgcm}^2]$ и $l = 50\text{cm}$, истите ги заменуваме од каде ќе го добиеме аголното забрзување на лостот.

Аголното забрзување го земаме за константна големина.

Веќе споменавме дека големината на поместувањето на лостот кога истиот ќе се заротира за одреден агол α се пресметува според равенката:

ω - претставува аголна брзина

$$\frac{dV}{dt} = r\varepsilon$$

$$\int dV = \int r\varepsilon dt$$

$$V = r\varepsilon t \Big|_0^t = r\varepsilon t - r\varepsilon 0 = r\varepsilon t$$

$$1965,384 \alpha = 5$$

$$\alpha \approx 1,696$$

$$\frac{ds}{dt} = r\epsilon t$$

$$\int ds = \int r\epsilon t dt$$

$$s = r\epsilon \frac{t^2}{2} \Big|_0^t$$

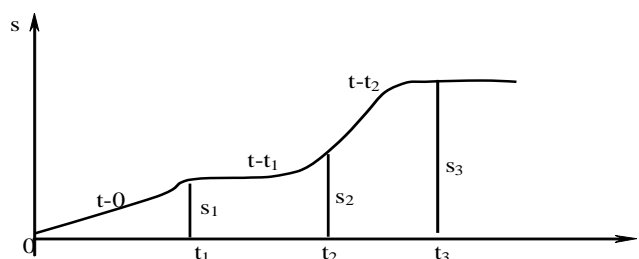
$$s = r\epsilon \frac{t^2}{2} - r\epsilon \frac{0^2}{2}$$

$$s = r\epsilon \frac{t^2}{2}$$

Од дијаграмот на реализираниот експеримент ги читаме вредностите s_1, t_1 и ги заменуваме во претходната равенка за $s = s_1, t = t_1$, додека вредноста за $r = x = 10\text{cm}$.

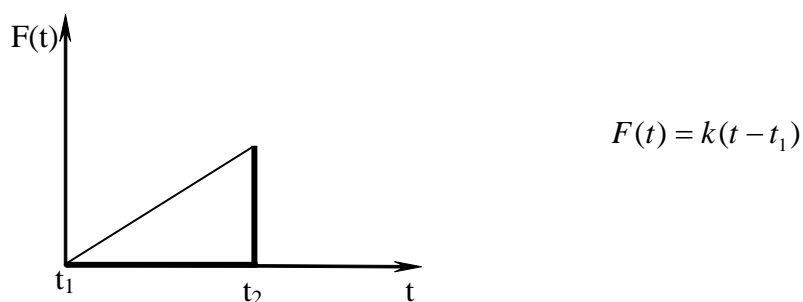
$$s_1 = x\epsilon \frac{t_1^2}{2};$$

Од равенката го пресметуваме аголот забрзување.

Сл. 7 Шема на зависноста на поместувањето на појиснајќа оската на лосјовиој механизам s од времето t .

Вториот период започнува од моментот на воспоставување на контактот (допирот) помеѓу потисната осовина на лостовиот механизам со мембраната од нагазната запалка, па се до незино целосно кршење. Во овој период $F \neq 0$ - силата на отпорот на мембраната е различна од нула бидејќи имаме контакт и воедно отпор при кршењето на мембраната на нагазната запалката.

Сл. 8 Шематски приказ на промената на силата на оппорот во вториот период во функција од времето

k - коефициент кој би се одредил од самиот експеримент.

Сумата на моменти на силите изнесува:

$$\sum M = I\varepsilon$$

$$I\varepsilon = G_t \cdot l + G_l \cdot l/2 - F(t) \cdot x$$

$$I\varepsilon = G_t \cdot l + G_l \cdot l/2 - k(t - t_1) \cdot x$$

$$I \frac{d\omega}{dt} = G_t \cdot l + G_l \cdot l/2 - k(t - t_1) \cdot x$$

$$I\omega = \left(G_t \cdot l \cdot t + G_l \cdot l/2 \cdot t - kx \frac{t^2}{2} + kxt_1 t \right) \Big|_{t_1}^t$$

$$I \cdot \alpha = G_t \cdot l \cdot \frac{t^2}{2} - G_l \cdot l t_1 t + G_l \frac{l}{2} \frac{t^2}{2} - G_l \frac{l}{2} t_1 t - kx \frac{t^3}{3} + kx \frac{t_1^2}{2} t + kxt_1 \frac{t^2}{2} - kxt_1^2 t$$

$$\int I d\omega = \int [G_t \cdot$$

Од дијаграмот на експериментот се читаат вредностите за t_1 и t_2 и се заменуваат во равенката за $t = t_2$ и $t_1 = t_1$. Вредностите на силите G_t и G_l се веќе пресметани и нив исто така ги заменуваме во претходната равенка.

Равенката за пресметување на поместувањето на лостот кога ќе заротира за одреден агол α_2 е следната:

$$s_2 = \alpha_2 \cdot x; \alpha_2 = f(t_2, k)$$

Големината на поместувањето s_2 , ја читаме од дијаграмот на експериментот и заменуваме во дадената равенка, па оттаму го пресметуваме аголот α_2 .

$$\alpha_2 = \frac{s_2}{x}$$

Добиената вредност за аголот α_2 , се заменува во претходната равенка и од истата го пресметуваме коефициентот k .

Третиот период почнува од моментот кога мембраната е целосно скршена т.е. пробиена и не постои отпор на мембраната на нагазната запалка при понатамошното придвижување на потиснатата оска на лостот во крајна положба.

Сумата на моменти на силите кои делуваат на лостовиот механизам во однос на точката на прицврстување O .

$$\sum M = I\varepsilon$$

$$I\varepsilon = G_t l + G_l l / 2 - Fx; F = 0$$

Во овој период силата на отпорот на мембраната на нагазната запалка е нула $F = 0$, бидејќи немаме контакт односно допир помеѓу мембраната и потиснатата оска на лостовиот механизам.

$$I\varepsilon = G_t l + G_l l / 2$$

Вредностите за елементите во равенката изнесуваат: $G_t = 56,761[N]$, $G_l = 19,835[N]$, $I = 1965,384[kgcm^2]$ и $l = 50cm$.

Вредности ги заменуваме во равенката, го добиваме аголот забрзување

на лостот како константна големина.

Големината на поместувањето на лостот кога истиот ќе се заротира за одреден агол α се пресметува според равенката:

$$s = r\alpha$$

$$\frac{dV}{dt} = r\varepsilon$$

$$s = \left(r\varepsilon \frac{t^2}{2} - r\varepsilon t_2 t \right) \Big|_{t_2}^t$$

$$s = r\varepsilon \left(\frac{t^2}{2} - \frac{t_2^2}{2} \right) - r\varepsilon (t_2 t - t_2^2)$$

Од дијаграмот на реализираниот експеримент ги читаме вредностите t_2, t_3 и s_3 и ги заменуваме во претходната равенка за $s = s_3, t = t_3$ и $t_2 = t_2$, и $r = x = 10\text{cm}$.

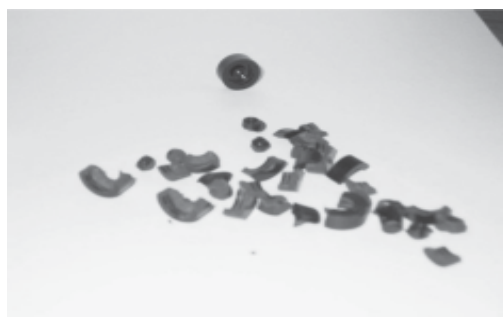
Добиената вредност на аголното забрзување ε има константна големина.

2. База на податоци и реализирање на експериментот

Во експериментот користевме софтвер изработен во програмскиот јазик со чија помош и со помош на библиотеката на функции "NiDAQ", ги читаме вредностите од испитувањето на запалката, регистрирани од АД картичката запишани директно во табела во Excel. "NiDAQ" претставува библиотека на функции кои ја подржуваат АД картичката вградена во компјутерот.

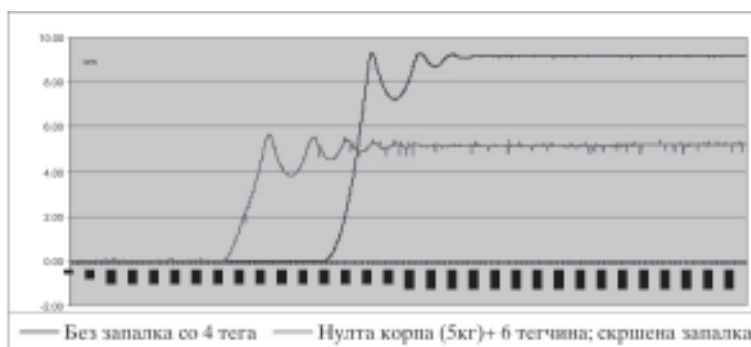
$$s_3 = r\varepsilon \left(\frac{t_3^2}{2} - \frac{t_2^2}{2} \right) - r\varepsilon (t_2 t_3 - t_2^2)$$

Номиналното оптоварување го добивме по експериментален пат, а исто така беа релизирани голем број експерименти потребни за изработка на трудот. Како релевантно номинално оптоварување се зеде нултата корпа на уредот за испитување, како репер на минимален товар од кој ќе се почне со кршење на мембраните на нагазната запалка на противтенковската антимагнетна мина.

Сл. 9 Искршени парчиња на мембраниите од нагазните запалки

Нумеричките експериментални резултати ги прикажуваме графички. Визуелна слика за дефинирање на критериумот за квалитет на мембраната на запалката ја добиваме ако извршиме поместување на горната и долната крива на промена доведувајќи ги во иста почетна точка на реагирање и нивно поклопување.

Големината на површината оградена со двете криви ја земаме како главен параметар при дефинирање критериум за квалитет на запалките.

Заклучок

Во овој труд воспоставивме мерна линија од уреди и инструменти со кои можеме да направиме испитувања на повеќе видови нагазни запалки за активирање на одредени минско-експлозивни средства.

Големината на површината за секој успешно реализиран експеримент зависи од отпорот кој го дава мембраната на запалката при кршењето, односно пред сè од квалитетот, дебелината, физичко-механичките карактеристики и други елементи на материјалот од кој е изработена мембраната.

Теоријата на механиката не може да ја објасни промената на отпорноста која се јавува поради разликите во дебелината на мембраните изразени во десетинки од милиметарот. Лежиштето на мембраната во запалката и местото на ударот од потисната оска на лостовиот механизам од уредот за испитување не се секогаш во иста оска, а тие влијаат врз моментот на кршење на мембраната на нагазната запалка.

Променливото динамичко оптоварување не овозможи прецизна сознанија за минимум потребната сила за кршење на мембраната, но електричната регистрација на целиот процес на движење на лостовиот механизам претставуваше прекрасна можност за анализа на добиените резултати од испитувањето.

ЛИТЕРАТУРА

- Young J.R., Lovell P.A., *Introduction to Polymers*, II nd Edition, Chapman and Hall, London, UK, 1996.
- Станковиќ К. Д., *Физичко техничка мерења - сензори*, Београд, 1997.
- Тударов Б., *Техничка механика III динамика*, Скопје, 1993.
- Hottinger baldvin messtechnik, *Operating manual Amplifier system MGC*, Darmstadt, 1996.
- Hottinger baldvin messtechnik, *Induktive Wegaufnehmer (Acceleration Transducers)*, Darmstadt, 1995.
- Д. Петрески, *Дефинирање критериуми и методи за испитување зајалки за прошивитенковски мини, мајстиска работа*, Скопје, 2001.
- Д. Петрески, *Динамичка анализа и компјутерска симулација на осцилаторниот движења на механизмите кај авиомајските оружја, докторска работа*, Скопје, 2005.
- Doebelin E., *Measurement Systems*, New York, 1990.
- Ristic L., *Sensor Technology and Devices*, Norwood, 1994.

4

Техничко-технолошки достигнувања, вооружување и опрема

НУКЛЕАРНА ЕНЕРГИЈА И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

Мухамет РАЦАЈ

Армија на Република Македонија

Апстракт: Во последно време, во повеќето држави, со порастот на економијата и бројот на жители се јави зголемена потреба од енергија. Со непрекинатиот прикажување на енергетската сигурност и развојот на енергетските политики може да се дојде до развој и балансирачка рамнотежа помеѓу економијата и социјалните вредности. Во овој контекст, нуклеарната енергија, со примената од страна на 31 држава во светот, има заземено свое место во енергетскиот сектор.

Со појавата на кризата во нафтениот индустрија во 1970 година, заедно со енергетската независност во светот се создадоа големи надежи за развој на нуклеарната енергија, особено во развиените држави во кои бројот на софистицирани нуклеарни центри се зголеми. Поради неможностиа да се најдат решенија во врска со неколку прашања како што се: безбедноста и прашањето при работа во нуклеарните центри, радиоактивниот отпад, како и неможностиа да се најде решение за долгорочното складирање на овој отпад во минатиот, против нуклеарните центри се огласија многу еколошки друштва.

Клучни зборови: Нуклеарна енергија, безбедност, нуклеарни отпадоци, нуклеарно вооружување.

NUCLEAR ENERGY AND NATIONAL SECURITY

Abstract: Abreast with the national economical growth and the increase of the population, the energy demands are expanding, that leads to an overall augmentation of basic needs. Proper development and balance between economy and social values can be achieved with investments in energy reliability and a concurrent energy policy. In this context the nuclear energy consumption that has been adopted by 31 states world wide, makes this resource one of the most applied ones.

Due to the global trend in energy independence combined with the oil industry crisis in 1970, a new hope emerged on the horizon for nuclear energy development. This was particularly the case in the highly developed economies, where the number of the sophisticated nuclear plants rapidly grew. Some of the challenges like security issue, radio-active waste disposal, in

nuclear energy production couldn't not be resolved properly, that led to an adequate response from the environmental associations to prevent further nuclear energy development.

Key words: *Nuclear energy, security, nuclear waste, nuclear armament.*

Вовед

Потребата за пронаоѓање разновидни енергетски извори за задоволување на побарувачката на енергија за прв пат во Република Турција се појави во сеумдесеттите години со преговорите за започнување на изградбата на нуклеарна централа. Но поради несреќата што се случи на островот „Три милји“ во САД во 1979 година, овој обид отпаднал. Вториот обид се изведе во осумдесеттите години, но уште во фазата на доверлива активност, поради нуклеарната катастрофа во Чернобил во 1986 година, истата не го достигна својот епилог, додека третиот обид се изведе во почетокот на 2000 година, но и тој поради економската криза што ја зафати Р. Турција повторно не успеа да се доведе до крај. Во декември 2005 година, спорот помеѓу Русија и Украина во врска со природниот гас, подеднакво ја засегна и Р. Турција, како и Европската унија, а во истиот период и намалувањето на природниот гас што се увезува од Иран, како и недоволното снабдување на поважните индустриски места и до неколку дена со природен гас, доведе до тоа енергетската проблематика да стане најзасегнувачка проблематика за државата. Опасноста од електричната енергија и поврзаноста на природниот гас, повторно го актуелизираа прашањето за изградба на нуклеарна централа како алтернативно решение за снабдување со енергија. Напишаните статии во списанијата и весниците, како и податоците на интернет-страниците се толку спротивни, што обичниот граѓанин, кој што не е експерт за енергетика го доведуваат до потешкотија да ја разбере проблематиката и да донесе еден разумен заклучок.

Еден дел од Министерството за енергетика, медиумите, како и научните работници, излегоа со ставот дека Р. Турција заостанува со нуклеарната енергија и дека е дојдено времето за изградба на нуклеарна централа. Во поглед на потребата од енергија, нуклеарната солуција како напредна технологија треба да се прифати заради тоа што во иднина ќе се почне со рестрикција на електричната енергија и тоа ќе преставува аларм за индустријата. Од друга страна, против изградбата на нуклеарна централа стојат одреден дел од медиумите и научните работници, со ставот дека Р. Турција има склучени долгорочни зделки „земи или плати“ и со тоа се обезбедени доволни количества природен гас со склучените 25 годишни договори. Тие тврдат дека Р. Турција нема недостаток од енергија туку напротив енергија има во изобилство, поради што работата со намален капацитет на веќе постојните хидроцентрали и термоцентралите ѝ нанесуваат на државата загуби од повеќе милјарди долари. Идејното размислување за изградба на нуклеарна централа во Р. Турција уште во 1970-тите, се врзува за потребата од поголема заработка по примерот на САД, Канада, Јапонија, Германија и Англија на овој план. Ова ќе значи намалувањето на зависноста од надвор за зголемување на енергетските ресурси за изградба на нуклеарни централи во Р. Турција се фактите што во спротивен случај целосно ќе се дојде до ситуација да

бидат зависни од надворешниот фактор, ќе се јави проблематиката со нуклеарните осцилации, тероризам, загрозување на безбедноста, како и во голем степен излив на класифицирани податоци поради кои Р. Турција не треба да се впушти во една таква авантура, што придонело за зачувување на безбедноста.

1. Фиктивната состојба на нуклеарните центри и иднината на нуклеарната енергија

До 2005 година, во светот, односно во 31 држава постојеја 443 нуклеарни реактори (вкупно 369.5 GW од капацитетот на нуклеарна моќност, види Слика 1) односно во споредба со 16% од производството на електричната енергија во светски рамки и околу 12 000 тони на искористени горива, се докажува дека се произведува нуклеарен отпад¹.

За производството на околу 20% електрична енергија во САД од постојните 104 нуклеарни реактори, во светски рамки заземаат 30% од капацитетот на нуклеарните центри².

Во последните 25 години не е порачана изградба на ниту една нуклеарна централа, последната порачка е направена во 1978 година, а и таа во 1996 година е ставена под стечај. Гледано од овој аспект, 23 нуклеарни центри се наоѓаат под стечај.

¹ Hasan Saygin; "Nukleer Enerjiye Güncel Bakis", Bilim ve Gelecek, Sayi: 12, Eylül, (2004) Subat (2005), s. 30-36

² Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, www.teak.gov.tr, Nukleer Enerji ve Reaktörler, Dünyadaki Nukleer Güç Santrallerin Genel Durumu.

Држава	активни		во состојба на реновирање		затворени	
	реактори	Вк.Мве	реактори	Вк.Мве	реактори	Вк.Мве
САД	104	99.210	0	0	23	9590
Германија	17	20.339	0	0	19	5944
Аргентина	2	935	1	692	1	376
Белгија	7	5801	0	0	/	/
Бразил	2	1901	0	0	/	/
Бугарија	4	2722	1	953	2	816
Р.Чешка	6	3368	0	0	/	/
Кина	9	6572	3	3000	/	/
Тајван	6	4904	2	2600	/	/
Ерменија	1	376	0	0	1	11
Финска	4	2676	1	1600	/	/
Франција	59	63.363	0	0	11	3951
Ј. Африка	2	1800	0	0	/	/
Индија	15	3040	8	3602	/	/
Холандија	1	449	0	0	1	55
Англија	23	11.852	0	0	22	2454
Иран	0	0	1	915	/	/
Италија	/	/	/	/	4	1423
Шпанија	9	7588	0	0	1	480
Шведска	10	8910	0	0	3	1210
Швајцарија	5	3220	0	0	/	/
Јапонија	56	47.839	1	866	3	320
Канада	18	12.599	0	0	7	3046
Казакстан	/	/	/	/	1	52
Реп.Кореа	20	16.810	0	0	/	/
Литванија	1	1185	0	0	1	1185
Хунгарија	4	1755	0	0	/	/
Мексико	2	1310	0	0	/	/
Пакистан	2	425	1	300	/	/
Романија	1	655	1	655	/	/
Русја	31	21.743	4	3775	5	786
Словачка	6	2442	0	0	1	110
Словенија	1	656	0	0	/	/
Украина	15	13.107	2	1900	4	3500
ВКУПНО	443	369.552	26	20.858	110	35.309

Паралелно со порастот на економијата во САД расте и побарувачката на енергија. За да се задоволи потребата од електрична енергија се користат термичката и хидроенергијата и се обновуваат постојните енергетски центри. Но, сепак, за својата земја тие не планираат изградба на нови нуклеарни центри. Спротивно на ова, САД на Р. Турција за изградба на нуклеарна централа и пружаат секаков вид помош и ветуваат дека ќе ѝ

помогнат во изградбата на модерна нуклеарна централа. Истиот случај се јавува и во Канада, која имала огромни придобивки од нуклеарните центри и ги поддржува државите кои се во подем но во својата земја има затворено 7 нуклеарни центри и ги има активирани своите стари терм електрани и во последните 30 години нема изградено ниту една нуклеарна централа.

И во Европа, до 2005 година придобивките од нуклеарните центри забележуваат опаѓање. Во производството на електричната енергија во Франција, нуклеарната енергија зафаќа 78%, во Белгија 55%, во Германија 32%. Во Шпанија 24%, во Финска 27%, во Англија 20%, во Холандија 4.5%. Додека во стариот источен блок е следната ситуација: во Русија 15.6%, во Литванија 72%, во Словачка 55%, во Украина 51%, во Бугарија 41% и во Романија 10%, од што произлегува дека во светски рамки нуклеарната енергија за производство на електрична енергија зафаќа 13%.³

Во светски рамки, врз основа на рамките на економските, амбиенталните, стратешките и политичките мерила, иднината на нуклеарната енергија е нејасна. И покрај порастот на побарувачката на енергија, земјите кои се сопственички на нуклеарна енергија не преземаат ништо во врска со изградба на нови центри и сè уште се на ставот, односно на планот „чекај и процени“, и наместо нови ги модернизираат веќе постојните нуклеарни центри околу зголемување на безбедносните стандарди и за продолжување на векот на траење.⁴

Но, поради порастот на економијата и големата побарувачка на енергија, во азиските држави интензивно се продолжува со изградба на нови нуклеарни центри. Во Кина, пред сам почеток се наоѓаат 5 реактори, уште за 6 реактори е определен фондот за нивна изградба така што според планираното, се очекува до 2015 во работа да се пуштат 20 нови реактори. Во Индија, за разлика од Кина, се работи со помал интензитет и со помали финансиски капацитети и со различна технологија. Планираната потрошувачка е планирана да не помине повеќе од 300-500 милиони долари, но не оптоварувајќи го буџетот на сопствената држава. Индија веќе има планирано и во фаза на изградба се 8 нуклеарни центри кои би произведувале електрична енергија за нејзините

³ Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, www.teak.gov.tr, Nükleer Enerji ve Reaktörler, Dünyadaki Nükleer Güç Santrallerin Genel Durumu.

⁴ European Commission, Green Paper, “Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply”, European Communities, 2001. FZ. de Esteban; “The Future of Nuclear Energy in European Union”, Background paper for a speech made to a group of senior representatives from nuclear utilities in the context of a “European strategic exchange”, Brussels, May, 2002.

потреби. При производството на електрична енергија се користат и извори на енергија од фосилни отпадоци, што целосно е поврзано со набавување од други држави, 29.3% од електричната енергија Јапонија ја обезбедува со помош на 56 нуклеарни центри (со капацитет од 47.8 GW), сепак, во производство ќе се пуштат уште 3 нови реактори, додека во фаза на планирање на 13 реактори изворите им се веќе одделени.⁵

За екологијата и за здравјето на населението сè уште се крајно опасни и долготрајните влијанија предизвикани при несреќи во нуклеарните центри и сè уште не постои решение за подобрување на безбедноста и за наоѓање на едно финално решение за депонирање на радиоактивниот отпад, поради што крајно сериозно се поставува прашањето дали воопшто да се употребува нуклеарната енергија.

Во согласност со политиката на 70-тите и 80-тите години, се проценува дека изградените нуклеарни центри својата најголема производствена моќ ќе ја достигнат во 2010 година, за потоа работниот век да им заврши и да излезат од употреба. Едно од најзначајните еколошки прашања е прашањето за „глобалното затоплување“ а земајќи ги предвид катастрофите што се случиле на островот „Три милји“ во САД на 28 Март 1979 и во „Чернобил во Украина на 26 април 1986“ критиките против нуклеарната енергија се зголемени.

Во светски рамки, на првото место во палетата на производство на енергија се нафтената индустрија со 38%, јагленот со 26% и природниот гас со 23%, додека нуклеарната енергија зафаќа само 7% од оваа поделба. Се проценува дека до 2030 година истата ќе опадне на 5%, а во вкупното електрично производство се забележува опаѓање од 16% во 2000 година и се проценува дека во 2030 ќе опадне на само 9%. Гледано од овој аспект, се проценува дека 40% од веќе употребувани реактори во 2030 година ќе се затворат, односно ќе прекинат со работа.⁶

На европскиот континент, иако многу земји имаат придобивки од нуклеарната енергија, сепак за овој вид енергија постои мислење дека треба да се тргне од употреба или, пак, да се паузира. Шведска, Шпанија, Холандија, Германија и Белгија имаат изгласано мораториум, односно во целост да се напушти оваа технологија. Литванија, Словачка и Бугарија, поради

⁵ Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, www.teak.gov.tr, Nükleer Enerji ve Reaktörler, Dünyadaki Nükleer Güç Santrallerin Genel Durumu.

⁶ International Energy Agency, World Energy Outlook, 2002.

несовпаѓањето со стандардите на Европската унија на нивните стари центри, имаат заземено став во следните 10 години да ги затворат истите и затоа се вклучени во преговори со Европската унија.⁷

Во поразвиените земји се применува модернизација на веќе постојните центри со цел да им се продолжи векот, додека се чека нова посоефицирана технологија, и се одолговлекува со изградба на нови центри за да се удоволи на волјата на населението.

Исто така, во поразвиените земји сè поизразено е спротивното мислење во врска со нуклеарната енергија и нуклеарните центри. Во последниот период, ако се осврнеме на случувањата, како пример можеме да ја земеме Англија каде што од 23 центри кои се активни дури 22 ќе прекинат со работа во 2023, но и покрај овој податок наместо да се изградат нови центри, „Комисијата за подобрување на напредокот“ составена од академици, научни работници и бизнисмени, при преговорите за нуклеарна енергија во март 2006 година дури 16 членови биле против изградба на нови нуклеарни центри, врз основа на податоците добиени од истражувањата за штетите кои би биле предизвикани врз економијата и екологијата.⁸

2. Прашања што влијаат на напредокот на нуклеарните центри

Проблеми на нуклеарните отпадоци

Еден од најголемите проблеми, кој до денешен ден сè уште не е решен и по сè изгледа дека оваа проблематика е и најтешка за решавање. Во печатените медиуми во последно време се пишува дека во Р.Турција има проблем со складирањето на нуклеарниот отпад и како ова прашање да се реши во наредните 5-7 години.

Нуклеарниот отпад е грижа на секоја земја посебно. Во земјите производители на нуклеарната енергија за складирање на нуклеарниот отпад е планирано да се изградат складишта од карпи, глина или од солени плочи на 500 метри длабочина од површината на земјината кора. Но сè уште нуклеарниот отпад се чува во привремените складишта во самите центри.

Во светски рамки, од работата на нуклеарните центри се претпоставува дека до 2005 година ќе има над 200.000 тони нуклеарен отпад. На оваа бројка

⁷ Hasan Saygin; "Sürdürülebilir Gelisme ve Nükleer Enerji", Enerji, Yil: 9, Sayi: 9, Eylül (2004), s. 58-63

⁸ Meral Tamer; İngiltere'de Blair'e Nükleer Sok! Milliyе Gazetesi, 15 Mart 2006, Enerji Dosyasi (1).

за секоја година се додаваат нови 12.000 тони нуклеарен отпад. Затоа прашањето околу нуклеарниот отпад е доведено до степен на итно решавање. Ниту една од активните центри не е во состојба да обезбеди услови додека е активна да има решение за нуклеарниот отпад, што се создава при нивната работа, а тоа била и единствената причина за некои центри и целосно да бидат затворени.

Треба да се спомне уште една специфична проблематика за која треба да се изнајде решение. Покрај милјардите долари што би се потрошиле за изградба на новите нуклеарни центри, би можело по неколку години нивна активна работа, да се одлучи за откажување од нуклеарната енергија, а проблемот со долгорочното складирање на нуклеарниот отпад да се пренесе на новите генерации.

Економичноста на нуклеарните центри

Ниската пресметка која секогаш во понудите е покажана како ефтина цена за нуклеарна енергија никогаш не е остварена. Првичните трошоци и високата цена за нормална работа на нуклеарните центри, во 35-40 годишна историја често биле проследени и со екстра трошоци за несреќите што се случувале, додатните безбедносни уреди, одржувањето, како и честите неисправности и исклучувања од работа, кои биле причина за многу поскапа цена за производство на електрична енергија. Особено, екстра се плаќа за збогатувањето на рудата и за складирањето на отпадоците. За намалавањето на трошоците и за да се произведе електрична енергија со поволна цена, за работа на 2-3 центри потребно е истовремена изградба на 10 центри. Се разбира дека една држава како што е Р. Турција една ваква инвестиција би ја чинело многу скапо. Во моменталната III. генерација на нуклеарни центри потрошувачката за еден киловат е 1600\$, додека за производство на еден киловат на електрична енергија потрошувачката е околу 3 центи. Во сооднос со скапата технологија треба да се земе предвид и еден многу важен елемент при изградба на нуклеарна централа, а тоа е обезбедувањето на соодветен финансиски извор. Светската банка и банкарските конзорциуми не кредитираат изградба на нуклеарни центри. Високата цена на финансискиот извор и специјалните услови поставени од нивна страна, би ја довеле земјата која е заинтересирана за изградба на централа за нуклеарна енергија во една подредена состојба на економски план и во големи долгови. На оваа состојба треба да се додаде дека осигурителните компании не ги осигуруваат нуклеарните центри, што дополнително создава ризик на финансиите.

За изградбата и производството на нуклеарните центри потребно е да се земе предвид и потрошувачката, која би произлегла од фактот дека за

40-60 години работа на една централа е мошне висока цената на потрошувачката при растурање. Пример за оваа активност можеме да видиме од веќе постојните активни центри во Англија, за кои откако ќе им заврши работниот век се потребни околу 120 милјарди долари за нивно растурање.⁹

Проценките направени во последните години и забележаните потешкотии, потребните финансиски средства за растурањето и нуклеарните отпадоци излегува дека ќе биде 1-2 пати повисока. Пример за тоа е германската централа „Бруно Лојшнер“ каде растурањето на 4 реактори со моќност од 440Њ почнати во 2000 година, а планирано е да се заврши во 2008 година, при што само за ова растурање се потрошени 3 милјарди евра.¹⁰

Безбедноста на нуклеарните центри

При нападот на кулите близначки на 11 септември во САД по извршените анализи се констатирало дека третиот авион, кој беше соборен пред да стигне до својата цел кон Пенсилванија, ги имал за цел нуклеарните центри во тој регион. САД после овој настан ги имаат зголемени мерките за безбедност и контрола на воздушниот сообраќај на својот воздушен простор. Но, поради, непостоењето пропишани мерки за безбедност од паѓање на авиони, САД и останатите западни држави работат во правец на подобрување на мерките за безбедност.

Поради фактот дека се можни терористички напади или нуклеарни катастрофи како онаа од Чернобил, стои и фактот дека по една таква случка, реони од илјадници квадратни километри нема да можат да се користат, а значајните индустрии за Р.Турција како што се туризмот, сточарството и земјоделството ќе претрпат огромни долгорочни штети. За економијата на Р.Турција, поисплатливо би било чистењето на минските полиња на границата со Сирија. Со мерки на одобрување е и планот кој е сè уште во фаза на обработка, но дури во 2020 година планирано е да се почне со употреба на нова посовфистицирана технологија која би овозможила поекономични нуклеарни центри и помали количини нуклеарни отпадоци, како и пропишување на посигурни мерки за безбедност против несиметричните терористички закани.

⁹ Meral Tamer; Milliyet Gazetesi, 17 Mart 2006, Enerji Dosyasi (3).

¹⁰ Turkport web sayfasi, 20.06.2000.

Високината за нуклеарното вооружување

Се верува дека со изградбата на нуклеарните центри во Р.Турција ќе се почне и со изработка на нуклеарно вооружување. Но, со ограничувањата за нуклеарното вооружување ова не беше возможно. На 1 јуни 1968 е пуштен документ за потпишување, кој влегол во сила на 5 март 1970 на конференцијата „За непроизведување на нуклеарното вооружување (Non-Proliferation Treaty – NPT) и кој е потпишан од страна на Р.Турција на 28 јануари 1969 кога е донесена одлука за поседување на нуклеарно вооружување, во март 1979. Р.Турција го има потпишано овој документ, но и да не го имала потпишано со изградбата на нуклеарна централа веднаш истата би се ставила под контрола на „Меѓународната агенција за атомска енергија“ (ИАЕА), на чело со САД и останатите западни држави, без чија согласност и контрола не е можен почеток на работите за произведување на нуклеарно вооружување. Доколку Р.Турција донесе одлука за поседување нуклеарно вооружување, треба да се спомне дека треба да се употребат други методи и постојано набљудување. Заедно со ова, треба да се земе предвид дека САД и западните држави ќе ја зголемат помошта на Израел и ќе почнат со спроведување политика слична на таа против Иран.

Во овој контекст, активноста на САД со програмата за напредок „Глобално партнерството за нуклеарна енергија“ го опфаќа следното, секоја нова држава што ќе изгради нуклеарна централа, ураниумот што ќе го купи нема право да го обработува во своите центри сè со цел да не се случи како со Иран самиот ураниум да се збогати до тој степен за да може да се употребува за производство на нуклеарни бомби. Нуклеарните ресурси може да се обработуваат само од земјите коишто поседуваат нуклеарна технологија, како што се САД, Англија, Германија и Канада и би се складираше во нуклеарни банки и за производство на нуклеарна енергија би можеле да се набавуваат само од овие банки.

Потребата на Р.Турција од енергија

До 2005 година од вкупниот бруто производ на електрична енергија 162 GWh¹¹, 44% беа од природен гас, 26% од јаглен 24.5% од хидроелектрани, 5% од нафтени центри, 0.2% од ветерници и од геотермална енергија.¹²

Р.Турција спаѓа во поразвиените држави, која нема искористено ни половина од капацитетот на своите ресурси од енергијата од хидроелектраните

¹¹ Enerji Istatistikleri, www.die.gov.tr, 2005 Yili Elektrik Üretimi, 23 Mart 2006.

¹² Harp Akademileri Komutanligi Stratejik Arastirmalar Enstitüsü, "Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?" konulu sempozyum, 26-27 Ocak 2006, Sabit Atman; "Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Rezervleri" konulu bildiri.

и јаглен. Од 126 милјарди kWh потенцијал на енергија од хидроелектраните искорстени се само 37% за производство на електрична енергија, но и Р.Турција треба да вложи напори, како и во ЕУ и во САД овој потенцијал да достигне 70% расположливи ресурси на енергија од хидроелектрани.

Од страна на ДСИ на 14 февруари 2006, на состанокот во врска со хидроелектраните, се заклучи дека годишно 86 милјарди kWh се пролеваат во море, од каде што Р.Турција претрпува 6 милјарди \$ загуба.¹³

Кога станува збор за природниот гас со Договорот направен со Русија за 25-30 години, со зделката „земи или плати“ да биде поврзана со цената на нафтата, од увозениот гас 67% се употребуваат за произведување на електрична енергија. Во Р.Турција после енергијата од хидроелектраните прв енергетски извор е енергијата добиена од јагленот, бележи намалување на резервите во последните години поради производството на електричната енергија. Во 1985, Р.Турција 42% од производството на електрична енергија добивало од лигнитните централи, а во 2003 година овој процент опаднал на 17%. Од сите извори јагленот е продолжувачка енергија и со тоа се констатирало дека со нејзиното подобрување може да се зголеми безбедноста и добиениот производ е поголем отколку кај лигнитните централи, а и штетноста кон природата е помала. Истовремено се изградиле и централите на природен гас, чиј удел во производството на енергија во тоа време бил само 0.7% да порасне на 44%, со што се овозможило од хидроелектраните производството да се намали од 35% на 25%.¹⁴

Природниот гас бил прв извор за производство на енергија, но поради фактот дека требало да се увезува, во прашање се довеле и безбедноста и ризикот од ваквиот потег.

Кога би ја анализирале корелацијата помеѓу производството и потрошувачката во Р.Турција фиктивната ситуација на моќноста е 40 илјади MW од кои (26% од јаглен, 8% од нафта, 32.9% од природен гас, 32.7% од хидроелектрани, 0.5% од геотермални централи, 0.5% од ветерници)¹⁵. Со оваа моќ можно е производство на 200 GWh енергија. Во Р.Турција во 2005 година се произведени 162 GWh електрична енергија, потрошени се 122 GWh.¹⁶

Од оваа моќ 13 илјади MW се добиени од централите на природен гас со моделот на “земи-обработи-стопанисувај”. Во 2005 година во Р.Турција 44%

¹³ Devlet Su Isleri Genel Müdürlüğü Dis Basın Bülteni, Gn. Md. Toplantı Açılış Konuşması, 14 Subat 2006.

¹⁴ Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, “Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?” konulu sempozyum, 26-27 Ocak 2006, Sabit Atman; “Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Rezervleri” konulu bildiri.

¹⁵ 9'ncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Enerji Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Kasım 2005).

¹⁶ Devlet Su Isleri Genel Müdürlüğü Dis Basın Bülteni, Gn. Md. Toplantı Açılış Konuşması, 14 Subat 2006.

од произведената електрична енергија е произведена од централите на природен гас и на државата и е продадена со цена од 7-14 центи за kWh. Но државата поради неможноста да користи дел од централите на јаглен, како и хидроцентралите поради реновирање и одржување од кои што произведува енергија со цена од 2-3 центи, претрпела огромни загуби. Постои уште еден важен детал, а тоа е дека поради фактот што индустријата во Р.Турција е на прво место, целокупната електрична енергија се наплатува над светската просечна вредност за електрична енергија.

Поради зголемувањето на побарувачката на енергија се претпоставува дека од веќе постојниот потенцијал на енергија од централите на природен гас, термоелектраните и хидроцентралите за брзо време ќе се истрошат и ќе се појави недостаток од електрична енергија.

Заклучок

За реализација на планот за изградба на нуклеарна централа во Р.Турција, работат разно-разни фирми, бирократи, пензионирани членови на Министерството за надворешни работи, научни работници лоби групи кои тврдат дека потенцијалот на енергија кој се добива од хидроелектраните и од јагленот за 20 години ќе се истроши и дека Р.Турција ќе се соочи со проблемот на недостаток енергија и затоа треба да се изгради нуклеарна централа. Исто така, се мисли дека со отпочнување на производството на нуклеарна енергија ќе се намали и зависноста од надворешниот фактор. Но, иако се тврди дека зависноста од надворешниот фактор ќе се намали, истата теза не е точна и зависноста нема да заврши. Поради фактот што Р.Турција не поседува нуклеарна технологија и нуклеарни горива, без да се обезбеди нуклеарно гориво таа не е во можност да се произведува нуклеарна енергија. Нуклеарното гориво кое би се користело во нуклеарните центри би можело да се набави од државите кои го поседуваат тоа гориво како што се САД, Канада, Франција, Англија, Германија дури после контролата од страна на Меѓународната атомска комисија. На оваа може да се додаде и дека поради непоседувањето техника долго време овие центри би биле контролирани и водени од страна на странските фирми кои би ги граделе. Под овие услови паѓа во вода заложбата и тврдењето дека зависноста од надворешниот фактор би се намалила.

Во денешно време, поврзано со фактот дека треба да се изнајдат решенија на проблемите како што се безбедноста, отпадоците и нуклеарното вооружување, треба да се обезбеди напредна технологија, која би одговарала на стандардите и на новата технологија кои би ги подобриле условите за работа и би ја намалила штетноста врз природата, кои се очекува во 2020 да стапат во сила. Со отпочнувањето на користење на овие реактори, а паралелно со активноста на Р.Турција која планира да користи нуклеарни центри од II.генерација, би се појавиле проблеми околу некомпатибилноста, а со тоа би се довело до прашање фактот дека во западните земји после 50-60 годишно користење на овие центри да се напуштат, а Р.Турција после само 25-30 годишно користење и без придобивки на економски план да мора да ги затвори. Во енергетската стратегија важно место зафаќаат и борбата со загубите

и рационалното користење, како и активното користење на енергијата. Според меѓународните стандарди дозволената загуба на енергија е 7-8% проценти, а само во 2004 година според статистиката на Меѓународната енергетска агенција, овие загуби биле 23%. Ако 23% загуби се намалат на 7-8%, почнувајќи од денес, во Р.Турција во првата фаза би требало да се изградат нуклеарни центри од 3000 MW и приближно негде околу 18000 GWh електрична енергија би се профитирала. Но во поглед на рационалното користење и загубите Р.Турција во почетокот не треба да има аспирации. Од друга страна веќе отпочнатите и планираните изградби на термички и хидроелектрани доколку би се пуштиле во употреба Р.Турција не би се соочила со недостаток на енергија во наредниот период. Чинењето на изградбата на една 1000 MW нуклеарна централа е 3.5 милјарди долари. Со овие пари можно е да се изградат 2 центри на јаглен или 3 хидроцентри со иста моќност. Од вкупниот потенцијал на хидроелектраните во Р.Турција дури 37% може да се искористат за производство на електрична енергија, што јасно дава на знаење дека треба да се даде предимство на изградбата на хидроелектрани. Со загаѓањето на првото место во Р.Турција, како најпотенцијални извори хидроенергијата и во нај екстремни услови на работа би ја намалиле цената на електричната енергија, би ја подобриле индустријата и би ја направиле поконкурентна, би го намалиле изливот на девизи за набавка на енергија и се вкупно би ја подобриле економската состојба во државата.

Наместо да се изградат нуклеарни центри, со застарена технологија, опасни материји или горива за кои во целост мора да се зависи од надвор, подобро е Р.Турција да се сврти кон изградба на хидро и на јаглен центри за кои што поседува сопствени извори. Доколку во внатрешниот потенцијал на производството на енергија за 10-15 години дојде до смалување на ресурсите или недоволни количини, дури тогаш треба да се почне со барање решение во нуклеарните центри од третата генерација, кои сега се во фаза на развој. Нуклеарната енергија претставува една патека од која нема враќање. Ако се навлезе во нуклеарната индустрија тогаш веќе не постојат услови за напуштање на истата или да се употреби фразата „од која и да се свртиш страна на загубата, си во профит”. Гледано од оваа структура постојат еден голем број ризици кои не можат да се предвидат. Додека овие енигми не се отстранат турскиот народ и раководството не треба да си ги дозволат овие ризици.

Додека Р.Турција се наоѓа под светлата на овие актуелни податоци, и поради неразјаснетите прашања во ова поле, не треба да се отпочне со изградба на првата нуклеарна централа, зошто времето во кое се наоѓа не е соодветно. Многу е погрешно и опасно, да се покаже дека решението за трансформација во нуклеарната енергија со застарена технологија од седумдесеттите години е исправно решение, додека напредните земји во светот немаат јасна слика за напредокот на нуклеарната енергија, додека се работи на планот за изградба на центри од третата генерација, додека се преговара во врска со изнаоѓање на решенија за штетноста на нуклеарните центри во околината кај се поставени.

Со тоа движењето во овој правец нема да претставува чекор кон развивањето, туку напротив ќе претставува слика на недоволна развиеност.

Врз основа на досегашните искуства од земјите кои години наназад ја користат нуклеарната енергија за разни цели, се поставува прашањето дали во РМ е оправдано

развивање на програма за добивање на нуклеарна енергија земајќи го предвид бенефитот и штетните последици за општеството.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Hasan Saygin; "Nukleer Enerjiye Güncel Bakis", Bilim ve Gelecek,
2. Sayi: 12, Eylül(2004) Subat (2005), s. 30-36
3. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, www.teak.gov.tr, Nukleer Enerji ve Reaktörler, Dünyadaki Nukleer Güç Santrallerin Genel Durumu.
3. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, www.teak.gov.tr, Nukleer Enerji ve Reaktörler, Dünyadaki
4. Nukleer Güç Santrallerin Genel Durumu.
5. European Commission, Green Paper, "Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply", European Communities, 2001. F. de Esteban; "The Future of Nuclear Energy in European Union", Background paper for a speech made to a group of senior representatives from nuclear utilities in the context of a "European strategic exchange", Brussels, May, 2002.
6. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, www.teak.gov.tr, Nukleer Enerji ve Reaktörler, Dünyadaki Nukleer Güç Santrallerin Genel Durumu.
7. International Energy Agency, World Energy Outlook, 2002.
8. Hasan Saygin; "Sürdürülebilir Gelişme ve Nukleer Enerji", Enerji, Yıl: 9, Sayı: 9, Eylül (2004), s. 58-63
9. Meral Tamer; İngiltere'de Blair'e Nukleer Sok! Milliyet Gazetesi, 15 Mart 2006, Enerji Dosyası (1).
10. Fiscal Fission, The Economic Failer of Nuclear Power, Komanoff Energy Associates 1992. p 12
11. Electric Power Annual 1998 Volume II, EIA Reports, Immediate Release Dec 8.1999
12. Meral Tamer; Milliyet Gazetesi, 17 Mart 2006, Enerji Dosyası (3).
13. Turkport web sayfası, 20.06.2000.
14. Enerji İstatistikleri, www.die.gov.tr, 2005 Yılı Elektirik Üretimi, 23 Mart 2006.
15. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, "Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?" konulu sempozyum, 26-27 Ocak 2006, Sabit Atman; "Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Rezervleri" konulu bildiri.
16. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Dis Basın Bülteni, Gn. Md.Toplantı Açılış Konuşması, 14 Subat 2006.
17. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, "Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?" konulu sempozyum, 26-27 Ocak 2006, Sabit Atman; "Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Rezervleri" konulu bildiri.
18. 9'ncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Enerji Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Kasım 2005).
19. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Dis Basın Bülteni, Gn. Md. Toplantı Açılış Konuşması, 14 Subat 2006.
20. Silahlı Kuvvetler Dergisi, Ocak 2007.

РАЗУЗНАВАЧКО - БЕЗБЕДНОСНИТЕ СИСТЕМИ НА ХОЛАНДИЈА, БЕЛГИЈА И ЛУКСЕМБУРГ

Милан МИЛОШЕВИЌ

Криминалистичко-полициска академија, Белград, Република Србија

Апстракт: Неспорно е дека разузнавачко-безбедносните системи на земјите од Западен Балкан мораат својата организација и начинот на дејствување да ги прилагодат кон воспоставување на демократските движења. Тие треба да бидат насочени кон формирање на ефикасни разузнавачки и безбедносни институции поради заштитата на сѳраитежските државни интереси и, истовремено, кон воведување на ефикасни механизми на координација и контрола - со исклучување на можността тие со своето дејствување да ги загрозат основните вредности на општеството и институциите на правната држава. Во пронаоѓањето на оптимални модели за осѳварување на овие цели неопходно е согледување на актуелните решенија кои се применуваат во земјите со развиена демократија, поради штоа што суштинските реформи се еден од предусловите за интеграција и европска асоцијација. Оптимален модел во тѳаа смисла може да преисѳтавува безбедносно-разузнавачките и полициските системи на Холандија и Белгија, а на извесен начин и на Луксембург.

Клучни зборови: безбедносен систем, разузнавачки служби, полиција, специјални единици, Холандија, Белгија, Луксембург, реформи.

INTELLIGENCE-SECURITY SYSTEMS OF THE NETHERLANDS, BELGIUM AND LUXEMBURG

Abstract: It is incontestable that the intelligence-security systems of the countries of Western Balkans have to adjust its organization and the action manner toward the democratic movements. They should be directed toward formation of efficient intelligence and security institutions as a protection of strategic state interests and at the same time towards introduction of efficient mechanisms of coordination and control – excluding the possibility that they, with their action, could jeopardize the fundamental values of the society and the

institutions of the legal state. In finding optimal models for accomplishing these goals a retrospective of the actual solutions that are being implemented in the countries with developed democracy is needed, because the essential reforms are one of the preconditions for integration and European association. Optimal model in that sense can represent the security-intelligence and police systems of the Netherlands, Belgium and Luxemburg in a way.

Key words: security system, intelligence services, police, special units, the Netherlands, Belgium, Luxemburg, reforms.

Вовед

За потеклото и еволуцијата на европската интеграција посебно значење има царинската унија (Бенелукс), на која во 1948 година ѝ пристапиле Белгија, Холандија и Луксембург. Освен тоа, споменатите западноевропски земји се и во полноправно членство и во други меѓународни организации што се од значење за европската и евроатлантската интеграција, и тоа: Организацијата на обединетите нации, Европската унија, Северноатлантскиот пакт (НАТО), Европскиот совет, Организација за европска безбедност и соработка, потоа организации за меѓудржавна полициска соработка (ЕУРОПОЛ, ИНТЕРПОЛ) итн.

Земјите на Бенелукс се уставни монархии со високо развиено пазарно стопанство и значајна правна и демократска традиција. Со стекнувањето на независност од Шпанија во 1648 година со називот Утрехтска Унија, Кралството Холандија е формирано во 1815 година. Белгија, која била дел од таа држава, се отцепила во 1830 година и прогласила сопствено кралство. Најпосле, иако е основан уште 963 година, Луксембург станал Големо Војводство во 1815 година, кога и остварил фактичка независност од Холандија. Во текот на 1839 година, Луксембург изгубил речиси половина од својата територија во корист на Белгија, а дури во 1867 година стекнал целосна независност.

Кралството Белгија во текот на XIX век имала статус на колонијална сила, а во Првата и Втората светска војна била окупирана од страна на германските трупи. Луксембург, исто така, бил окупиран од Германија за време на двете светски војни. Холандија во Првата светска војна останала неутрална, но во Втората светска војна доживеала т.н. блицкриг и окупација од страна на нацистичка Германија. Во послевоенниот период Белгија го изгубила статусот на метропола (повеќе нема колонијални имоти), додека како реликти од колонијализмот, под управување на холандската круна остануваат зависни териториите на Аруба и Холандските Антили.

Како модерни индустриски нации, Белгија и Холандија се членки-основачи на НАТО и Европската унија, чии седишта се наоѓаат во белгиската престолнина, Брисел. Луксембург, својата неутралност ја дефинирала во 1948 година, кога пристапил кон царинската унија, т.е. Бенелукс, а потоа и во Западноевропската унија. 1949 година, Големото Војводство стапило во НАТО, а во 1957 година Луксембург бил една од шесте земји кои ја основале Европската економска заедница (сегашна ЕУ). Во текот на 1999 година пристапил и кон Економската и монетарна унија, прифаќајќи го еврото за своја валута.

Системот на внатрешна безбедност на земјите од Бенелукс го сочинуваат различни тела и механизми на координација и контрола кои припаѓаат на извршната и на законодавната власт, потоа разузнавачко-безбедносните служби во министерствата за национална одбрана, за внатрешни работи и за правда, полициските сили, како и специјалните (антитерористички) единици на армијата, жандармеријата и полицијата. Според тоа, безбедносно-разузнавачкиот и полициски систем т.е. системот на безбедност во потесна смисла го сочинуваат цивилните и воените разузнавачки и контраразузнавачки служби и разни полициско-безбедносни формации.

Поаѓајќи од ова, накратко ќе ги прикажеме системите на внатрешна безбедност на Белгија, Холандија и Луксембург и реформите на секторот на безбедност, кој во овие земји со развиена демократија перманентно се извршува. Ваквата анализа придонесува на напорите за изнаоѓање оптимални модели за реформирање на системите на внатрешна безбедност на државите од Југоисточна Европа, што е еден од предусловите за интеграција во европската асоцијација и трансатлантските интеграции.

1. Разузнавачко-безбедносниот систем на Кралството Холандија

Холандија излегува на Северното море и се граничи со Германија и Белгија. На 41.526 км² живеат околу 16,5 милиони жители, од кои 83% се Холанѓани, додека 8% од населението се со потекло од поранешните холандски колонии (Атили, Суринам, Индонезија), а на пивремена работа во оваа земја се околу 450 илјади странци. Околу 31% од населението се католици, 21% протестанти, 5,5% муслимани, 2,6% се од останатите религии, додека околу 40% не се верски активни. Државата е административно поделена на 12 провинции, кои групираат повеќе од 700 општински управи. На чело на провинциите се кралските комесари, а со општинските управи раководат совети и градоначалници.

Во согласност со Уставот од 1887 година, кој е повеќе пати дополнуван и менуван, Холандија е уставно кралство. Покрај церемонијалните надлежности, монархот (во моментот е кралица) именува премиер и членови на Советот на министри (Влада). Извршната власт, односно водењето на внатрешната и надворешната политика се во надлежност на Советот на министри, кој за својата работа е одговорен пред Парламентот. Носител на законодавната власт е дводомен парламент (Staten Generaal), кој го сочинуваат Првиот дом (Eerste Kamer) со 75 пратеници, кои на четири години ги избираат Провинциските совети, и Вториот дом (Tweede Kamer), со 150 пратеници, кои се избираат на општи избори со пропорционалниот систем на секоја четврта година.

За прашањата од одбраната и националната безбедност во Кралството Холандија одлучува монархот, како симбол на државното единство и гарант

на регуларното функционирање на уставните институции, и Советот на министри како носител на извршната власт. На нив им помагаат **Советот на национална одбрана**, кој го сочинуваат премиерот, министрите за внатрешни и за надворешни работи, за одбрана и за финансии т.е. именуваните советници на Круната. Во тек е формирање на уште едно специфично тело **Совет на национална безбедност**, кое ќе се занимава исклучиво со координирање и донесување мерки на планот на борбата против тероризмот. Во состав на новоформираното тело е планирано да бидат министрите за надворешни и за внатрешни работи, за одбрана и за правда, како и министерот за имиграција и интеграција. Се планира седниците на овој Совет да се одржуваат најмалку еднаш месечно и со нив да претседава премиерот¹.

Координација на работата на установите на разузнавачко-безбедносниот систем на Холандија се врши на ниво на Совет на министри, премиер и владини тела. Посебно значење во таа смисла има **Министерскиот комитет за разузнавање и безбедносни агенции**, кој ги разгледува извештаите од воените и цивилните служби, донесува заклучоци и дава насоки за нивна понатамошна работа. На Претседателот на Владата за овој делокруг на прашања му помага **координатор за разузнавачки и безбедносни агенции**, кој во името на премиерот остварува непосредна комуникација со надлежните министри, односно со директорите на агенциите. На оперативно ниво дејствува **Комитет за обединување на работите на разузнавачките агенции на Холандија**, кој го сочинуваат функционерите на службите и владиниот координатор за разузнавачки и безбедносни агенции.

Парламентарниот надзор над законитоста на работењето на разузнавачко-безбедносните институции го спроведува **Комитетот за разузнавачки и безбедносни агенции** на Вториот дом, на кој сите служби се должни да ги доставуваат бараните информации и извештаи, а функционерите на агенциите имаат обрска да присуствуваат на седниците на Комитетот на нивен повик и да даваат одговори на пратеничките прашања.

Во составот на Министерството за внатрешни работи до 2003 година дејствувала *Државна агенција за разузнавачка работа и безбедносии*

¹ За некогашните специјализирани тела за координација на мерките и активностите во борба против внатрешниот и меѓународниот тероризам во Холандија (Специјална група за координација и помош на сојузно ниво - PIKN и др.) види: **Frackrers** W. F. K., "Control of Terrorism in the Netherlands", in: *Abstracts on Police Science*, no.4/1975, pp.211-214

² Службата за внатрешна безбедност (BVD) е формирана 1949 година, како ресорна служба во составот на Министерството за внатрешни работи. Во организациона смисла службата ја сочинувале шест управи, кои се делеле на одделенија и групи, а имала помалку од 600 вработени.

(Binnenlandse Veiligheidsdienst) - BVD², формирана со кралскиот декрет во 1972 година наместо дотогашното *Биро за државна безбедност* (BNV)³. Со измените на законот оваа служба го променила своето име во Општа разузнавачка и безбедносна служба (Algemene Inlichtingen – en Veiligheidsdienst) – AIVD. Делокругот на работење на AIVD опфаќа собирање информации од разузнавачки и безбедносен карактер, посебно за организациите и лицата кои можат да претставуваат опасност за националната безбедност или за виталните државни интереси. Задачи на оваа служба се и контраразузнавачката заштита на владините установи (освен на Министерството за одбрана) и клучните стопански субјекти, контрашпиунажа, чување и архивирање на доверливи документи, борба против внатрешниот и меѓународниот тероризам и спречување на илегалната трговија со оружје.

Внатрешната организација на AIVD, со која раководи директор со седиште во Leidschendam, а сочинуваат шест Управи и тоа:

- Стратегија и планирање,
- Контраразузнавачка заштита;
- Државна безбедност;
- Заштита на економските интереси;
- Оперативни работи; и
- Техничка поддршка.

После реорганизацијата во 1999 година, во составот на оваа служба е вклучена и Управата за безбедносна заштита, како и Холандската национална агенција за безбедност и комуникација (NUNCSA) која е формирана во јули, 2000 година. Се проценува дека службата на AIVD има околу 830 вработени, од кои 250 се жени и седумдесет припадници кои не се родени Холанѓани. Карактеристично за AIVD е дека нема класични полициски и егзекутивни овластувања (право на апсење, спроведување на истражни работи и сл.), но има право да користи средства и методи со кои се отстапува од неповредливоста на писмата и на другите средства за општење. Поради тоа, меѓу другото, оваа агенција активно соработува со другите разузнавачко-безбедносни установи во Холандија, како и со голем број на служби од западните земји.

Со спроведување на реформата на холандските воено разузнавачки-безбедносни служби, дојде до спојување на постојните установи во нова служба

³ За службата BNV детално види: Baud Jacques, *Encyclopedie du renseignement et des services secrets*, Paris, Lavauzelle, 1988, p.60 etc.

- **Воена разузнавачка и безбедносна служба.** (Militaire Inlichtingen en Veiligheidsdienst) - MIVD. Станува збор за ресорска разузнавачка и контраразузнавачка служба при Министерството за одбрана, со која непосредно раководи директор. MIVD има задача да собира, анализира и доставува информации од сферата на разузнавачките работи и безбедноста, посебно оние кои се од интерес за вооружените сили на Холандија. Ова првенствено се однесува на податоците за вооружените сили на другите земји, изворите на загрозување на независноста и територијалниот интегритет на земјата и за заканите по безбедноста на луѓето, опремата и доверливите документи на холандската армија. Покрај разузнавачките и контраразузнавачките работи, MIVD се ангажира и во мировни операции, на спротиставување на тероризмот и пролиферација на оружје.

Воената разузнавачка и безбедносна служба има околу 700 вработени, од кои бројот на цивилните и воените лица е приближно ист. Поголемиот дел од персоналот се наоѓа во седиштето на MIVD, во Хаг, а останатите работат во четири истурени отсеци на територијата на Холандија, како и во разузнавачките пунктови во странство. MIVD соработува со соодветните служби на НАТО и на другите земји, а на национално ниво посебно блиски контакти има со АИВД, каде има и постојан офицер за врска.

Работите поврзани со безбедноста на вооружените сили на Холандија ги врши **Специјален отсек за разузнавачки работи и безбедност на Воената полиција** (Bijzondere Dienst en Veiligheid Koninklijke Marechaussee) – BD&V/Kmar, кој е одговорен на министерот за одбрана, а има пунктови во командните подрачја и воените единици до ниво на бригада. BD&V/Kmar во својата работа користи и информации од военоразузнавачките агенции, а соработува и со надлежните служби на холандската полиција. Оваа формација е во тесна соработка и со новата **Антитерористичка единица на Министерството за одбрана** (BBE-SIE), која е наменета за најсложените задачи и претставува елитна холандска специјална единица⁴.

Се проценува дека полициските сили на Кралството Холандија на регионално и на национално ниво има вкупно околу 49 илјади припадници, од кои 17% се жени⁵. Работите за јавна безбедност во оваа земја до 2004 година

⁴ Пошироко за новоформираната единица BBE-SIE види: **Стекете** Menno, "Dutch authorities report increase in Islamist radicalisation", in: *Janes Intelligence Review*, no. 2/2005, p.21.

⁵ За поранешната организација и функционирање на холандската полиција види: Lisken Hans; Denninger Erhard, *Handbuch des Polizeirechts*, Muenchen Muenchen, C.H. Becksche Verlag, 1992,1992, pp 60-65 etc.

се одвивале на децентрализиран начин. Со измените на законот, спроведена е обемна реорганизација на холандската полиција, според која наместо претходните општински, воспоставени се **25 регионални полициски служби**, во кои се вршат основните работи за превенција и спречување на криминалот, одржување на јавниот ред, надзор на територијата, заштита од пожари, безбедност во сообраќајот, кривични истраги, имиграција и контрола на престојувањето на странците, со соодветна логистичка поддршка.

Од 2005 година проширени се и надлежностите на **Националната полициска служба на Холандија** (Korpd landelijke politiediensten) – KLPD, порано задолжена за обезбедување на меѓународните аеродроми и пристаништа, надзор над безбедноста во сообраќајот на автопатиштата, придружба на посебните транспорти и обезбедување на членовите на кралското семејство. Националната полициска служба на Холандија, на чело со комесарот, за својата работа одговара пред министрите за правда и внатрешни работи, а од скоро е задолжена и за координација на кривичните истраги, поврзани со организираниот и сериозен криминал, како и за превентивните работи при спречувањето на тероризмот.

Во KLPD функционира **Специјална група за помош и координација** (PIKN), која ги координира работите на полициските служби за откривање на плановите и подготовките за вршење на терористички акции, потоа дава стручна помош на организираниите единици на полицијата во истрагите на злосторство со терористичка позадина. Поради извршување на работите од својот делокруг, Специјалната група собира и обработува разузнавачки податоци за терористичките организации и групи и за нивните планови, и во врска со ова активно соработува со **Националниот координатор за борба против тероризмот, Централната служба за разузнавање** при Министерството за правда и со службата на AIVD.

Специфична улога во системот на безбедност на Холандија има **Кралската жандармерија** (Koninklijke Marechaussee). Оваа полувоена формација, преку својот командант формално е потчинета на министерот за одбрана, но има и полициски задачи и соработува со надлежните служби при Министерството за правда и за внатрешни работи. Во надлежност на Кралската жандармерија се обезбедувањето на аеродромите, борбата против прекуграничниот криминал, спречување на илегални миграции, обезбедување владини објекти, асистирање на полициските структури. Во нејзиниот состав е **Специјалната бригада за безбедност** (Brigade Speciale Beveiligingsopdrachten), која има задача да апси криминалци и да врши посебни обезбедувања.

2. Разузнавачко-безбедносниот систем на Кралството Белгија

Белгија, исто така, излегува на Северното Море, а се граничи со Франција, Германија, Луксембург и Холандија. На 30.528 км² живеат околу 10,4 милиони жители (Фламанци 58%, Валонци 31%, мешовито и други жители 11%). Околу 75% од жителите се римокатолици, додека 25% припаѓаат на протестантската и на другите верски заедници. Официјални јазици се холандскиот, кој го говори 59% од населението, француски, кој го користи 40% од населението и германски јазик, со кој се служи само 1% од Белгијанците. Традиционалните тензии помеѓу фламанската заедница од северот на земјата, чии припадници говорат холандски јазик и Валонците од француско говорно подрачје од југот, довеле до усвојување на уставни амандмани со кои во овие региони е призната автономија. Државата е административно поделена на три институционални регии (Фландрија, Валонија и Град Брисел) и на 10 провинции. Најниското ниво на локална власт во Белгија го сочинуваат 74 општини.

Кралството Белгија е уставна монархија (кралство) и федерална држава со демократско парламентарно уредување. Во согласност со важечкиот, дополнуван и изменуван Устав од 1831 година, на кралот му припаѓа и законодавната власт низ таканаречено право на одобрување, кое е сведено на формално ратификување на актите. Во надлежност на монархот е и именувањето на премиерот, чиј избор го потврдува Парламентот. Водењето на внатрешната и на надворешната политика е во надлежност на Советот на министри, кој за својата работа одговара пред Парламентот. Во согласност со Уставните амандмани од 1970 година, Владата има ист број министри и од фламанско и од француско говорно подрачје. Законодавната власт ја врши дводомен Парламент, кој го сочинуваат Сенат (Сенаат) со 71 седиште и избрани пратеници на комбиниран начин (40 на општи избори и 31 именувани од страна на регионалните совети), и Претставнички дом (Volksvertegenwoordigers – Chambre des Representants) со 150 седишта, кои се пополнуваат на општи избори по пропорционален систем. Мандатот на пратениците во двата дома е четири години.

Насоките на политичките работи на сите белгиски служби на безбедност се утврдени со Кралскиот декрет од 21 јуни 1996 година. Во согласност со овој акт формиран е **Министерски комитет за разузнавачки работи и безбедност (CMRS)**. Со Комитетот заседава премиерот, а постојани членови се министрите за правда, за национална одбрана, за надворешни и за внатрешни работи. Во случај на потреба и во зависност од темата која се разгледува, на состаноците на CMRS можат да присуствуваат и министрите од останатите ресори. На оперативно ниво, при Владата работи **Колегиум за разузнавачки работи и безбедност**, со кој претседава претставник на премиерот. Во работата на

Колегиумот учествуваат раководителите на цивилните и воените служби за безбедност, Сојузната полиција и обвинителството.

Парламентарната контрола над законското работење на белгиските служби за безбедност ја врши посебна комисија, која ја сочинуваат по седум претставници од двата дома на парламентот. Со законот за контрола на полициските и разузнавачките служби од 1991 година се формирани два специфични органа: **Постојан комитет за контрола на полициските служби**, познат како "**Постојан комитет Р**" (Comite permanent de controle des services de police) и **Постојан комитет за контрола на разузнавачките служби** (Comite permanent de controle des services de renseignements), познат како "**Постојан комитет R**".

Постојаните комитети се органи на политичка контрола и имаат за задача да ги констатираат недостатоците на системот и повремениите проблеми на неговото функционирање. Тие ги разгледуваат прашањата поврзани со организацијата, активностите и методите на полициските и разузнавачките служби, нивните интерни правилници и директиви, како и секој документ кој го регулира однесувањето на припадниците на полицијата и разузнавачките служби (чл. 9 и 40). Во овој делокруг не влегуваат упатствата кои се однесуваат на стручните прашања од областа на политиката на работење и на откривање на кривичните дела и прогонот на извршителите.⁶ Според тоа, Постојаниот комитет за контрола на разузнавачките служби има две основни задачи, од кои првата се однесува на контролата во областа на почитување на уставните и граѓански права од страна на службите, а втората на одржување на ефикасноста и меѓусебната соработка помеѓу безбедносно - разузнавачките служби. Претседателот на Комитетот исто така располага со посебна Служба за истражување, која е надлежна за спроведување на истраги и контрола на безбедносно - разузнавачките служби.

За целата безбедносна и разузнавачка проблематика на Кралството Белгија е одговорен *премиерот*. Оваа функција тој ја остварува преку посебните тела на разузнавачка координација и контрола, како и преку министрите за национална одбрана и за правда, во чиј состав дејствуваат белгиските безбедносно - разузнавачките служби. Од друга страна, одредени ингеренции над полициските сили на Белгија има и министерот за внатрешни работи на Белгија, првенствено во поглед на контролата на нивното законско работење.

⁷ **Бабовић** Будимир, *Људска права и полиција у Југославији*, Прометеј, Београд, 1999, стр. 59.

Овластувањата на органите на полицијата и на разузнавачко-безбедносните служби ги пропишува Владата со соодветни документи. Така, на пример, на крајот на 1996 година се усвоени прописи со кои законски се фундаира пресретнувањето на радиоврските од воен карактер во странство, што практично дозволува прислушкување на сè, освен на мобилната телефонија. Законското регулирање на работењето на органите на внатрешна безбедност во Белгија има долга традиција и постојано се усовршува.⁷

Дирекцијата на службата за државна безбедност (Surete d'Etat) - SE е ресорска безбедносна институција при Министерството за правда. Таа извршува контраразузнавачки задачи и работи за заштита на воспоставениот уставен поредок т.е. во основа е територијална контраразузнавачка служба, но може да дејствува и задгранично, во специјални мисии во странство. На чело на Службата, чиј назив на фламански гласи Staats Veligheids – SVD, има директор.

Во изминатиот период, Дирекцијата на службата за државна безбедност била поделена на две служби, од кои едната се занимавала со сузбивање на шпиунажа и спречување работи на поединци или група луѓе, додека другата служба се состоела од пет бригади со многубројни провинциски оддели за оперативни работи.⁸ Задачите на оваа служба не биле поткрепени со никаков закон или декрет, бидејќи помеѓу поедини белгиски министерства постоела спогодба со која Министерството за правда на службениците на Дирекцијата на службата за државна безбедност им се овозможува пристап до службените документи, архивите и регистрите. Од друга страна вршејќи ги своите работи службата собира информации корисни и за Министерството за одбрана, Министерството за надворешни и Министерството за внатрешни работи.

Новиот закон за работење на службата за државна безбедност на јасен и прецизен начин ги дефинира задачите и надлжностите на организационата единица која како цивилна кралска разузнавачко безбедносна служба за прв пат е ставена под демократска контрола од правосудните органи. Органите на државната безбедност се должни пред преземањето мерки да го известат надлежното министерство и државните органи како би ги запознале со планираните активности и намери за кои мора да постојат реални оправдувања, односно опасност од загрозувања на безбедноста. Ова значи дека SE може да

⁷ За тоа види: Conseil Communal de bruhelles, Reglement et Arretee pour

⁸ Purg Adam, *Obveščevalne službe: povezave med obaveščevalnimi službami, političnimi sistemi in državno suverenostjo v luči modela sodobnega obaveščevalnega sistema Republike Slovenije*, Enotnost, Ljubljana, 1995, str.178

спроведува истраги само доколку се воспостави дека осомничено лице или орган спроведува активности кои претставуваат опасност за безбедноста на Кралството Белгија.

Генералната служба за разузнавачка работа и безбедност (Service General de renseignement et de securite) – SGR, е военоразузнавачка и контраразузнавачка служба и е централна разузнавачка институција во Белгија. Се проценува дека во оваа служба, позната како ADIV (со холандски акроним Aegmene Dienst Inlichtingen en Veiligheid) работат околу 500 вработени. Директорот на SGR е непосредно подреден на началникот на Врховниот генералштаб, кој е главен советник за воени прашања на министерот за одбрана. Службата SGR ја сочинуваат повеќе организациско-функционални целини, меѓу кои најважни се *Разузнавачката служба* (Domein Inlichtingen) и *Службата за безбедност* (Domein Veiligheid).

Разузнавачката служба SGR врши истражувања, анализа и обработка на податоци кои се однесуваат на активности и закани кои можат да го загорзат територијалниот интегритет на Белгија, планови за воена одбрана, успешно спроведување на акциите на белгиските воени сили, безбедност на белгиски државјани во странство и останати државни интереси. Поаѓајќи од тоа, разузнавачката служба е надлежна за собирање на разузнавачки податоци на стратегиски и на оперативен план, со тоа што собирањето на податоци претежно е насочено кон странство.

Надлежностите на сите организациони единици во составот на SGR се јасно дефинирани со „Органскиот закон за безбедносно - разузнавачки служби“ од 30 ноември 1998 година. Тргувајќи од важните правни прописи и актуелните политички насоки, во програмската ориентација на SGR се воочуваат три дополнителни правци на активности во иднина. Станува збор за одбрана на економските интереси и добра, за борба против организираниот криминал и за соработка помеѓу SGR и останатите државни органи. Се подразбира дека основниот правец и задача на SGR и во иднина ќе биде класична военоразузнавачка работа, како што било и порано.⁹ Службата SGR е инкорпорирана во т.н. национален разузнавачки систем на НАТО, според што белгиските разузнавачки кадри се школуваат и специјализираат во американските и британските школи и академии.

⁹ Военоразузнавачките работи порано ги извршувала *Дирекцијата за разузнавачки работи во Министерството за национална одбрана*, која била под контрола на генералниот аѓутант - званичник непосредно подреден на монархот. Оваа дирекција имала свои органи во Адмиралитетот, командите и штабовите на воените единици, како и во воените единици во странство

Во текот на 2000 година, Белгија донесе стратегиски план насловен како „Визија 2015“ со кој се предвидува до 2015 година бројот на припадниците на Министерството за одбрана да се намали од сегашните 42,000 на 37,725. За споредба само, кон крајот на осумдесеттите години на минатиот век белгиската армија имала 85.000 припадници. Од друга страна, се проценува дека полициските сили на Белгија на ниво на Сојузната полиција, Полициската зона и локалните организациони единици, имаат вкупно околу 39 илјади припадници, од кои 35.500 полицајци и 3.500 полициски службеници.¹⁰

Работите од јавната безбедност во Белгија до 2002 година се извршувале на децентрализиран начин, односно 589 територијални единици на општата локална полиција, формално потчинети на градоначалниците на местата. Спомнатите полициски сили, кои дејствувале на ниво на општините, ги сочинувале 333 единици на градските полиции и 256 единици на селските полиции. Со реорганизацијата на белгиската полиција спроведена во 2002 година формирани се 196 полициски зони, кои ги извршуваат базичните работи за превенција и спречување на криминалот, одржување на јавниот ред и мир, контрола на територијата, безбедноста во сообраќајот, истраги, контрола на престојот на странците и решавање во управните постапки, со соодветна логистичка поддршка.

Со истата реорганизација, воспоставена е и Сојузна полиција, со која раководи директор. Создадена е со обединување на тогашните организациони единици на Жандармеријата, Судската полиција и Генералната полиција на Кралството (PGR)¹¹, чија основна задача е спроведување на инспекциски надзор и координација на полициската работа на ниво на земјата. Во непосредна надлежност на Сојузната полиција се антитерористичките дејства, спротивставувањето на прекуграничниот и организиран криминал, безбедност на сообраќајот на патиштата, работи на крајбрежната стража, безбедност на аеродромите и воздухопловството, обезбедување на објекти и личности од федерално значење.

Во седиштето на Сојузната полиција на Белгија е формиран *Генерален комесаријат*, кој го сочинуваат: Дирекција на административната полиција

¹⁰ За организацијата и функционирањето на белгиската полиција, како и за системот на школување и стручно усовршување на нејзините припадници, види пошироко: Scandone Giuseppe, Atzori Pierfrancesco, *Le polizie d'Europa*, Edizioni Laurus Robuffo, Roma, 1990; pp.31-51; Lisken Hans; Denninger Erhard, *op.cit.*, pp 40etc.

¹¹ Генералната полиција на Кралството (Police Generale du Royaume – PGR) е специјализирана институција на белгиското Министерство за внатрешни работи, која на национално ниво е надлежна за спроведување на функционално-организациона и оперативна организација на локалната полиција. Во согласност со податоците од 1990 година оваа служба имала само 47 службеници.

(DGA), Дирекција на судската полиција (DGJ), Дирекција за оперативни работи (DGS), Дирекција за кадри, Дирекција за опремување, Дирекција за безбедност во сообраќајот, Дирекција за обука, Дирекција за меѓународна полициска соработка, Дирекција за координација на федералните служби и Дирекција за соработка со локалната полиција.

Делокругот на работење на Дирекцијата за судска полиција е јасно дефиниран со Законот за работење на полицијата од 5 август 1992 година. Во согласност со Законот, пет главни јавни обвинители на Апелациониот суд вршат контрола и надзор на судската полиција. Секоја од 22 бригади на судската полиција е подредена на началникот на локалниот комесаријат, а со тоа и на началникот на Генералниот комесаријат со седиште во Брисел. Генералниот комесар на судската полиција е надлежен за координација и логистичка поддршка, како и за водење на генералната политика на службата, но со консултација на јавните обвинители.

Во составот на Генералната дирекција за оперативни работи (DGS) е **Ескадронот за специјални интервенции** (Escadron Special d'Intervention – ESI), кој е специјализирана антитерористичка единица, која ја продолжува традицијата на посебна единица на белгиска жандармерија, формирана после терористичкиот напад на Олимпијадата во Минхен 1972 година.¹² ESI се состои од две единици, првата е специјализирана за извидување, додека втората за вооружена поддршка. Интересно е дека основањето на единицата погрешно се поврзува за активоста на една од најпознатите терористички организации во Европа под името „Борбени комунистички ќелии” (CCC). Станува збор за тајна анархотерористичка група која е основана во Белгија во 1978 година, а чии припадници организирале и изведувале оружени напади на личности, инсталации и објекти на НАТО, меѓу другото и со користење на т.н. камиони-бомби.

Ескадронот за специјални интервенции е многу специфичен не само по тоа што во своите редови прима и жени, кои се ангажирани на задачи за извидување и тајно следење, туку и по тоа што наредбите може да ги добиваат како од Жандармеријата, односно од Сојузната полиција, така и од

¹² За специјалната единица на белгиската жандармерија, инаку една од најстарите и најелитни во Европа, во Франција и во нашата литература се користи називот ESI-Diane. Од причина што спомнатата единица во почетокот го носела називот „Дијана” (Diane), по грчката божица на ловот, со тоа што во 1974 година е преименувана во ESI. Според некои западноевропски извори, оваа формација се спомнува и како SIE, односно GIA. Кратенката SIE претставува акроним на оригиналниот назив на единицата, но на холандски (фламандски) јазик, додека кратенката GIA е француски акроним за мешаната антитерористичка група (Groupe Interforces Antiterroriste).

Министерството за правда и од Министерството за национална одбрана - во чија надлежност бил до 1994 година. Во екстремни случаи ESI може да дејствува и заедно со органите на државна безбедност (SE). Меѓутоа во случаите со основано сомнение за постоење на експлозивни направи, ESI и SE имаат улога на поддршка, додека самата акција ја спроведува специјализираната Служба за отстранување и уништување на експлозивни направи (Service d' Enlevement et de Destruction des Engins Explosifs – SEDEE).

3. Разузнавачко-безбедносниот систем на Големото војводство Луксембург

Луксембург се граничи со Франција, Германија и Белгија. На 2.586 км² живеат околу 474 илјади жители од келтско потекло, со романско и германско етничко влијание. Во Големото Војводство Луксембург сега престојуваат околу 135 илјади работници од разни европски земји на привремена работа. Според верската определеност жителите на Луксембург се 87% римокатолици, а застапен е и протестантизам, јудеизам, православие и ислам. Земјата е административно поделена на три дистрикта (Diekirch, Grevenmacher и Luxembourg).

Во согласност со Уставот од 1868 година, Луксембург е уставна монархија на чело со голем војвода. Законодавната власт ја врши еднодомно Пратеничко собрание (Chambre des Deputes), чии 60 пратеници се бираат на општи избори, со мандат од пет години. Извршната власт е во рацете на Советот на министри и премиерот. Специфична улога во политичкиот систем на Луксембург има Државниот совет, кој е советодавно тело при Пратеничкото собрание. На предлог на премиерот, големиот војвода именува вкупно 21 член од Советот.

Парламентот на Луксембург врши формална контрола над законитоста на работењето на институциите од разузнавачко-безбедносниот систем, а координирањето на разузнавачко-безбедносниот сектор при Советот на министри го спроведува **Високата комисија за надворешна безбедност** (Haute Commisariat de la Securite Exterieur) – HCSE.

Националната разузнавачка служба (Service de Renseignements de l'Etat) – SRDE, е формирана со Законот од 1960 година, но Министерскиот декрет за службата носи ознака на службена тајна. Во него е наведено дека Службата е должна да ја штити безбедноста на земјата, како и безбедноста на државите со кои Луксембург е во сојуз. База за регрутирање на припадниците на SRDE се полицијата, војската и другите државни органи. Специфично е решението, според кое работењето во оваа служба може да биде временски ограничено, што значи дека секој припадник може да се врати на работното место од кај што дошол. Со Уредбата која ја донел премиерот на Луксембург, забрането е објавување на годишниот буџет на SRDE.

Националната разузнавачка служба на Големото Војводство за својата работа одговара на премиерот. Во нејзина надлежност се работите на офанзивна разузнавачка служба, дефанзивна контраразузнавачка служба и заштита на уставниот поредок. Оваа служба со која широко соработуваат органите на државната управа, се состои од дирекција и четири групи кои се занимаваат со шпиунажа, тероризам и екстремизам, државна безбедност и внатрешна контрола. Шефот на службата тесно соработува со Министерството за правда, Министерството за надворешни работи, како и со Министерството за внатрешни работи и просторно планирање.

Според некои извори, Националната разузнавачка служба на Големото Војводство врши работи како офанзивна разузнавачка служба, дефанзивна контраразузнавачка служба и класична служба на државна безбедност, а организациски дејствува од Дирекцијата и четирите оперативни групи. Во работата се потпира и на Службата за безбедност во Министерството за надворешни работи.¹³

Големото Војводство Луксембург, според Законот од 1967 година, нема општа воена обврска, туку доброволна воена служба - околу 500 војници, со кои командува началник на Главниот штаб (во моментот со чин полковник). Оваа земја нема ниту Министерство за одбрана, а работите од надлежност на војската ги извршува Дирекцијата за одбрана во состав на Министерството за надворешни работи. Споменатата Дирекција е потчинета на **Разузнавачката служба** (Service de Renseignement), која ја извршува и функцијата на воена безбедност. Министерството за надворешни работи за својата работа е одговорна на цивилно разузнавачката и контраразузнавачката служба **Голем секретаријат за надворешна безбедност** (Haut Commissariat de la Securite Exterieur) – HCSE.

Работите и задачите со надлежност за јавната безбедност, вклучувајќи ја и личната и имотната сигурност на граѓаните, превенцијата и спречувањето со криминалот и заштитата на јавниот ред ги извршува **Полицијата на Големото Војводство** (Police Grad – Ducale), која организациски припаѓа на Министерството за правда.

Централни линиски служби на Полицијата на Големото Војводство се:

- Служба за правосудна полиција (со која раководи директор);
- Единица на гардата и мобилните резервисти (наследник на Жандармеријата укината 2000 година, на чело со командир);

¹³ Ѓорѓевиќ Обрен, *Лексикон безбедности*, Београд, Привреда публик, 1989, стр.235.

- Специјална единица на полицијата;
- Централна единица на сообраќајната полиција (на чело со комесар);
- Служба за контрола на аеродромите; и
- Полициското училиште (на чело со директор).

Подрачните организациони единици на Полицијата на Големото Војводство се воспоставени во вид на шест Регионални комесаријати и 49 Полициски станици.

Полициските сили на Луксембург имаат вкупно 1.410 припадници и околу 800 цивилни службеници. Надзор над законското работење на организациските единици на луксембургската полиција врши *Генерална инспекција на полицајата* (со која раководи генерален инспектор), која е должна да го известува министерот за правда и државниот јавен обвинител на Луксембург.

Во седиштето на луксембургската полиција е воспоставена *Генерална дирекција*, на чело со генерален директор, на кому му се непосредно потчинети: Секторот за превенција од криминал (со која раководи началник), Управата за операции и превенции (со која, исто така, раководи началник), Управа за човечки ресурси, Управа за буџет и опремување, Управа за технички работи, Управа за информирање, Служба за меѓународна соработка, Правна служба и Служба за односи со јавноста.

Заклучок

Неспорно е дека разузнавачко-безбедносниот систем на земјите од Западен Балкан својата организација и начин на дејствување мора да го прилагодат со воспоставеното демократско движење. Тие треба да бидат насочени кон формирање на ефикасни разузнавачки и безбедносни институции за заштита на стратегиските државни интереси и, истовремено, кон воведување ефикасни механизми на координација и контрола- со исклучување на можноста со своето работење да ги загрозуваат основните вредности на општеството и институциите на правната држава. Во изнаоѓањето на оптимален модел за остварување на овие цели неопходно е да се согледаат актуелните решенија кои се применуваат во земјите со развиена демократија, поради тоа што тие се суштински реформи и еден од предусловите за интеграција и европска асоцијација.

Оптималниот модел во таа смисла може да претставува разузнавачко-безбедносниот и полициски систем на Холандија и Белгија, а донекаде и на Луксембург. Иако релативно млади земји, дефинитивно се развиле во модерни, технолошки развиени и економски просперитетни западноевропски држави, при што Кралството Холандија истовремено е и голем извозник на земјоделски производи. На ваков заклучок наведуваат и реформата на секторот на безбедност, кој перманентно се спроведува во земјите од Бенелукс, силните институции на парламентарниот надзор и цивилната контрола на службата за безбедност и реструктурирањето на самите служби со цел адекватно да се одговори на современите безбедносни ризици и закани (во прв ред на транснационалниот тероризам и организираниот криминал).

Инаку, разузнавачко - безбедносните системи на земјите од Бенелукс, во најширока смисла, го сочинуваат различни тела и механизми на координација и контрола, кои припаѓаат на извршната и законодавната власт, на специјалните сили и други единици на армијата, жандармеријата и полицијата, како и на разузнавачко-безбедносните служби во министерството за национална одбрана и правда, односно во другите соодветни ентитети. Големо значење во таа смисла има и нивното учество во меѓународните организации, како што се: Европската унија, НАТО, а потоа и во организациите за меѓудржавна соработка (EUROPOL, INTERPOL), итн. Сигурно е дека учеството во овие организации влијае непосредно и на нивниот полициски и разузнавачки систем, при што за организацијата и функционирање на полицијата посебно е значајно учеството во организациите на EUROPOL и INTERPOL, додека за разузнавачко-безбедносниот систем во целина најзначајно е учеството во НАТО. Познато е дека овие, во основа воени организации, имаат посебни разузнавачки служби во кои се инволвирани соодветни служби од земјите-членки, па според тоа и на военоразузнавачките служби од земјите на Бенелукс.

Во секој случај, Холандија, Белгија и Луксембург постепено, но и квалитетно и успешно ја реформираат своите разузнавачко-безбедносни служби и полициски сили, настојувајќи да се ослободат од организациските форми и начини на работење кои биле карактеристични за поделбата на светот на блокови и периодот на т.н. Студена војна. Во овие реформи се откажуваат дури и од некои модели за кои може да се рече дека се дел од националната безбедносна култура и традиција (на пример децентрализиран модел на организација на полицијата), со што се определуваат за оние модели кои покажале ефикасност и ефективност во практиката.

ЛИТЕРАТУРА

- Baud Jacques**, *Encyclopedie du renseignement et des services secrets*, Paris, Lavauzelle, 1988.
- Бабовић Будимир**, *Људска љрава и љолицја у Јуџославију*, Прометеј, Београд, 1999.
- Ђорђевић Обрен**, *Лексикон безбедносии*, Београд, Привреда публик, 1989.
- Frackrers W. F. K.**, "Control of Terrorism in the Netherlands", in: *Abstracts on Police Science*, no. 4/1 975
- Keunings Luc**, "The Secret Police in Nineteenth-Century Belgium", in: *Intelligence and Nacional Security*, no.1/1989.
- Котовчевки**, Митко, *Современи разузнавачки служби*, Скопје: Македонска цивилизација, 2001.
- Lisken Hans; Denninger Erhard**, *Handbuch des Polizeirechts*, Muenchen, C. H. Becksche Verlag, 1992.
- Милошевић Милан, Јеренић Петар**, „Специјалне снаге Холандије“, у: *Калибар* бр. 108/2005, стр. 36-37.
- Purg, Adam**, *Obveščevalnâ slu•bâ:povezave med obaveščevalnimi slu•bami, političnimi sistemi in dr•avno suverenostjo v luči modela sodobnega obveščevalnega sistema Republike Slovenije*; Ljubljana, Enotnost, 1995.
- Reglement et Arretee pour l' organisation de la police de Bruxelles – Suivi des instructions generales et du guide pratique, Bruxelles, Conseil Communal de Bruxelles 1904.

- Riems** J. M. W., Historical Overview: National Security Service (BVD) to General Intelligence and Security Service (AVID), Paper presented at the Workshop on "Democratic and Parliamentary Oversight of Intelligence Services", Geneva, DCAF, 2002.
- Scandone** Giuseppe; Atzori Pierfrancesco *Le polizie d' Europa*, Roma, Edizioni Laurus Robuffo, 1990.
- Steketee** Menno, "Dutch authorities report increase in Islamist radicalisation", in: *Janes Intelligence Review*, no. 2/2005.
- Thomas**, Paul, *Le KGB en Belgique*, Brussels, Edition J.M.Collet, 1987.
- Verhaegen**, Alix, "Belgium Security Service", in: *Intelligence Watch Report Quarterly*, no.1/ 1995

handling in Macedonia slowly but certainly take their own place which belongs to Defense and Security handling System.

Key words: leadership, handing, management, organization, defense.

Вовед

Лидерството е еден од најистражуваните елементи, но и најмалку разбрано во организациските процеси во институциите. За лидерството многу се зборува а малку се знае. Во современиот прагматизам општо прифатено било мислењето дека во светот постојат лидери и следбеници, при што како лидери се јавуваат само мал број луѓе кои што можат да ги приближат и инспирираат останатите за поголеми остварувања од вообичаените. Сепак, ваквите тврдења се неприфатливи и се отвора потребата од проучување и изучување на поимот лидерство и што, всушност, тоа претставува. Дали секој еден човек може да биде лидер или тоа е привилегија само на тесен круг луѓе од владејачката елита?

Лидерството како процес влијае на другите за да ги остваруваат задачите преку поставување на цели, давање на насоки и преку мотивирање, вклучува четири клучни фактори:¹ лидер, тие што следат, околина или ситуација и процес на комуникација меѓу лидерот и тие што следат. Задачите, природата на околностите во кои лидерот работи и подготвеноста на тие што следат, ги определуваат методите и средствата кои лидерот ќе ги употреби заедно со своето влијание за да ги исполни задачите.

1. Поимно определување и дефинирање на лидерство

Постојат повеќе дефиниции за тоа што е лидер и лидерство, но една општо прифатлива синтетизирана дефиниција се уште не постои. Како позначајни може да се издвојат следниве:²

Лидер (Leader) значи водач предводник, а *лидерство* (Leading) - водење, т.е. раководење. Во потесна смисла зборот лидер се поврзува со водачите на политичките партии.

Лидерот има способност (моќ и влијание) да ги поведе своите подредени кои сега стануваат негови следбеници. Лидерот има визија за тоа како би можело да изгледа иднината и определува начини за остварување на визијата. Одлучувачка способност на лидерот е да ги мотивира и инспирира своите подредени на напрегања и на зголемени напори, за извршување на задачите.

¹ Стаменковски А., Менаџмент со одбраната, ТНИД - Ѓурѓа, Скопје, 2004г. стр.291

² Додески З, Лидерство во армијата, 2-ри Август С, Штип, скопје 2001г.

Лидерот е добар комуникатор - човек кој „знае“ со луѓето. Кој знае да слуша и комуницира, да разбере и да биде разбран.

Дејл Карнеги, во делото „Лидерството во Вас“, за значењето на комуникацијата вели:

„Луѓето судат за нас на четири начини: 1. Што правиме, 2. Како изгледаме, 3. Што зборуваме и 4. Како зборуваме“.³

Генерал Рон Фогелман вели дека ЛИДЕР е човекот кој ги прави задачите остварливи⁴.

Картер Мак-Намара лидерството го дефинира како давање на насоки и вршење на влијание врз другите да ги следат тие насоки.

Лидерството е влијание врз луѓето со одредување цели, давање насоки и мотивирање додека работат за да ги остварат доверените задачи и да ја унапредат организацијата. Тоа е искуство да ги натераш луѓето да работат максимално добро за извршување на секоја задача, цел или проект.⁵ Лидерството е начинот по кој се исполнуваат (извршуваат) определени задачи кога се искористуваат други луѓе.⁶

Патон го определил (дефинирал) лидерството како искуство да ги натераш потчинетите да го направат невозможното. Прашање е дали таа дефиниција е применлива и надвор од војската.

Лидерот е човек кој може да ги приспособи принципите кон барањата на соодветната ситуација. Во реалноста целта не е да се заборават или избегнат принципите, туку да им се дозволи да се трансформираат според потребите на моментот, или кажано на друг начин, лидерството е синтеза на теоријата и практиката, на подготовките и спонтаноста, на повторувањето и импровизацијата. Не треба да се меша лидерството со популарноста. Лидерството е динамичен процес на работа во група, каде што поединецот во определен период, во определен организациски контекст, влијае на другите членови на групата своеволно да се обврзат за остварување на целите или задачите на групата.⁷

³ Исто стр. 7

⁴Коен д-р Уилџм, **Новото искуство на лидера**, как да рџководим с достоинство и чест, "Класика и Стил", ООД СОФИВ, 2001

⁵ Исто стр. 12

⁶ Исто стр.5

⁷Тасевски Љ, Лидерство во раководењето со Армијата на Република Македонија, магистерски труд, Институт за мировни и одбранбени студии, Скопје, 2004, стр. 37.

Целта им дава на луѓето смисла за работа. Насоките означуваат давање правци, определување приоритети и назначување на одговорноста за извршувањето на задачите. Мотивацијата е давање шанса на поединците да направат се што е во рамките на нивните можности за да можат да ја остварат задачата. Остварувањето на задачите со преземање на акции за во што покус рок да се реализираат доверените задачи. Унапредувањето на организацијата значи преземање на акции со кои ќе се обезбеди подобра организираност на работењето и поефикасно извршување на задачите во наредниот период.

Од сите дефиниции може да се извлече *заклучок дека лидерството е процес во кој определени поединци водат неколку или група луѓе, ги насочуваат и ги мотивираат, односно поттикнуваат да извршуваат определени задачи.*

1.1 Односот на лидерството и менаџментот

Лидерството се однесува на работата на менаџерот во однос на луѓето во организацијата. ”Тоа е процес во насочување на групните активности и влијае врз другите за остварување на општите цели”.⁸

Менаџментот е извршување на работата со помош на вложување напор од други луѓе, за преку ефективно и ефикасно искористување на ресурсите да се остваруваат целите на организацијата. „Менаџментот е поширок поим од лидерството, затоа што подразбира и користење на ресурсите, а не само влијание врз луѓето“.⁹

Одделни автори потенцираат дека лидерството претставува функција на менаџментот, заедно со функциите на планирање, организирање и контролирање. Лидерството притоа се јавува како процес на поттикнување ентузијазам кај луѓето, за да ги поддржат целите на организацијата и напорно да работат во остварувањето на важни планови. Во оваа смисла лидерството подразбира градење чувство на обврзност, охрабрување за напорното работење и влијание врз другите да го вложат својот труд во интерес на организацијата. Лидерството често се објаснува како способност на менаџментот да креира такво опкружување што поттикнува обврзување на вработените да учествуваат во извршувањето на стратегијата на организацијата. Тоа вклучува комплетни трансакции меѓу лидерите и следбениците.

⁸ Исто стр.47

⁹ Исто. стр.47

Лидерот е личност која спроведува влијание без принуда спрема вработените во извршувањето на неговите задачи. Тој поттикнува промени и за да биде ефективен треба да биде способен своите идеи да ги пренесе на другите луѓе. Со оглед на фактот дека лидерот ги води другите без принуда, тој треба, пред сè да се познава самиот себе. Во преносна смисла кажано, лидерот е архитект кој ја оформува културата на организацијата, конкретно во одбраната.

Менаџерот, пак, е секој оној кој, на кое било ниво во организацијата, го насочува напорот на другите луѓе кон остварување на целите, а кој е истовремено одговорен за нивната работа. Лидерот и менаџерот имаат фундаментално различни погледи во работењето на организацијата. Овие разлики може да се согледаат од аспект на нивната ориентација кон целите, работата, човечките односи и самите себе.¹⁰

Многу менаџери вложуваат голема енергија во тоа како „да го управуваат бизнисот“. Многу поефективно е да се насочи вниманието кон наоѓање на луѓе кои ќе го вршат „управувањето“, додека менаџерот постојано ќе ги оценува резултатите и соодветно ќе го разместува персоналот. Тоа е обид да се насочи менаџментот таму каде ќе може тој да донесе најголема корист за соодветното време.

Лидерството понекогаш е прашање на балансирање на времето и расположливите ресурси. Можноста лесно може да се претворат во очекување на „идеални“ услови.¹¹

Ефикасниот лидер е склон да го привлечи вниманието кон своите предлози и иницијативи. Тој умее точно да ги препознае луѓето кои треба да бидат потпомогнати во соодветните етапи на организациската програма за промени.

Лидерството е напoлно различно од менаџирањето. Накратко кажано тоа се состои во:

Ефикасниот лидер ја користи положбата при која е неопходна промената. Тој ги „врши правилните работи“ и дејствува, и го искористува личното влијание. Тој е силен со идеите, а често пати и со „испирацијата“ (вдахновението).

Ефикасниот менаџер ги предизвикува промените. Тој ги „врши правилно работите“ и не се потпира во целост на позицијата. Неговиот силен инструмент

¹⁰ Исто. стр.50

¹¹ АКСЕЛРОД А. ПАТЌЃН за лидерството, стратeгически уроци за корпоративна војна, "Класика и Стил", ООД, СОФИЈА, 2002. стр.68

е импулсот и многу е убаво кога тој може и да инспирира (да вдахнува).

Сите организации имаат потреба како од менаџери така и од лидери. Без добри менаџери организацијата ризикува да потпадне во хаос, но без ефикасни лидери организацијата станува летаргична и престанува да се развива. За раководните лица се вели дека се лидери само заради тоа што заземаат определена позиција, иако тие менаџираат кога треба да раководат, резултатите во најдобар случај се посредни.

Во повеќето организации вистинските лидери имаат важна задача да едуцираат свои следбеници. Можно е да се едуцираат раководители со помош на образовни курсеви, најдобрите организации знаат дека порастот и откривањето на талентите може да биде успешен само со посредство на обиди и докажување.

1.2 . Лидерството во одлика на менаџментот

Лидерите се разликуваат од менаџерите по начинот на кој ја развиваат една идеја како што е истакнато подолу.¹²

Различност во однос на идејата

<i>Менаџер</i>	<i>Лидер</i>
Ги прави работите правилно	Ги прави правилните работи
Бара ред	Склон е кон промени
Избегнува ризици	Презема ризици
Се потпира повеќе на разумот	Се потпира како на интуицијата (чувството)
отколку на интуицијата (чувството)	така и на разумот

Различност во однос на инспирацијата (вдахновението)

<i>Менаџер</i>	<i>Лидер</i>
Врши контрола	Се залага за доверба
Изградува екипа и ја организира	Ги ангажира луѓето и ги поведува во нов предизвик
Дава стимулација	Инспирира (вдахнува)
Се придржува кон „службениот“ поход	Се повикува на општата кауза
Ги контролира структурата, тактиките и системите	Се придржува кон основните вредности, поделената корист и на позитивната филозофија

¹² Ландсбџрг М. **Основи на лидерството**, идеја, вдахновение, импулс, "Класика и Стил", ООД СОФИЈА, 2002.стр.201

Разлики по однос на импулсот

<i>Менаџер</i>	<i>Лидер</i>
Ефикасно ја определува целта	Се соочува со ефикасноста
Прашува “како и кога?”	Прашува “шшо и зошто?”
Администрира	Предлага новитети
Ги подобрува работите на потесен план	Ги обновува правилата и политиката на организацијата или ги променува
Употребува власт од позиција.	Го искористува личното влијание.

Неопходно е *помала* доза на лидерство кога:¹³

- организацијата е помал оддел и веќе работи по добро воспоставена практика;

- не е заплашена од суштествени надворешни опасности.

Повеќе лидерство е неопходно кога организацијата е:

- голема компанија;

- има можности за развоток или

- соочена е со суштествени опасности.

Ефикасниот раководител може да има различни улоги во организацијата.

Сеедно тој ги држи картите, секоја од улогите му одговара и секоја е готов да ја игра во идно време. Социјалните улоги најчесто се:¹⁴

- **Лидер** - кога треба да започнува нови мисии и да создава идеи, инспирација (вдахновение) и импулс во другите.

- **Претседател** - да го определува дневниот ред на дискусиите; да раководи смело со состаноците; да осигура широка согласност по предложените теми, ако постои можност; и да го искористи својот решавачки глас, ако е неопходно.

- **Оратор** - да ја претставува организацијата пред надворешните фирми или партнерите во фирмата.

- **Едукатор** - да определи кога другите не го постигнале полниот потенцијал, да им помогне да си ги развијат замислите или волјата.

- **Засилувач** - низ менаџирање да го проценува напредокот да ги определи корегирачките дејства или да ги предприема.

¹³ Исто. стр.133

¹⁴ Исто. стр.140

- **Учесник** - при случај да придонесува за проектите кои се водат од другите т.е.опслужување на најважните клиенти и партнери.

Ефикасниот лидер поголемиот дел од времето го поминува за првата од тие улоги. Освен тоа, тој е награден од другите луѓе кога игра некоја од поневообичаените улоги. Лидерот знае дека потенцијално може да биде вовлечен во подробностите на секој проблем пред кој се исправува организацијата.

2. Суштина на лидерството

2.1. Идеја (создавање чувство на значајност)

Кога една идеја треба да ја води екипата, на луѓето треба да им се всади чувство на значајност во животот. Таа не е проста банална фраза, приготвена од раководството при групните расправи „за создавање на идеи“, извлечена случајно од енциклопедијата. Таа е составена од повеќе елементи кои шематски се претставени на следниот начин:

Елементи на една идеја

Динамична историја - не просто моментална слика:

- поврзана со историјата и потребите на организацијата;
- заснована на пазарни факти, анализи и предвидувања;
- предлага подобра иднина.

Импресивно исполнета - не како енциклопедиска исправка:

- заснована е врз определените промени;
- ги изнесува приоритетите и важноста на претприемачките чекори;
- обврзана е со реалните цели.

Исполнета е со чувство на значајност:

• осигурува чувство на значајност во животот на луѓето, ги стимулира да ги разоткријат своите потенцијали;

- повикува кон повисоки вредности.

Лесно се запомнува:

• предлага новост во реорганизацијата или осигурува појасна перспектива;

- го воопштува сето во една фраза.

Во почетната етапа лидерот треба да има претпоставки за чекорите кои неговата екипа би требало да ги преземе. Тие чекори можат да бидат опфатени во изработката на првичниот модел на една голема идеја, а можат и да претставуваат неповолен список од точки за дејствување. Ги разработува сам или со помош на работната група.

Покрај тоа, тој треба да спроведе и обиколка и треба да разговара со многу луѓе од горните и долните слоеви на организацијата. На тој начин тој:

- ги промовира идеите за тоа што треба да се направи;
- ја проучува реакцијата на луѓето;
- ги определува оние, кои потенцијално го поддржуваат и другите со кои се спријателува;

- ги формира точките од планот во една убедлива и реална претстава.

Лидерот треба да ги искористи сите можности за да го “посее” никнувачкиот прототип на идејата, како и истовремено да го искористува и придонесот на другите.

Раководителот пштом ја изработил и ја “продал” идејата, во скоро време тој ќе треба убедливо да ја претстави прегледната програма пред организацијата. Ефикасниот лидер испробува дали идејата ги одразува доволно јасно неопходните замисли на организацијата. Како дополна раководителот треба да испроба дали идејата може да биде катализатор на една конструктивна верижна реакција, опфајќајќи ја целата организација, да провери дали таа ќе го разбранува народот кон дејство и дали ќе го стимулира потребното одобрение и поддршка. Тој се прашува:

1. Дали луѓето знаат што да прават? Дали тие:

- ги разбираат општите цели;
- „автоматски“ си ја поставуваат својата улога при спроведувањето на промените;

2. Дали луѓето би сакале да учествуваат. Дали тие:

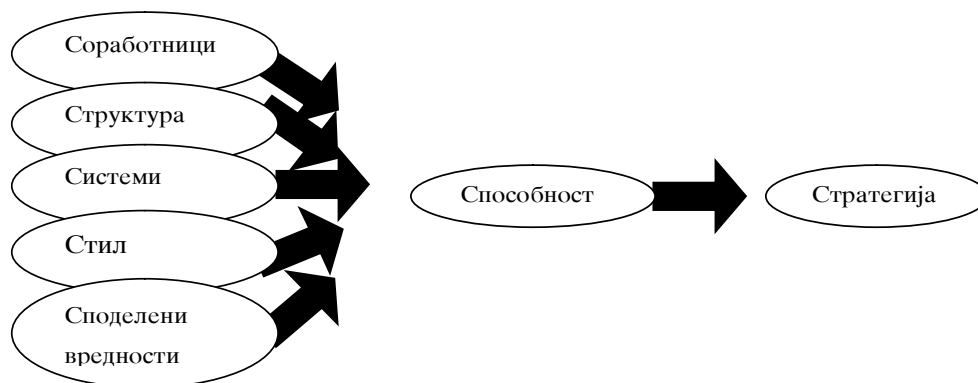
- гледаат некаква корист лично за себе;
- ја разбираат личната цена во една подалечна перспектива;
- гледаат ли дополнителна смисла во работата.

3. Дали се способни да ја „продадат“ идејата на други - без да ја изменат.

Дали тие ќе ги:

- распознаат позитивните намери зад неопходните промени?
- разберат пораките како прости и исполнително реални?

Има седум важни елементи во работата, со помош на кои, заедно со општите замисли (планови) на организацијата, се обезбедува клучната врска меѓу стратегијата и другите аспекти на организациониот процес:

Шема на њ.н. седум “С”¹⁵

2.2. Инспирација (вдахновение - изградба и значење на довербата)

Зошто би требало луѓето да се трудат да го слушаат лидерот - дури и да го следат? Зошто треба да му оддадат почит на еден раководител, кој во краткорочниот план предлага само „крв, мака, солзи и пот“?

Одговорот е: луѓето ги следат лидерите зашто им веруваат. Луѓето повеќе внимание му обраќаат на тоа дали може да му се доверат на претходно реченото - кажаното, отколку на тоа што го кажува тој. Лидерот е ефикасен само кога предизвикува доверба во членовите на својата екипа и тоа е основата на нивната инспирација, тоа е доверба од два типа - доверба во неговите намери и доверба во способностите.

Намерите - да биде отворен и да им покаже што точно ги интересира - тоа е најмоќниот начин еден лидер да создаде доверба за своите намери. Ако тој е „затворена книга“ и луѓето не можат да го „прочитаат“, тогаш, колку и да му се паметни идеите луѓето нема со готовност да го следат. Луѓето не можат да бидат водени од глас без тело; отвореноста, чесноста и страшно изразеното убедување имаат подобри шанси. Кога лидерот е отворен, луѓето се склони да се поотворени со него - и да го покажуваат вистинскиот интерес, што тој би го пројавил кон нештата кои го интересираат.

¹⁵ Исто. стр.55

Способности - Кога го изразува добро заснованиот оптимизам, реалната увереност и дрското убедување во предложениот пат, лидерот им помага на луѓето за да поверуваат во неговите способности. За да може да им вдахнува на другите, лидерот треба да тежнее кон малку харизматичност.

Довербата е најмалку половина од причината за да поверуваш во нечии зборови: содржајност 5%, тон на гласот 45%, доверба, јазик на телото, минатата биографија 50%.¹⁶

„Отворете ги ушите“ обично моли раководителот, кога ги претставува идеите за неопходните промени, но кога стигнал до моментот на вистината; до целосното претставување на програмата за промени, тој треба да настојува: да им ги „отвори срцата“, односно да ги ангажира масите.

Кога лидерот води помала екипа се доаѓа до момент кога тој треба навистина да ја придобие согласноста и поддршката на клучните играчи и да се убеди дека ги добил на своја страна најистакнатите луѓе.

Понекогаш тоа е лесно - кога клучните личности се едновременно исполнети со желба и способност да ги исполнуваат своите задолженија според предложените промени. Во тој случај лидерот ги вклучува личностите на полно и им делегира идни дејства. Ефикасниот лидер прво го определува проблемот и дејствува во зависност од тоа:

- Ако луѓето се подготвени и сакаат да соработуваат - но не се способни да го сторат тоа - раководителот треба да им обезбеди обука или друга поткрепа.

¹⁶ Исто. стр.65

• Кога луѓето се способни да покажат значителна поткрепа на лидерот - но не саќаат, раководителот се соочува со многу тешќа задача да ги убеди.

• Ако луѓето, кои заземаат клучни позиции, ниту саќаат ниту се способни да го поддржат лидерот, тој треба да ги премести или отстрани, додеќа процени дали заслужува да се губи времето за да ги обучува и убедува истовремено.

Ако личностите или групите се неангажирани „ефикасниот лидер ги определува причините“ за тоа и решава какво конкретно дејство да се преземе.

Анализирање и дејќивување

1. Високо размислување, силна волја Вклучување и делегирање (и поткрепа при решавање на проблемите, ако тоа е неопходно).	3. Високо размислување, слаба волја Убедување. (види подолу)
2. Слабо размислување, силна волја Обуќа или, подготовка.	4. Слабо размислување, слаба волја Преместување (или подготовка и убедување ако времето тоа го дозволува).

Анализата на претходната табела наједноставно може да се објасни со волјата на ангажираните маси.

Волја

- можности за убедување;
- коментирање - ориентирање на луѓето во правилна насоќа;
- модел - се дава личен пример;
- привлекување - се опишуваат појасно целите или заемните интереси;
- убедување - низ логични доводи или привлечни претстави;
- преговори- со умешност, смелост и трговски обид;
- барање само ако се има неопходна власт и ако барањето е разумно;
- заплашување (не се препорачува).

Лидерот неизмерно има потреба од *повторување* и *пошиќување* на работите во кои е собрано основното и најценетото од идејата. Вистинско мајсторство е да се одржи секој пат таа тема свежа. Луѓето забораваат повеќе од тоа кое го тврдат големите лидери.

Како што секоја екипа или организација има свои специфични предизвиќи, така и ефикасниот раководител се бори да биде примен со задоволство од „умовите“ на организацијата.

Многу опасно за идејата е да престане да се шири. Особено во мртвото време меѓу започнувањето на промените и издавањето на првите сознајни резултати - тогаш е многу примамливо да се каже „јас ќе зборувам за тие работи, кога ќе постигнам напредок“. Но ако лидерот не прави ништо за да ги запази живи најважните пораки од сознанието на луѓето, ризикува поранешните напори да ја загубат вредноста и достоинството.

2.3. Импулс (преземање и одржување на иницијативата)

Поштомаѓање на иницијативата. Дури и кога раководителот дава инспирација (вдахнува) во организацијата со благородна и примамлива идеја, тој често го набљудува забележителниот феномен - *ништо не се случило и не се изменило*. „Секој сака промени, но никој не сака да направи нешто различно”.¹⁷

За да и даде на екипата или организацијата импулс во правилната насока, раководителот започнува да ги охрабрува луѓето да преземаат соодветни иницијативи, а ефикасниот лидер прво треба да провери дали за секоја една одговорност има потреба од проценка. Раководителот на голема организација може неопходно да ја реструктурира шемата на заемни врски или да изгради нови работни групи. Обрато на тоа лидерот на една помала екипа може почесто да има потреба да го определи нивото на способност и одговорност на одделни личности. Кога ќе го направи тоа, лидерот може да искористи други инструменти.

Апетитот кон „преземање иницијатива“¹⁸ ја определува културата на организацијата - и суштествено се оформува од неа самата. Поради неговата важност лидерот често се навраќа кон проблемот, како што го направил тоа во повеќе чекори во насока на изградба на импулсот. Чекорите со кои лидерот ја потпомага и одржува иницијативата би биле следните:

1. *Примена на соодветни методи на групна одговорност во организацијата (или индивидуалните одговорности во екипата).*
2. *Определување на јасни и јрости правила за дејствување.*
3. *Проникнување.*
4. *Награда за преземениот ризик.*
5. *Да се наградува најредокој, постојан и низ приемикаш иницијатива и да се критикува нејзино оисусиво.*

¹⁷ Исто. стр.86

¹⁸ Исто. стр.86

Раководителот и неговите соработници создале инспиративна идеја и ги презеле првите чекори за оформување на импулс, но сè уште импулсот не е доволен. Што не оди како што треба, што лидерот треба да направи во врска со тоа?

Во тој момент импулсот на организацијата е правопрпорционален на импулсот на лидерот и неговиот раководен тим. Ефикасните лидери не ги регистрираат спокојно промените, трошат повеќе од времето со луѓето во лични разговори. За да се галванизираат напорите на другите и да се изгради првобитниот напредок лидерот треба да:

- издвојува брзи, првобитни победи и брзи успеси;
- го утврди напредокот и да го „вгради“ во еден нов начин на дејствување;
- започне иницијативи кои ќе ги поткрепат главните задачи;
- ги утврди пропустите и останатите дополненија кои не се забележани, и да ги поправи.

При изградбата на импулсот, пречките¹⁹, кои се јавуваат на патот на организацијата обично се: а) лошо започнат напредок, б) неприфатливи дејства на некои менаџери и членови на персоналот. Ефикасниот лидер ги набљудува појавените проблеми и зема лично учество за да се справи со нив брзо и резултатно. Дали патот во организацијата е подготвен за преземање на иницијативата (импулсот), лидерот може да го определи преку следните показатели:

- **Лошо стартуваните процеси** го претставуваат системот, процедурите или начинот на работа тесно поврзани со стариот *сѝшил* на работа, кој не одговара на новиот. Во теоријата проблемите за неправилното стартување можат да бидат изобличени и дури одвратени. (види подолу)

- **Дејства кои немаат резултат** од некои луѓе, вклучително и избегнување на обврските, пасивно спротивставување и понекогаш дури и политички саботажи. Тие пречки се многу потешки за надминување и не се сосема така лесни за навремено откривање (установување).

Кога лидерот ќе разбере зошто противниците ја избегнуваат промената, кога нив им е позната моќта на информацијата со која располага лидерот, тогаш тој може да подготви соодветна стратегија за да ги победи “бунтовниците”.

¹⁹ Исто, стр.103

Спротивставувањето може да е продукт од непријателство или лоши намери, а исто така може да има и други корени - со некој од нив лидерот може полесно да се справи. Тоа вклучува несогласност со надворешните фактори, кои ги бараат промените и неразбирање на користа и цената на промената за индивидуата по однос на престижот и напредокот.

Како може лидерот во одбраната најлесно да ги определи лошо започнатите процеси:

Во почетокот или во *крајни рокови*:

- седмични или месечни оперативни докази, подготвени од извршителите, менаџерите и персоналот, кои не се соочуваат со нововоставените „индикатори на извршувањето“;
- новите многу важни патишта за движењето на информациите или материјалите не се искористуваат во потполност и правилно;
- новите временски системи за набљудување на работата не се „проучени добро“ или не се искористуваат правилно;

Постепено или на *долгорочен план*:

- системите за оценка на извршувањето за личностите или одделите кои сè уште се потпираат на старите критериуми;
- новите формули за взаемно дејствување не се изградени добро, на нив стојат неподобни луѓе, кои не успеваат да се справат со работата или произведуваат непродуктивни навики уште во почетокот;
- решенијата за назначување и зголемување (повишување) се примаат со противречност со вредностите на новиот напредок;

Некои раководители вложуваат повеќе напори кон создавање на идејата, други се соочуваат со инспирацијата (вдахновението), а трети со импулсот. Но има напори кои едновременно ги засегаат и трите горе посочени цели. Тие напори се состојат во: изградба и поддржување на брзи дејства и соодветно намалување на успехите, лична демонстрација на вредностите вградени или содржани во идејата и каналзирање на вниманието на организацијата во развитокот на задачата определена од раководителот.

Постојана опасност е иницијативите на раководителот да бидат погрешно исполнети, ако соодветните луѓе не се на местото за да обезбедат соодветен напредок. Има и такви лица кои во одот на промената често се повикуваат на девизата „ќе го работам...но подоцна“²⁰ кога станува збор за

²⁰ Исто. стр.109

извонредната работа по новите иницијативи или кога е неопходно да се пренасочат важните ресурси.

Тоа, од своја страна бара рана и отворена дискусија, отворено објаснување и јасни решенија на раководната група. Тоа треба да вклучува и усогласување на приоритетите, роковите и одговорноста за дејство. И покрај тоа, многу раководни екипи ги прават следниве грешки: не успеваат да ги оценат важните факти; голем дел од важните докази (факти) ги примаат на шега и остануваат убедени дека не се точни; или пак, не сакаат да и се доверат на интуицијата и хипотезите („ќе почекам да собирам повеќе факти“).

Да се биде соодветен модел за својата позиција тоа е вториот начин по кој ефикасните лидери ги заздравуваат процесите на творечките идеи, инспирација (вдохновение) и импулс.

Низ директно набљудување и по каналот на „службено оговарање“ луѓето си ја оформуваат претставата за лидерот. Соработниците го проверуваат раководителот за основните црти на лидерството - такви како смелост, запазување на спокојството при напрегање и др. Но луѓето се безмилосни во оценките и ја забележуваат секоја подробност. „Организацијата го проверува раководителот дали живее вистински со определените вредности и теми кои тој сам ги пропишал во организацијата“.²¹ Начинот по кој лидерот живее со „вредностите“ има огромен ефект во организационата култура. Ефикасниот раководител е склон да го привлечи вниманието кон, своите предлози и иницијативи. Тој умее точно да ги препознае луѓето кои треба да бидат потпомогнати во соодветните етапи на организациската програма за промени. Во почетокот на приложувањето на таа програма ефикасниот лидер ги определува личностите во екипите, кои што можат да му помогнат да го насочи дејствувањето во соодветната посакувана насока. После соочувањето со луѓето, способни да ја преобразат идејата на програмата во дејствување. На крај има потреба од вниманието на повеќето или на сите во организацијата.

На лидерите им стојат на располагање четири моќни средства за привлекување на вниманието:²²

- 1) Јасно оформената идеја придружена со успешни дејства, мајсторски зацртани дејствија, симболизирајќи ги начините, по кои организацијата работи.
- 2) Активно управување со „одговарачката група“
- 3) Во една организација комуникацијата меѓу луѓето ретко поминува по

²¹ Исто. стр.117

²² Исто. стр.124

официјално предложената шема. Ефикасниот лидер обраќа сериозно внимание на комуникацијата и се стреми да ја потхрани со информации.

При изборот на „клучните индикатори на извршувањето“ менаџерите и оперативната екипа постојано треба да го набљудуваат тековниот развџток на организацијата. Ефикасниот раководител проверува дали „определените набљудувачи“ се во тек со промените кои тој се обидува да ги наложи во организацијата.

Заклучок

По осамостојувањето Република Македонија се определи за изградба на сопствен безбедносно-одбранбен систем и сопствена армија, која соочена со предизвиците на новото време мораше да го гради врз демократските принципи и барања. Тоа е неопходно поради ориентацијата на Р.Македонија својата иднина да ја бара во интеграција во политичките односно воените системи за колективна безбедност, со крајна цел полноправна партиципација во ЕУ и во НАТО. Системот за одбрана на Р.Македонија мора да биде граден според барањата и стандардите кои важат за земјите-членки на споменатите колективитети. Носители во креирањето на таквата структура и модалитет треба да бидат нејзините лидери и менаџери со одбраната. Лидерите и менаџерите се носителите во остварувањето на стратегијата на секоја армија вклучително и на АРМ. Главни носители и креатори на политиката на менаџментот и лидерството во раководењето со одбраната се Министерството за одбрана и Генералштабот на АРМ, кои овие елементи ги претставуваат на врвно-стратегиско ниво, во соработка на административно ниво со останатите органи на државната власт - Претседателот на Републиката со неговиот советодавен орган Советот за безбедност на Македонија, Собранието и Владата.

Менаџерите со одбраната и лидерите во раководењето со одбраната треба да бидат оние личности од кои во најголем дел зависи остварувањето на одбранбената функција на државата, лица кои на стратегиско ниво на одлучување ги носат сите одлуки (за доброто на граѓаните) поврзани со оваа осетлива и клучна област за секоја држава. Тие мора да бидат компетентни експерти во оваа област, способни, смели, морални и решителни лица кои треба да бидат подготвени да ја преземат одговорноста за успехот или неуспехот на една политика, за доброто на останатите т.е. на народот. Овие лица на овие позиции треба да бидат лица кои се кадарни и едуцирани за таа област, вистински лидери и менаџери кои го заслужиле тоа со дела, а не со зборови и кои обврски ќе ги извршуваат во интерес на сите.

ЛИТЕРАТУРА

1. Стаменковски А; “Менаџмент со одбраната“, ТНИД - Ѓурѓа, Скопје, 2004г.
2. Додески З, **Лидерство во армијата**, 2-ри Август С, Штип, Скопје 2001г.
3. Коен д-р Уилям, **Новото изкуство на лидера**, как да рџководим с достоинство и чест, ”Класика и Стил”,ООД СОФИЈА, 2001
4. Тасевски Љ, **Лидерство во раководењето со Армијата на Република Македонија**, магистерски труд, Институт за одбранбени и мировни студии, Скопје, 2004
5. **АКСЕЛПРОД А. ПАТЃН за лидерството, стратегически уроци за корпоративна војна**, ”Класика и Стил”,ООД, СОФИЈА, 2002. Ландебџрг М. **Основи на лидерството**, идеи, вдохновение, импулс, ”Класика и Стил”,ООД СОФИЈА, 2002
6. Ѓорески Игор, **Раководење, менаџмент и лидерство во раководењето со одбраната на Република Македонија**, магистерски труд, Институт за одбранбени и мировни студии, Скопје, 2006.

ИНТЕРЕСИТЕ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ЗА ЧЛЕНСТВО ВО НАТО

**(Никола Кљусев, Трајан Гоцевски, Стојан Славески,
Оливер Бакрески)**

Ванчо КЕНКОВ

Филозофски факултет, Институт за одбранбени и мировни студии, Скопје

Развојот на македонската научна мисла која се занимава со одбраната и безбедноста на Р. Македонија, во последните неколку години, несомнено, е во постојан подем. Најновиот труд „Интересите на Република Македонија за членство во НАТО“ со кој авторите, академик Никола Кљусев, д-р Трајан Гоцевски, д-р Стојан Славески, д-р Оливер Бакрески и се претставија на нашата научна, стручна и поширока јавност, претставува само уште една потврда на овој факт.

Овој труд е резултат на плодната соработка на Центарот за стратегиски истражувања при МАНУ и Филозофскиот факултет во Скопје. Трудот има за цел да даде нова светлина за НАТО во новата безбедносна средина, неговите заложби за трансформација, проширување и интересите на Република Македонија за членство во оваа трансатлантска договорна организација. Самиот наслов на трудот асоцира дека станува збор за амбициозен труд во кој се истражува една мошне актуелна проблематика која е од суштествено значење за нашата држава. Амбициозноста на трудот преферирана во насловот, во основа се поклопува со очекуваната содржина што не е чест случај и несомнено ќе ја заинтригира нашата научна, стручна и поширока јавност.

Без сомневање, станува збор за оригинален научен труд базиран врз проучување на најновата научна литература од странство и од кај нас. Во многу нешта трудот со својот содржински квалитет, адекватната застапеност на презентираниите ставови, претставува длабок пробив на научната мисла по однос на оваа проблематика кај нас. Трудот нуди издржани образложенија, факти и решенија кои можат да послужат како фундаменти за натамошниот развој на научната мисла во оваа област. Оригиналното на овој научен труд се огледа и во тоа што од осамостојувањето на Република Македонија е

пишувано и порано, но тоа што постои е мошна фрагментарно без некоја научна елаборација или изнаоѓање модалитети чија ефикасност ќе се вреднува во практиката на тој план.

Научниот пристап на трудот му дава простор од кој ќе се надградуваат доктринарните и стратегиските определби по однос на македонското безбедносно-одбранено организирање и прашањата врзани за НАТО и нашите аспирации и интереси за членство во НАТО.

Композицијата на книгата „Интересите на Република Македонија за членство во НАТО“ е изложена на 221 страници текст, поделен во три глави и повеќе поглавја, вовед и импресивен број на библиографски единици од најнов датум, со што претставува хармонично композирана и заокружена целина. Користената литература е од областа на одбраната, безбедноста, политиката, економијата со што укажува на нејзината мултидисциплинарност.

Во првата глава од книгата насловена „Улогата на НАТО во новата Европска архитектура“, која има седум поглавја, авторите најнапред укажуваат на новата Европска безбедносна архитектура по завршувањето на Студената војна и безбедносниот вакуум во кој се најдоа државите од Централна и Источна Европа. Оттука, Западот, а особено НАТО, беа тие кои можат да им ја гарантираат нивната безбедност. Сепак, Европа е подрачје каде што се тестира мултилатерализмот, односно подготвеноста и способноста на модерните држави да ги изложат своите меѓусебни односи и политики на заеднички процедури и заедничка контрола. Во меѓународните односи, денес, организации во кои тоа го прават, како водечки се: Европската унија, како организација која се стреми кон поголема економска, политичка и општествена интеграција на нејзините членки; НАТО како воено-политичка организација која настојува да им обезбеди безбедност на земјите членки на НАТО; ОБСЕ - Организација за безбедност и соработка во Европа како инструмент на за развој на демократијата и на човековите права во Европа како и ги охрабрува и напорите за превентивна дипломатија, превенција на конфликтите, за мирно решавање на конфликтите и разоружувањето; Советот на Европа како организација која е фокусирана на човековите права, владеењето на правото и почитување на демократските принципи, а со нејзиниот концепт за демократска безбедност претставува мошне значајна алка во новата европска безбедносна архитектура. На крајот од ова поглавје авторите констатираат дека само повеќе институции во заедничка акција, пред сè НАТО и Европската унија, меѓутоа и ОБСЕ, Советот на Европа и многу други меѓународни финансиски и регионални организации и иницијативи во кои националните влади работат заедно, ќе можат да се справат со проблемите со кои се соочуваат самите држави.

Во второто поглавје кое е насловено „Местото и улогата на НАТО во Европската безбедносна архитектура“ авторите почнувајќи од почетоците на НАТО, кој е создаден на 4 април 1949 година врз основа на член 51 од Повелбата на Обединетите нации, а со адаптација на Вандерберговата резолуција, го елаборираат натамошниот развој на НАТО. Во четирите развојни фази авторите ги посочуваат основните проблеми со кои се соочуваше НАТО во дадените периоди и изнаоѓање модалитети за нивно надминување и решавање. Четвртата фаза која започна 1990 година сè уште трае, авторите преку анализа на донесените заклучоци и одлуки на одржаните самити од Рим преку Брисел, Мадрид, Вашингтон, Прага, Истанбул, Брисел и Рига укажуваат на постојаното трансформирање и адаптација на НАТО во новата безбедносна средина.

Во третото поглавје кое носи наслов „Како функционира НАТО“, авторите посочуваат дека суштинска цел на НАТО е заштита на слободата и безбедноста на сите нејзини членки со политички и воени средства, во согласност со принципите на Повелбата на Обединетите Нации и со Договорот склучен меѓу нив. Понатаму се елаборирани принципите на алијансата кои произлегуваат од целите и фундаменталните безбедносни задачи како безбедност, консултации, одвраќање и одбрана, кризен менаџмент и партнерство. Што се однесува до политиката на НАТО, авторите укажуваат дека ниту една членка на Алијансата не може да отстапи од правото на сопствените обврски кон нејзиниот народ и од континуитетот на преземање одговорност за својата одбрана, а таа им овозможува да влијаат врз засилувањето на своите основни национални безбедносни цели преку колективен напор. Како основни процеси кои се одвиваат во рамките на политиката на НАТО се издвојуваат политичките консултации, економската соработка, одбранбената политика и одбранбеното планирање. Во делот каде се зборува за институциите за креирање на политиката и за донесување на одлуки во НАТО, авторите ги посочуваат и ги елаборираат функциите на најважните институции за креирање на политиката и за донесување на одлуки во рамките на НАТО како што се *Северноатлантскиот совет*, *Комитетот за одбрана и планирање* и *Групаа за нуклеарно планирање*. На крајот од ова поглавје елаборирани се двете основни структури: цивилните и воените структури на НАТО и нивната намена.

Во четвртото поглавје, со наслов „Новите мисии на НАТО“, авторите укажуваат дека Алијансата се препознаваше како одбранбена организација чија главна цел беше заштита на своите членки од надворешни закани, но денес како еден од важните аспекти на трансформацијата на НАТО е подготвеноста да учествува во операции за поддршка на мирот, во операции за одговор на кризи, помош во случај на природни катастрофи и борба против тероризмот во евроатлантската област и пошироко. За таа цел, за релативно

краток временски период, ресурсите на НАТО и неговите капацитети, како што се: комуникациските системи, логистиката и инфраструктурата, се ставени на располагање за извршување на тие операции. Понатаму, авторите анализирајќи ги операциите на НАТО во Босна и Херцеговина, Косовската криза, ангажманот на НАТО во Јужна Србија, постконфликтното градење на мирот во Авганистан и ангажманот на НАТО во борбата против тероризмот, на мошне суптилен начин ги прикажуваат претходно посочените нови мисии на НАТО и искуствата од истите.

Петтото поглавје „Безбедност преку партнерство“ ги опфаќа заложбите на НАТО за понатамошно градење на партнерството со земјите од Евроатлантскиот партнерски совет, Медитеранскиот дијалог, Инстанбулската иницијатива за соработка, како и земји кои не се во евроатлантската област, но кои сакаат да придонесат во мисиите предводени од НАТО. Понатаму, елаборирајќи го развојот на Партнерството за мир, авторите укажуваат на новите инструменти за соработка во рамките на Евроатлантскиот партнерски совет. Како клучни два документа што претставуваат новина во соработката меѓу НАТО и партнерите се посочени Индивидуалниот акционен план и Акциониот план за борба против тероризмот. Покрај тоа авторите, преку елаборирањето на Медитеранскиот дијалог, неговите цели и перспективи и односите со Русија, подетално се осврнуваат на НАТО и регионалната соработка во ЈИЕ, поточно на неговата политика за проширување и регионална соработка. На крајот ова поглавје го завршуваат со перспективите на регионалната соработка кои можат да се остварат перку имплементација на следните напори: *иницијатива во евроатлантскиот стичички истрждови; засилена регионална соработка; комитментарност и усогласеност; еднаквост; соопштатност и безбедност.*

Шестото поглавје, „Проширувањето на НАТО“, го опфаќа периодот после Студената војна, односно периодот од 1994 година, кога на состанокот во Мадрид шефовите на државите и на владите на земјите членките, порачаа дека очекуваат НАТО да се прошири со земји од Источна Европа како дел од еволутивниот процес, земајќи го предвид проширувањето на полето на безбедноста на цела Европа. Како резултат на тоа следната 1995 година, беше спроведено истражување за тоа „како и зошто“ до идниот пристап во Алијансата. Резултатите од истражувањето „Студија за проширување на НАТО“ дадоа одговори на прашањата зошто и како да се прошири Алијансата и врз основа на тоа во 1997 година на состанокот во Мадрид, Полска, Чешка и Унгарија беа поканети да му се приклучат, а 1999 станаа нови членки на НАТО. Ова проширување претставуваше најголем чекор во историјата на Алијансата, бидејќи за прв пат, беа поканети и примени во членство земји од поранешниот Варшавски договор. Понатаму, авторите мошне содржајно го елаборираат

Акциониот план за членство, од Самитот во Вашингтон од 1999 година, кој претставува продолжена програма што треба да ја следат земјите-аспиранти, а е дизајниран така за да може да даде помош во активностите што треба да ги прават партнерите за идното членство. На крајот од ова поглавје, авторите ги образложуваат дилемите за Проширувањето на НАТО, почнувајќи од тоа како функционира НАТО со толку многу членки и дали има потреба од ново проширување.

Во седмото поглавје „Иднината на НАТО“ авторите ги посочуваат новите предизвици кои се испречени пред НАТО, како што се борбата против тероризмот, финансирањето на операциите на Алијансата, подобрување на капацитетите, националните ограничувања. На крајот авторите укажуваат на перспективите на НАТО преку анализа на повеќе елементи меѓу кои се: промената на центрите на моќ, промената на карактерот на проблемите со кои мора да се соочува, односно поседувањето и пролиферацијата на оружјето за масовно уништување, како и глобализираниот финансиски пазар и пазар на стоки, широк технолошки прогрес и продолжувањето на популационата експанзија во многу делови од светот.

Втората глава со наслов „Перспективите на НАТО низ примата на трансатлантските односи“ целосно е посветена на трансатлантските односи и различните гледишта на САД и Европа по однос на трансатлантските односи. Во овој дел авторите прават динстинкција помеѓу односите САД и ЕУ и НАТО и ЕУ. Понатаму е елабориран развојот на институционалните односи помеѓу ЕУ и НАТО почнувајќи од самитот во Брисел 1994 година, кога Алијансата воочи потреба од зајакнување на европската компонента на НАТО преку зајакнување на Европскиот безбедносен и одбранбен идентитет. Зајакнување на европскиот столб на алијансата имааш за цел овозможување на европските членки да преземат поголема одговорност за нивната заедничка безбедност и, во исто време, да се зајакне трансатлантската врска, а со тоа и зајакнување на Алијансата во целина. Понатаму, преку Самитот во Вашингтон 1999 година каде е усвоена *Иницијативата за одбранбени способности*, Собранието на Северноатлантскиот совет одржан во Форенс, состанокот во Брисел 2000 година каде се демонстрираше нов тип на односи помеѓу двете организации. Тие се согласија дека консултациите и соработката меѓу нив треба да се развива за прашања од заеднички интерес, поврзани со безбедноста, одбраната и кризниот менаџмент, за да може да се одговори на кризите на најсоодветен начин, до усвојувањето на заедничката декларација на НАТО и ЕУ, во 2002 година, за развој на Европската безбедносна и одбранбена политика, која обезбедува формална основа за соработка помеѓу двете организации на подрачјето на кризниот менаџмент и превенција на конфликтите. Авторите, исто така, укажуваат на развојот на институционалните односи помеѓу ЕУ и НАТО.

Во делот „Европската безбедносна и одбранбена политика“, наспроти Европскиот безбедносен и одбранбен идентитет, авторите ги разграничуваат овие две „институции“ нивните цели и дилемите и потешкотиите со кои тие се соочуваат, но и самите НАТО и ЕУ. На крајот, елаборирајќи ги предизвиците кои се пред трансатлантските односи, авторите низ неколку елементи укажуваат на иднината на трансатлантските односи.

Во третата глава со наслов „Република Македонија и НАТО“, има три поглавја. Најнапред авторите укажуваат на општествените состојби во кои се најде Р. Македонија по осамостојувањето, во државата, соседството и регионот. Активностите кои ги презема Р. Македонија од нејзиното осамостојување па до денес и засиленото интересирање на сите актери на меѓународната сцена, почнувајќи од ООН, НАТО, ОБСЕ и САД, доведоа до тоа Република Македонија да биде активен актер во обезбедување на мирот и стабилноста во регионот, а и во односите со претходно наведените организации. Јавното мислење во Р. Македонија за членство во НАТО, според спроведуваните анкети укажува на тоа дека од осамостојувањето па до денес граѓаните имаат позитивен став за членство во НАТО и во државта постои широк општествен и политички консензус.

Во поднасловот „Активностите на Р. Македонија на патот кон НАТО“ авторите најнапред укажуваат на потребата од координација на активностите, на национално ниво, заради побрзо интегрирање во НАТО. За интегрирање во НАТО, Р. Македонија мора да исполни одредени препораки, кои се состојат во политички и економски реформи, реформите во одбраната, каде според сите проценки реформите се завршени. По однос на безбедносните прашања формирана е Дирекција за безбедност на класифицирани информации, за што до сега добивавме позитивни оценки за прогресот на тоа поле. Прашањата врзани со ресурсите во Р. Македонија, од година во година одат во нагорна линија, почнувајќи од проектираните ресурси во одбраната, па до степен кога почна да се откажува од фондовите како Варшавската иницијатива и билатералната помош од НАТО-земјите за финансирање на активностите од ПЗМ. Што се однесува до правните прашања, станува збор за усогласување на домашното законодавство со обврските што ќе произлезат од имплементација на Вашингтонскиот договор. Во ова насока се преземаат сериозни чекори за што побрзо достигнување на бараното ниво. Учеството на Р. Македонија во операции за поддршка на мирот е искажано во стратегиските документи (Стратегиски одбранбен преглед), каде се наведува дека мисии на одбраната, меѓу другото, ќе бидат и учество во операции за поддршка на мирот и хуманитарна помош и давање придонес со сили во разрешување на регионални конфликти и кризи. Понатаму, авторите го елаборираат учеството на нашите сили во мисиите за зачувување на мирот во состав на НАТО, ЕУ, ООН, со

што се покажува нашата подготвеност, компатибилност и оспособеност за вакви мисии.

На крајот од оваа глава авторите, преку практични примери ги анализираат Р. Македонија и трансатлантските односи и укажуваат дека аспирациите во НАТО и ЕУ се многу комплексни. Поглавјето, авторите го завршуваат со „Предизвиците на Р. Македонија на патот кон НАТО“, каде укажуваат дека државите во Алијанста треба да влезат со решени проблеми а не да ги решаваат таму, понатаму реформите кои се спроведуваат, пред сè се прават да се подобрат состојбите во државата. За остварување на целта зачленување во НАТО, Р. Македонија треба да продолжи со реформите, да продолжи со давање конкретен придонес во остварување на евроатлантската безбедност, односно учество во операции за зачувување на мирот. Продолжувањето на лобирањето за членство во НАТО и да се убеди Европа дека Р. Македонија и е потребна, ќе придонесат за побрза интеграција на државата во овие организации.

Книгата „Интересите на Република Македонија за членство во НАТО“ е извонредно логичка и конзистентна целина, во која тргнувајќи од историските и современите практични искуства, но и од теориските погледи и ставови врзани за оваа проблематика, притоа имајќи ја предвид нашата општествена стварност и националните и државни интереси, се разгледуваат и се нудат доктринарни и стратески перспективи за градење на национална одбрана и безбедност и во тој контекст нејзиното имплементирање во наднационалните меѓународни безбедносни системи, како и приоритетите кои произлегуваат од асоцирањето во истите. Од тој аспект, низ призмата на голем број надворешни и внатрешни фактори се дефинира и утврдува можниот обем и степен на објективната партиципација во системот на „глобализација“, како стандард кон кој треба да се тежнес.

Во книгата, покрај издржаната анализа на проблематиката која е обработена, од особено значење е да се истакне и тоа што се нудат и одредени практични решенија и модели.

Методолошкиот концепт кој е применет е мошне оригинален и прифатлив за овој вид научно истражување. При истражувањето доминираат историско-компаративниот, дескриптивно-аналитичкиот и статистичкиот метод, што им овозможува на авторите успешна елаборација на предметот на трудот и врз основа на резултатите на истражувањето да презентираат и перспективни решенија кои се од суштествено значење за Р. Македонија.

Книгата претставува значаен придонес за развојот на македонската наука од областа на одбраната и безбедноста и без сомнение предизвикува интерес кај нашата научна и стручна јавност, но и кај пошироката јавност, бидејќи стилот на кој е пишувана е многу лесен и разбиралив.

7

Прикази на книги, стручни трудови и др. од областа на одбраната

Трудот е од големо значење за оние кои се занимаваат со проучувањето на оваа проблематика, институциите кои едуцираат и оспособуваат кадри за потребите на одбраната на земјата и како труд финансиран на научни основи кој ќе и помогне на политиката во актуелните напори на системското градење на македонската одбрана.

Комплексноста и специфичноста на содржините на трудот претставуваат фундаментална претпоставка и импулс за натамошни проучувања и научна истражувачка работа на оние кои имаат интерес за работа во оваа област.

Прикази на книги, стручни трудови и др. од областа на одбраната

7

„СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“, теоретско списание
 Министерство за одбрана, „Орце Николов“ б.б., Скопје

УПАТСТВО ЗА АВТОРИТЕ

„СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“ (во понатамошниот текст Списание) е теоретско списание кое по правило излегува двапати годишно. Во Списанието се објавуваат:

-оригинални стручни трудови: научно стручни трудови, прикази на книги, куси соопштенија и др.

-континуирано или повремено во Списанието се објавува и библиографија, календари на научни манифестации во земјата и странство, позначајни датуми, рекламирање на фирми и претпријатија и др.

Оригиналните стручни трудови ги содржат резултатите на сопствените дотогаш необјавени научни истражувања кои претставуваат заокружена целина. Прифаќањето на оригинална научна статија во Списанието ги обврзува авторите да не ги објавуваат и во други списанија.

Научно-стручните трудови известуваат за корисни сознанија кои што помагаат во ширењето на знаењата и прилагодувањето на изворните истражувања кон потребите на науката и практиката.

Прикази на книги претставуваат концизни прикази на книги и сознанија до кои што дошле авторите во определена научна област, за која компетентноста на авторите во приказите е потврдена преку публикувањето - објавувањето на книгите.

Кусите соопштенија содржат резултати на помали, но завршени научни истражувања.

Доминантни рубрики на Списанието се:

1. Општо теоретски, доктринарно-стратегиски и други теми од областа на одбраната;
2. Геополитички, геостратегиски, военополитички и теми од меѓународен ангажман во областа на одбраната;
3. Евроатлантски интеграции;
4. Техничко-технолошки достигнувања, вооружување и опрема;
5. Странски автори;
6. Други рубрики од областа на безбедноста, одбраната и заштитата; и
7. Прикази на книги, стручни трудови и др. од областа на одбраната.

ПОДГОТОВКА НА РАКОПИСОТ

Ракописот треба да се доставува во **еден отчуван примерок** на ласерски печатар, без проред, на двете страни на хартијата, со формат Б5 и на дискета, за да се олесни печатењето на Списанието. Страниците и прилозите треба да бидат нумерирани.

Трудовите треба да бидат напишани на македонски или на англиски јазик, а на авторите им се препорачува насловот, апстрактот на трудовите, приказите и кусите соопштенија да ги пишуваат и на Англиски јазик.

Трудовите што не се земаат во печатење им се враќаат на авторите со образложувања.

При подготвувањето на ракописот задолжителна е употреба на Меѓународниот систем на единици (SI).

Ракописот треба да содржи: наслов, автори, институција, апстракт, клучни зборови, вовед, содржина на трудот, заклучок и литература.

Наслов: големина на масни (**Bold**) букви, 14 points, RG-MAC C Times, центрирано, прво на македонски, а потоа и на англиски јазик (пред апстрактот на англиски јазик). Насловот на трудот треба да биде кус, но да дава верен одраз на содржините и по можност да содржи што повеќе клучни зборови од опфатената проблематика.

Еден празен ред.

Автори: име и презиме, мали масни (**Bold**) букви, 11 points, RG-MAC C Times, центрирано.

Два празни реда.

Институција: ракописни букви, 11 points, RG-MAC C Times, центрирано.

Два празни реда.

Апстракт: прво на македонски јазик, 11 points, RG-MAC C Times, а потоа и на англиски јазик, 11 points, Times New Roman, единечен проред. Содржината на апстрактот треба да е суштинска и независна целина.

Еден празен ред.

Клучни зборови: максимум до 5 збора, 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред, на македонски и на англиски јазик.

Вовед: 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Во воведниот дел треба накусо да се наведе само најважното од поранешните истражувања поврзано со обработуваната проблематика, а потоа да се објасни целта и важноста на работата - истражувањето.

Еден празен ред.

Содржина на трудот: 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Содржината на трудот треба да ги опфати теоретските основи, експерименталниот дел и резултатите до кои што се дошло.

Трудовите кои што се однесуваат на теоретски истражувања, наместо експериментален дел, треба да имаат поглавје **теоретски основи**, во кои ќе бидат изнесени подробностите за проверка на наведените резултати.

Експерименталниот дел треба да биде издвоен и да содржи податоци за употребените материјали и опис на применетите принципи и методи на начин кој што ќе овозможи репродуцирање на постапките, но без детално опишување на веќе познатото.

Резултатите до кои се дошло и дискусијата треба да бидат дадени во едно поглавје. Дискусијата треба да содржи анализа на резултатите и заклучоците кои што можат да се извлечат.

Еден празен ред.

Заклучок: 11 points, RG-MAC C Times, единечен проред. Заклучокот треба да претставува кусо резиме од трудот, а да ги опфати и резултатите до кои се дошло со истражувањето.

Еден празен ред.

Литература: 11 points, RG-MAC C Times, цитирана според светските стандарди. Литературата се наведува во посебно поглавје при што библиографските единици се нумерираат по оној ред по кој што се појавуваат како во фус нотите во текстот.

Маргини: - Б5 формат, трудовите отчукани на непровидна хартија од канцелариски формат А4 со работен простор:

- горна: 5 см	- Top:	1.89"
- долна: 5 см или Page Setup компјутерски	- Bottom:	1.89"
- лева: 4 см параметри во инчи (inch)	- Left:	1.58"
- десна: 4 см	- Right:	1.58"
	- Gutter:	0"

Печатар: ласерски принтер.

Примените ракописи уредувачкиот одбор ги испраќа на рецензенти. Рецензентите и авторите остануваат анонимни. Рецензираните трудови, заедно со евентуалните забелешки и мислења на уредувачкиот одбор, се доставуваат до авторите. Тие се должни, најмногу во рок од 15 дена, да ги извршат неопходните корекции.

7

Прикази на книги, стичични илустрации и др. од областа на одбраната

Категоријата на трудот ја предлага авторот, но уредувачкиот одбор ја донесува дефинитивната одлука врз основа на мислењата на рецензентите.

Пробните отпечатоци по потреба им се испраќаат на авторите заради корегирање на печатарските грешки, а не за измена на текстот. Евентуалните нови сознанија можат да се дадат само како куса белешка после текстот. Коригираните пробни отпечатоци треба да се вратат на редакцијата во рок од 2 (два) дена.

Брзината на објавувањето на трудот, покрај останатото, зависи и од придржувањето кон ова упатство.

Трудот се доставува отпечатен според горенаведените пропозиции и на дискета.

Рокови за испраќање на трудовите: 30.04. и 31.10. во тековната година на

- АДРЕСА:
1. ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ
проф. д-р Трајан Гоцевски, главен и одговорен уредник
e-mail: trajang@freemail.org.mk
или
 2. МИНИСТЕРСТВО ЗА ОДБРАНА - Одделение за односи со јавноста
м-р Жанет Ристоска, уредник
e-mail: produkcija@morm.gov.mk

СК/СК
Скопје, 23.12.1999 година

**УРЕДУВАЧКИ ОДБОР
НА СПИСАНИЕТО
„Современа македонска одбрана“**